

BILEN, BIFFEN, BOSTADEN

Hållbara laster – smartare konsumtion

*Slutbetänkande av Utredningen om en handlingsplan
för hållbar konsumtion – för hushållen*

Stockholm 2005

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2005:51

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Tryckt av Edita Norstedts Tryckeri AB
Stockholm 2005

ISBN 91-38-22369-4
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Jordbruksdepartementet

Genom beslut den 18 mars 2004 bemyndigade regeringen chefen för Jordbruksdepartementet, statsrådet Ann-Christin Nykvist, att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att precisera begreppet hållbar konsumtion när det gäller hushållen samt att föreslå en handlingsplan med åtgärder för hur en ekologisk, social och ekonomisk hållbar konsumtion ska uppnås. Utredningens direktiv framgår av bilaga 1.

Genom beslut den 18 mars förordnade chefen för Jordbruksdepartementet, statsrådet Nykvist, biologen och författaren Stefan Edman att vara särskild utredare i utredningen En handlingsplan för hållbar konsumtion – för hushållen (Jo 2004:01). Förordnandet gäller fr.o.m den 18 mars 2004, dock längst till dess att utredningen är slutförd.

Genom beslut den 11 augusti 2004 förordnade chefen för Jordbruksdepartementet, statsrådet Nykvist, generalsekreteraren Svante Axelsson samt ekonomen Anders Wadeskog, SCB, som experter i utredningen.

I december 2004 lämnade utredningen sitt delbetänkande, ”Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid” (SOU 2004:119). Detta innehåller begreppsdefinitioner, beskrivningar, analyser och referenser kring förhållandena på de tre särskilt utpekade sakområdena: livsmedel, boende och transporter. Ett avsnitt behandlar frågor kring tillväxt, livstillfredsställelse och konsumtionsmönstrens övergripande välfärdsdimensioner, inklusive en tillbakablick på den s.k. ”Lagom-Sverige-debatten” på 1970-talet. Förslag läggs också om hem- och konsumentkunskapsämnet i grund-/gymnasieskolan.

Föreliggande slutbetänkande presenterar ett antal huvudstrategier som syftar till att på de tre sakområdena främja och påskynda en ekologisk, socialt och ekonomiskt mera hållbar konsumtionsutveckling. Ambitionen är förvisso att spegla samtliga dessa hållbarhetsdimensioner, hur de förhåller sig till varandra och vilka potentiella konflikter respektive synergier dem emellan som kan finnas. Dock skulle de sociala och ekonomiska aspekterna mycket väl kunna svälla ut till att omfatta i princip ”hela livet”. Därför har tyngdpunkten medvetet lagts

på att ringa in de basala *ekologiska* förutsättningarna för en långsiktigt hållbar konsumtion.

Inom ramen för strategierna läggs ett 60-tal olika förslag till åtgärder, där stat, kommun, producenterna och handeln spelar en ofta avgörande roll. Utifrån den s.k. reboundeffekten diskuteras även möjligheten att locka, alternativt styra över en ökad andel köp från materiell till mera resurssnål och miljövänlig, immateriell konsumtion av typen kultur, utbildning, hushållsnära tjänster, vård, omsorg m.m. Eftersom sådan tjänstekonsumtion emellertid oftast är dyrare än ”prylar” vill utredningen pröva att sänka arbetsgivaravgiften på ett antal utvalda sektorer.

Undertecknad har varit utredningens koordinator och skribent, och till min hjälp haft de ovannämnda experterna. Underlagsmaterial och synpunkter för de olika avsnitten i delbetänkandet har dessutom lämnats av bl.a. Olof Eriksson, professor, Russel Johnson, fd miljö- och kvalitetschef, Karl-Ivar Kumm och Urban Emanuelsson, Sveriges Lantbruksuniversitet, Gunnel Axelsson Nycander, policyhandläggare vid int. avd., Svensk kyrkan, Lotta Bångens, energirådgivare, Cecilia Corin, Hushållningssällskapet i Västra Götaland, Kerstin Andersson, Ekologiskt Marknadscentrum, Jan Ahlbom och Ulf Duus, Grön kemi, Birgitta Nilsson och Bo Thunberg, konsulter, vidare av sakkunniga inom bl.a. Konsumentverket, Livsmedelsverket, Boverket, Folkhälsoinstitutet, Miljöstyrringsrådet, Kemikalieinspektionen, SIS Miljömärkning, Livsmedelsarbetareförbundet, Göteborgs stad, KRAV, LRF, Svenska Naturskyddsföreningen, Föreningen Rättvisemärkt, Centrum för Konsumentvetenskap (CFK), Institutet för livsmedel och bioteknik (SIK) samt aktörer i producent- och handelsleden. Under året har jag vid ett femtiotal tillfällen, i föredrag, debatter och artiklar presenterat utredningens arbete och perspektiv.

Jag har också till mitt förfogande haft en brett sammansatt referensgrupp som mötts till fyra idéseminarier, se bilaga 2.

På utredningens hemsida, www.supersize.nu, producerad av lärare och studenter vid informationslinjen på Södra Vätterbygdens folkhögskola i Jönköping, har temaområdena belysts genom faktaartiklar, intervjuer och en vardagsnära diskussion.

Jag har även inhämtat kunskaper och uppslag från en grupp sakkunniga i en ”testkommun”, Göteborgs stad samt från företrädare för konsumentorganisationerna, miljörelsen och Svenska kyrkan.

Med dessa ord överlämnar jag mitt slutbetänkande ”Bilen, biffen, bostaden. Hållbara laster – smartare konsumtion” (SOU 2005:51).

Ljungskile i maj 2005
Stefan Edman

Innehåll

Sammanfattning	11
Summary	17
1 Uppdraget: Hur kan hushållens konsumtion bli smartare för plånboken, hälsan, miljön och den globala solidariteten?	23
1.1 Läsanvisning	23
1.2 Hållbar utveckling – vad är det?	23
1.3 Hållbar konsumtion – även en strategi för sund tillväxt	24
1.4 Hållbar konsumtion – ekologiska, sociala och ekonomiska dimensioner	26
1.5 Utredningens tre sakområden: Bilen, biffen, bostaden	26
1.6 Åtgärder längs tre huvudspår	27
2 Övergripande åtgärder	31
<i>Mina förslag i korthet</i>	31
2.1 Allmän inledning: Påverkan på tre arenor	31
2.2 Förslag: Offentlig upphandling skall ske i bästa kvartilen, med Miljöstyrningsrådet som nationell huvudman	33
2.3 Förslag: Gör en översyn av marknadsföringslagen	38
2.4 Förslag: Stärk hem- och konsumentkunskapen i grund- och gymnasieskolan	40

2.5	Förslag: Satsa på utveckling av hållbar design	41
2.6	Förslag: Stimulera konsumentforskningen.....	41
2.7	Förslag: Skatter som styr i riktning mot hållbar konsumtion.....	42
2.8	Förslag: Ge SCB i uppdrag att utveckla indikatorer för hållbar konsumtion	42
2.9	Förslag: Ge Konsumentverket förstärkta resurser och en tydligare roll i arbetet för hållbar konsumtion	43
3	Äta hållbart – åtgärder i jordbruks-, handels- och konsumentledet.....	45
	<i>Mina sex huvudstrategier i korthet.....</i>	<i>45</i>
3.1	Huvudstrategi 1: Stärk marknaden för svenskproducerade hållbara baslivsmedel	49
3.1.1	Mina utgångspunkter	49
3.1.2	Analys: Hur hävdar sig svensk basmat i dag på vår livsmedelsmarknad?	51
3.1.3	Analys: Vad kommer att hända till år 2010?	54
3.1.4	Mina förslag till åtgärder i jordbrukspolitiken	56
3.1.5	Mina förslag till åtgärder i konsumentpolitiken.....	59
3.2	Huvudstrategi 2: ”Hälsokött” från extensiv ranchdrift av nötdjur – ny arena för hållbara svenska livsmedel	59
3.2.1	Mina utgångspunkter	59
3.2.2	Analys: Dagsaktuella trender 2005	61
3.2.3	Analys: Så kan vi vända nedgång till uppgång	61
3.2.4	Mina förslag till åtgärder för storsatsning på extensiv nötköttproduktion	63
3.3	Huvudstrategi 3: Öka andelen ekologiskt certifierade livsmedel	65
3.3.1	Mina utgångspunkter	65
3.3.2	Mina förslag till åtgärder.....	66
3.4	Huvudstrategi 4: Öka andelen Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter.....	69
3.4.1	Mina utgångspunkter	69

3.4.2	Analys: Rättvisemärkt/Fairtrade i Sverige 2005	70
3.4.3	Mina förslag till åtgärder	72
3.5	Huvudstrategi 5: Grönt körkort för butiksanställda m.m.	73
3.5.1	Mina utgångspunkter.....	73
3.5.2	Butikernas roll och ansvar	73
3.5.3	Mina förslag till åtgärder	77
3.6	Huvudstrategi 6: Ställ om till S.M.A.R.T-mat	79
3.6.1	Mina utgångspunkter.....	79
3.6.2	Analys: Hur ser läget ut för S.M.A.R.T-maten i den offentliga sektorn?.....	80
3.6.3	Mina förslag till åtgärder	82
4	Bo hållbart – åtgärder för energi, kemiska ämnen och bruksföremål i våra bostäder.....	85
	<i>Mina fem huvudstrategier i korthet .....</i>	<i>85</i>
4.1	Huvudstrategi 1: Förnya politiken för ett hållbart boende.....	85
4.1.1	Mina utgångspunkter.....	85
4.1.2	Analys: Omställning av boendet tar några decennier	86
4.1.3	Mitt förslag.....	88
4.2	Huvudstrategi 2: Premiera effektivare energianvändning och förnybara bränslen	89
4.2.1	Mina utgångspunkter.....	89
4.2.2	Mina förslag till åtgärder	90
4.3	Huvudstrategi 3: Påskynda utbyggnaden av hållbar kommunal biokraftvärme	98
4.4	Huvudstrategi 4: Utveckla hållbar design av ”vardagsprylar”	100
4.4.1	Mina utgångspunkter.....	100
4.4.2	Analys: Slit-och-släng, globalisering, social utveckling	100
4.4.3	Analys: Vad är en hållbar produkt?	102
4.4.4	Mina förslag till åtgärder	103

4.5	Huvudstrategi 5: Stimulera användningen av ”Göteborgsmodellen” för utfasning av skadliga varor och kemiska ämnen i hushållen	104
4.5.1	Mina utgångspunkter	104
4.5.2	Tre vardagsnära exempel.....	105
4.5.3	Mina förslag.....	108
5	Resa hållbart – åtgärder i transportsektorn	109
	<i>Mina sex huvudstrategier i korthet.....</i>	<i>109</i>
5.1	Huvudstrategi 1: Stimulera till hållbara bilköp med bonus och skatter	109
5.1.1	Mina utgångspunkter	109
5.1.2	Analys: Växthusgaserna ökar kraftigt – i stället för att minska	110
5.1.3	Mina fem förslag för att stimulera till ekonomiskt och ekologiskt hållbara bilköp	111
5.2	Huvudstrategi 2: Premiera miljövänliga arbetsresor genom förändrade regler.....	120
5.2.1	Mina förslag till åtgärder.....	120
5.3	Huvudstrategi 3: Stärk kollektivtrafiken och cykelåkandet	123
5.3.1	Mina utgångspunkter	123
5.3.2	Mina förslag till åtgärder.....	124
5.4	Huvudstrategi 4: Stöd utbyggnaden av bilpooler.....	124
5.4.1	Mina utgångspunkter	124
5.4.2	Mina förslag till åtgärder.....	125
5.5	Huvudstrategi 5: Tillståndspröva nya externa köpcentra	126
5.5.1	Mina utgångspunkter	126
5.5.2	Mina förslag till åtgärder.....	128
5.6	Huvudstrategi 6: Satsa på pilotförsök med spårbiltaxi	128
5.6.1	Mina utgångspunkter	128
5.6.2	Mitt förslag.....	130
6	Locka till immateriell konsumtion	133

6.1	Bakgrund: Kan vi konsumera oss till en mera hållbar utveckling?.....	133
6.2	Styrmedel: Sänkta arbetsgivaravgifter.....	136
6.3	Mitt förslag.....	138
7	Finansiering av utredningens förslag till åtgärder	139
8	Konsekvenser och samråd	141
9	Fördjupningstexter – material som anknyter till resonemang i de olika kapitlen	143
	Ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet – hur ser sambanden ut? Fördjupning till 1.4	143
	Hållbar konsumtion – genus-, ålders- och sociala perspektiv. Fördjupning till kap 1	146
	Miljömärkning – signal för etisk konsumtion. Fördjupning till kap. 1.6 och 2.1	154
	Konsumentverkets breda arbete. Fördjupning till 2.9	163
	Indikatorer för hållbar konsumtion. Fördjupning till 2.8	168
	”Vägen till hagen går genom magen” – om djur, öppna landskap och hälsosammare nötkött. Fördjupning till 3.2	184
	Ekologiska livsmedel i offentliga storhushåll. Fördjupning till 3.3.2	191
	Forskning om hållbar livsmedelskonsumtion. Fördjupning till kap. 2.6 och 3	194
	Socialt hållbara boendemiljöer – särskilt viktiga för de äldre. Fördjupning till kap. 4.1.2	195
	Trädgård och kolonilott främjar hållbarheten. Fördjupning till 4.1.2	197
	Bygga-bo-dialogen för en hållbar utveckling inom bygg- och fastighetssektorn. Fördjupning till 2 och 4	199

”Göteborgsmodellen” för utfasning av farliga kemikalier. Fördjupning till 4.5	201
--	-----

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2004:37	205
Bilaga 2	Utredningens referensgrupp och dess seminarieverksamhet	215

Sammanfattning

I december 2004 överlämnade jag till regeringen mitt delbetänkande "Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid" (SOU 2004:119). Där presenteras grunderna för utredningsuppdraget, kriterier, sakfakta, statistik och en rad preliminära förslag på de tre sakområdena "bilen, biffen, bostaden".

Min och utredningens egen hemsida, www.supersize.nu, producerad av informatörsstuderande på Södra Vätterbygdens folkhögskola i Jönköping, har gett prov på en del av den diskussion som utredningen gett upphov till.

Hållbar utveckling – vad är det?

Trots en del positiva globala trender finns det anledning att känna viss oro för världens och mänsklighetens framtid:

Tar oljan snart slut? Räcker sötvattnet? Kommer det att finnas mat till alla människor? Kan vi hejda hiv/aids, malaria – och välfärdens hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och fetma? Hur påverkas världsekonomin och freden av den pågående klimatförändringen? När skall fattigdomen äntligen utrotas?

Dagens samlade produktion och konsumtion beräknas överstiga jordens långsiktiga ekologiska bärkraft med cirka 25 procent. De rikaste 14 procenten förbrukar 56 procent. Med dagens teknik skulle det krävas tre, fyra planeter till för att ge hela världen en genomsnittlig materiell standard på europeisk eller amerikansk nivå.

Den nuvarande utvecklingen är alltså bitvis helt orimlig. Den måste förändras och göras hållbar, globalt, nationellt och lokalt. FN:s så kallade Brundtlandkommission sammanfattar det så här:

Hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov

Hållbar konsumtion – även en strategi för sund tillväxt

På FN-konferensen i Johannesburg 2002 lovade Sverige att arbeta för en omställning till en mera hållbar produktion och konsumtion, i tre dimensioner – ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbart. Det är basen för denna utredning, och handlar i grunden om solidaritet och rättvisa, nu och för kommande generationer.

Genom förändringar i vårt dagliga leverne kan vi bidra till att minska orättvisor och miljöförstörelse och samtidigt stärka både den egna hälsan och hushållsekonomin. Men det förutsätter att producenterna och handeln vad gäller bilar, mat och andra varor och tjänster tar sitt stora ansvar och förser oss med ett hållbart utbud på marknaden. Genom ”best performance targets” och andra strategier bör samhället mana fram en snabbare miljödriven teknik-utveckling.

Med andra ord: Politiker och medborgare måste ro framtidsbåten med två åror:

- *Teknikens åra*, som ger oss resurseffektivitet.
- *Etikens åra*, som handlar om förändrat vardagsbeteende.

Om vi använder endast en av dem snurrar vi runt på samma fläck och kommer ingen vart.

Somliga debattörer tycks mena att hållbar utveckling/konsumtion innebär en generell risk för minskad tillväxt och materiell välfärd. Jag visar i detta slutbetänkande tydligt att det är precis tvärtom: *En systematisk satsning på hållbar konsumtion är samtidigt indirekt en strategi för teknikutveckling, nya affärsidéer och företag och en sund tillväxt av både ekonomin och jobben.*

Jag har valt att utreda hur konsumtionen kan bli mera hållbar vad gäller *resor, livsmedel och boende*. I dessa tre vardagssektorer spenderar svenska hushåll totalt ca 90 procent av sina disponibla inkomster efter skatt. Här kommer också välfärdens materiella och sociala kvaliteter till uttryck. Samtidigt svarar dessa sektorer för uppskattningsvis hälften av all negativ belastning på miljö, hälsa och därmed också på både privat- och samhällsekonomin.

Åtgärder längs två huvudspår

1. Vi konsumerar ”grönare”, dvs. väljer mat, ny bil, semesterresa etc så resurseffektivt, miljövänligt och solidariskt vi förmår, med hjälp av konsumentinformation och i bästa fall även direkt märkning av produkterna. Exempel: Svenskproducerad potatis, KRAV-märkt mjölk, Rättvisemärkta bananer, en ny bil som drar tre deciliter mindre bränsle än den ”gamla”, hus utan värmesystem.

På detta spår presenterar jag en rad förslag till åtgärder för att dels påverka *producenterna* att på kort och lång sikt förse marknaden med denna typ av produkter, dels stimulera *handeln* till att bättre än i dag exponera, informera om och ”kampanja” dem, dels ge oss *konsumenter* bättre underlag för att fatta bra beslut om köp och konsumtionsbeteenden.

2. Vi minskar steg för steg andelen varor i vår hushållsbudget till förmån för konsumtion av resurssnåla tjänster – kulturupplevelser (musik, teater, böcker, bio), utbildning, förebyggande eller rehabiliterande hälsovård osv. Detta är nödvändigt om vi vill undvika den s.k. rebound-effekten (”återtagnings-effekten”); med följande exempel vill jag kort förklara vad denna innebär:

Den som byter till en bil som drar t.ex. tre deciliter mindre bränsle minskar ju inte bara sin belastning på miljön (mindre utsläpp av bl.a. klimatpåverkande koldioxid. Han/hon tjänar också flera tusen kronor om året på lägre bränslekostnader. Frågan är vad som händer med detta nya konsumtionsutrymme. Om pengarna investeras i ytterligare en bil i hushållet resulterar det hela, från resurs- och miljösynpunkt, troligen i ett nollsummespel, eller kanske till och med i en ökad belastning på naturens ekosystem. Om de i stället satsas i immateriell tjänstekonsumtion av den typ som nämndes ovan kan det bli en nettovinst för miljön och hälsan.

Huvudspåren 1 och 2 måste alltså kombineras för att skapa en verkligt hållbar utveckling. Detta kräver i sin tur betydande politisk vilja. Genom de senaste decenniernas teknikutveckling har nämligen produktivitetens utvecklingen på varuområdet sänkt relativpriset på t.ex. skor, kläder och mat jämfört med stora delar av den immateriella tjänstesektorn, t.ex. vården.

Om regering och riksdag på allvar vill locka över en växande andel av konsumtionen till immateriella, resurs- och miljövänligare tjänster måste priset på dessa minska i förhållande till den materiella konsumtionen.

En metod att åstadkomma detta är att sänka momsen på tjänster och hoppas att det skall slå igenom på priset för konsument. Denna väg prövas på vissa kulturtjänster men kan inte fullt ut genomföras på grund av reglerna i EU:s momsdirektiv (77/388/EEG).

En annan väg är att minska arbetsgivaravgifterna på tjänstesektorer där man önskar sänka den allmänna prisnivån och locka till ökad konsumtion. Jag lägger förslag om detta i kapitel 6.

Ett urval av mina övergripande förslag

1. Offentlig upphandling i ”bästa kvartil” (kapitel 2.1)

Stat, kommun och landsting skall – utifrån sammanvägda hållbarhetsaspekter – upphandla i ”bästa kvartil” (fjärdedel) av produkt-sortimentet. *Miljöstylningsrådet* ges förstärkta resurser för att inom ramen för ”bästa kvartilmodellen” kunna fungera som nationell huvudman för kunskapsförsörjning, analys och utbildning av bl.a. offentliga upphandlare.

2. Konsumentkunskap i skolan (2.5)

Hem- och konsumentkunskap bör bli kärnämne på gymnasiet. Hem- och konsumentkunskapen ges huvudansvaret för grundskolans undervisning om hållbar konsumtion. Det förutsätter tydligare skrivningar i läroplanen, översyn av kursplaner, fördubblat timtal samt ekonomiska förstärkningar till lärarutbildningen, lokaler och teknisk utrustning.

3. Konsumentverkets roll för att stimulera till hållbar konsumtion (2.9)

Konsumentverket bör komplettera sin i dag allmänt breda orientering om marknadens utbud med en skarpare ”grön profil”, där det ur hållbarhetssynpunkt mest önskvärda konsumentvalet tydligt pekas ut. På hemsidor, i Köpguiden och på övriga arenor för

information och rådgivning bör verket aktivt hjälpa konsumenterna att välja marknadens för tillfället mest resurseffektiva och miljöanpassade varor och tjänster.

Äta, bo och resa mera hållbart – förslagen i urval

1. Äta hållbart – sex huvudstrategier (kapitel 3)

- Stärk marknaden för svenskproducerade baslivsmedel.
- Satsa på extensiv svensk nötköttproduktion.
- Öka andelen ekologiskt certifierade livsmedel.
- Öka andelen Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter.
- Stärk handelns ansvar bl.a. genom Gröna körkort för butiksanställda.
- Ställ om till S.M.A.R.T-mat.

Inom ramen för de sex huvudstrategierna lägger jag drygt tjugo åtgärdsförslag. *Ett urval av de viktigaste:*

Ta bort onödiga fördyringar för svensk basmatproduktion, lag om allmän ursprungsmärkning, mål om 25 procent ekomat i offentliga sektorn, halvering av moms på Rättvisemärkt/Fairtrade-produkter, grönt körkort för butiksanställda, S.M.A.R.T-mat i skolmatsalar mm, ekonomiskt stöd till storsatsning på svenska nötköttrancher.

2. Bo hållbart – fem huvudstrategier (kapitel 4)

- Förnya politiken för ett hållbart boende.
- Premiera effektivare energianvändning och förnybar energi.
- Påskynda utbyggnaden av hållbar kommunal biokraftvärme.
- Utveckla hållbar design av ”vardagsprylar”.
- Stimulera användningen av ”Göteborgsmodellen” för utfasning av skadliga kemikalier i hushållen.

Inom ramen för de fem huvudstrategierna lägger jag ett tiotal åtgärdsförslag. *Ett urval av de viktigaste:*

Benchmarking-system för energieffektivisering i hyreshus, möjlighet att mäta varmvattenförbrukningen i lägenheter, helt rörlig elpristaxa, ROT-avdrag för omställning av direktelvärmade hus, ny och starkare roll för energirådgivarna, hållbar design av vardagsprylar, ny modell för utfasning av farliga kemikalier.

3. Resa hållbart – sex huvudstrategier (kapitel 5)

- Stimulera till hållbara bilköp med bonus och skatter.
- Premiera miljövänliga arbetsresor med bonus och ändrade regler.
- Stärk kollektivtrafiken.
- Underlätta utbyggnaden av bilpooler.
- Tillståndspröva nya externa köpcentra.
- Satsa på pilotprojekt med spårbilstaxi.

Inom ramen för de sex huvudstrategierna lägger jag ett tjugotal förslag. *Ett urval av de viktigaste:*

Premie för den som köper en lättare bil, premie för förtida utskrotning av äldre fordon, ekonomiskt gynnsammare möjligheter för företag att bjuda anställda på arbetsresor/egen cykel, bättre villkor för bilpooler, juridisk prövning av externa köpcentra.

Summary

In December 2004, I submitted my interim report “Sustainable burdens – consumption for a brighter future” (SOU 2004:119) to the Government. The basis of the assignment, criteria, facts, statistics and a series of preliminary proposals in the three key areas – transport, foodstuffs and housing – are presented in the report.

My own and the inquiry website www.supersize.nu, which was created by public relations students at Södra Vätterbygden’s Folk High School in Jönköping, illustrates some of the discussion initiated by the inquiry.

Sustainable development – what is it?

Despite a number of positive global trends, there is still some cause for concern about the future of the world and of mankind.

Is the supply of oil about to run out? Will there be enough fresh water? Will there be enough food for everyone? Can we stop the spread of HIV/AIDS and malaria, as well as welfare diseases such as cardiovascular disease, diabetes and obesity? How is current climate change affecting the world economy and peace? When will absolute poverty finally be eradicated?

Aggregate production and consumption today is estimated to exceed the earth’s long-term ecological sustainability by about 25 per cent. The richest 14 per cent consume 56 per cent. Using today’s technology, another three or four planets would be needed to provide the whole world with an average material standard of living at European or American level.

Current development is, in other words, totally absurd in some respects. This must change and development must be made sustainable, globally, nationally and locally. The World Commission on Environment and Development (the Brundtland Commission) convened by the United Nations summarises thus:

Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

Sustainable development – also a strategy for healthy growth

At the UN conference in Johannesburg in 2002, Sweden promised to work in three dimensions – ecologically, socially and economically – for a transition to more sustainable production and consumption. This is the basis of the inquiry and it is essentially a question of solidarity and justice, now and for future generations.

By making changes in our daily lives, we can help reduce injustice and environmental damage and at the same time strengthen both our health and our household economy. But this presupposes that the industry and producers of cars, food and other goods and services act very responsibly and provide us with a sustainable market supply. Society should encourage more rapid, environmentally-driven technological development by means of best performance targets and other strategies.

In other words, politicians and citizens must row the boat of the future with two oars:

- the oar of *technology* which provides us with resource efficiency,
- the oar of *ethics* which deals with change in our daily behaviour.

If we use only one of the oars, we will go round in circles and make no progress.

Some debaters seem to think that sustainable development and consumption entails a general risk of reduced growth and material prosperity. In this final report, I show quite clearly that the very opposite is true. *Systematic investment in sustainable consumption is also, indirectly, a strategy for technological development, new business concepts and new companies, and healthy growth in both the economy and the labour market.*

I have chosen to examine how consumption could become more sustainable in the areas of *transport, foodstuffs* and *housing*. Swedish households spend a total of around 90 per cent of their disposable income after tax in these three sectors of daily life. This also demonstrates the material and social qualities of welfare. At the

same time, these sectors are responsible for an estimated half of all negative impact, on climate, health, and thus also on both public and private finances.

Measures along two main paths

1. We become “greener” consumers, i.e. we choose food, new cars, holiday travel, etc. in ways that are based on solidarity and that are as resource-efficient and environmentally friendly as possible. We should make our choices with the help of consumer information and preferably also direct labelling of products. Examples of such choices: Swedish-grown potatoes, KRAV-certified milk, fair trade-labelled bananas, a new car that consumes 0.3 litres less fuel for every 10 kilometres driven than the old one, and homes without heating systems.

Along this path, I propose a series of measures to influence *producers* to provide the market with this type of product in the short and long term, measures that will stimulate *the industry* to expose, provide information about and advertise these products more effectively than at present, measures that will provide us as *consumers* with a better basis for making sound decisions on our purchasing and consumption behaviour.

2. We gradually reduce the proportion of goods in our household budget in favour of consumption of services that limit the use of resources – cultural experiences (music, theatre, books, cinema), education, or health care for prevention or rehabilitation, etc. This is essential if we want to avoid the rebound effect, which I will explain briefly in the following example.

People who change to a car that consumes 0.3 litres less fuel for every 10 kilometres they drive not only reduce their impact on the environment by producing fewer climate-affecting emissions such as carbon dioxide; they also save several thousand kronor a year in reduced fuel costs. The question is, what will happen to this new scope for consumption? If the money is invested in another family car, the whole thing will probably result in a zero-sum game from a resource and environmental point of view, or perhaps even in increased impact on natural ecosystems. If the money is invested in

the consumption of immaterial services of the kind mentioned above, there could be a net gain for the environment and for our health.

Principal paths 1 and 2 must therefore be combined to create genuinely sustainable development. This in turn requires significant political will. The technological developments that have taken place over recent decades have led to productivity growth which has reduced the relative price of goods such as shoes, clothes and food, unlike major areas of the immaterial services sector, such as health care.

If the Government and Parliament seriously want to attract a growing share of consumption to immaterial, more resource and environmentally-friendly services, then the cost of such services must be reduced in relation to material consumption.

One method of achieving this is to lower VAT on services and hope this will have an effect on consumer prices. This route is being tested in certain cultural services but cannot be implemented fully because of the rules in the EU's 6th VAT Directive (77/388/EC).

Another way is to reduce employers' contributions in service sectors where it is desirable to lower general price levels and encourage increased consumption. I submit such a proposal in Chapter 6 of this report.

A selection of my general proposals

1. Public procurement in the best quartile (2.1)

Central government, municipalities and county councils must carry out their award procedures in the best quartile of the product assortment, taking balanced sustainability perspectives into account. Within the framework of the best quartile strategy, *the Swedish Environmental Management Council* will be given increased resources to act as a national body for knowledge management, analysis and the training of public procurement officers.

2. Consumer science in schools (2.5)

Domestic and consumer science should be a core subject at upper secondary school. Sustainable development will be taught primarily in domestic and consumer science courses at compulsory school.

This will require greater clarity in the curriculum, a review of syllabuses, a doubling of teaching hours and extra financial resources to teacher training, premises and technical equipment.

3. The role of the Swedish Consumer Agency in stimulating sustainable development (2.9)

The Swedish Consumer Agency will complement its broad general information on market supply with a sharper green profile which identifies the most desirable consumer from a sustainability point of view. On websites, in the Buying Guide and in other information and advice arenas, the Agency should actively help consumers to choose the goods and services that are currently the most resource efficient and environmentally sound on the market.

Eat, live and travel more sustainably – a selection of proposals

1. Eat sustainably – six main strategies (Chapter 3)

- Strengthen the market for staple foods produced in Sweden.
- Invest in extensive Swedish meat production.
- Increase the proportion of organic foodstuffs.
- Increase the proportion of fair trade products.
- Strengthen retailer responsibility through “green driving licences” for shop employees.
- Switch to Smart food.

Within the framework of the six main strategies, I am proposing more than twenty measures. *A selection of the most important:*

The removal of unnecessary cost increases for Sweden’s production of staple foods; a law on general origin labelling; a target of 25 per cent organic food in the public sector; the halving of VAT on fair trade products; “green driving licences” for shop employees; Smart food in schools etc; financial support to a major investment in Swedish cattle ranches.

2. Live sustainably – five main strategies (Chapter 4)

- Renew policy for sustainable housing.
- Reward energy efficiency and renewable energy.
- Speed up the expansion of sustainable municipal biomass heating.
- Develop sustainable design of everyday products.
- Encourage the use of the “Göteborg model” for phasing out hazardous chemicals in households.

Within the framework of the five main strategies, I am proposing some ten measures. *A selection of the most important:* benchmarking systems for energy efficiency in apartment buildings; the possibility to measure hot water consumption in apartments; totally flexible electricity charges; RMI (building repairs, maintenance and improvement) tax allowances for converting homes to electric heating; a new and stronger role for energy advisers; sustainable design of everyday products; a new model for phasing out hazardous chemicals.

3. Travel sustainably – six main strategies (Chapter 5)

- Encourage sustainable car purchase by means of bonuses and taxes.
- Reward environmentally-friendly, work-related travel with bonuses and revised regulations.
- Strengthen public transport.
- Facilitate the expansion of car pools.
- Introduce permit application procedures for new external shopping centres.
- Invest in pilot projects for monorail taxis.

Within the framework of the six main strategies, I am proposing some twenty measures. *A selection of the most important:*

Premiums for people who buy lighter cars, premiums for early scrapping of older vehicles, more favourable financial opportunities for companies to offer their employees work-related travel or bicycles of their own; better conditions for car pools; legal review of permits for external shopping centres.

1 Uppdraget: Hur kan hushållens konsumtion bli smartare för plånboken, hälsan, miljön och den globala solidariteten?

1.1 Läsanvisning

I december 2004 överlämnade jag till regeringen mitt delbetänkande ”Hållbara laster. Konsumtion för en ljusare framtid” (SOU 2004:119). Där presenteras grunderna för utredningsuppdraget, kriterier, sakfakta, statistik och en rad preliminära förslag på de tre sakområdena ”bilen, biffen, bostaden”.

Jag tänker givetvis inte upprepa alla dessa texter här i slutbetänkandet, som ju har fokus på mina slutgiltiga åtgärdsförslag. Däremot kommer jag ofta att hänvisa till avsnitt i ”Hållbara laster” (HL) för att stimulera läsaren att gå dit och ta del av analyser och mer utförliga resonemang. HL kan antingen beställas från Fritzes kundtjänst, 08-690 91 90 eller laddas hem i pdf-fil från www.regeringen.se.

Min och utredningens egen hemsida, www.supersize.nu, producerad av informatörsstuderande på Södra Vätterbygdens folkhögskola i Jönköping, har visat prov på en del av den diskussion som utredningen gett upphov till.

1.2 Hållbar utveckling – vad är det?

Trots en del positiva globala trender (HL s. 27–30) finns det anledning att känna viss oro för världens och mänsklighetens framtid:

Tar oljan snart slut? Räcker sötvattnet? Kommer det att finnas mat till alla människor? Kan vi hejda hiv/aids, malaria – och välfärdens hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och fetma? Hur påverkas världsekonomin och freden av den pågående klimatförändringen? När skall fattigdomen äntligen utrotas?

Dagens samlade produktion och konsumtion beräknas överstiga jordens långsiktiga ekologiska bärkraft med cirka 25 procent. De rikaste 14 procenten förbrukar 56 procent. Med dagens teknik

skulle det krävas tre, fyra planeter till för att ge hela världen en genomsnittlig materiell standard på europeisk eller amerikansk nivå.

Den nuvarande utvecklingen är alltså bitvis helt orimlig. Den måste förändras och göras hållbar, globalt, nationellt och lokalt. FN:s så kallade Brundtlandkommission sammanfattar det så här: ”Hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”.

1.3 Hållbar konsumtion – även en strategi för sund tillväxt

Det är lätt att leverera högtidstal om en mera hållbar utveckling på planeten Jorden. Men till syvende och sist landar frågan mycket konkret i Sverige, i regeringens och riksdagens beslut. I våra företag och kommuner, i universitet och skolor. Hemma i köket, i vårt eget hushåll. Hos var och en av oss, i våra personliga värderingar, attityder och viljan till vardagsnära förändringar.

”Sverige är ett kvarter i den globala byn” (HL s. 25 ff). Det vi gör eller inte gör adderas till andra länders förhållningssätt och bidrar till att avgöra världens framtid.

Som nation har vi på FN-konferensen i Johannesburg 2002 lovat att arbeta för en omställning till en mera hållbar produktion och konsumtion. Det är också själva ursprunget till den här utredningen.

Genom enkla ”smarta knep” i vårt dagliga leverne kan vi bidra till att minska orättvisor och miljöförstörelse och samtidigt stärka både den egna hälsan och hushållsekonomin. Men det förutsätter att producenterna och handeln vad gäller bilar, mat och andra varor och tjänster tar sitt stora ansvar och förser oss med ett hållbart utbud på marknaden. Genom ”best performance targets” och andra strategier bör samhället mana fram en snabbare miljödriven teknikutveckling.

Med andra ord: Politiker och medborgare måste ro framtidsbåten med två åror:

- *Teknikens åra*, som ger oss resurseffektivitet.
- *Etikens åra*, som handlar om förändrat vardagsbeteende.

Om vi använder bara en av dem snurrar vi runt på samma fläck och kommer inte framåt.

Somliga debattörer tycks mena att hållbar utveckling/konsumtion innebär en generell risk för minskad tillväxt och materiell välfärd. Jag visar i detta slutbetänkande tydligt att det är precis tvärtom:

En systematisk satsning på hållbar konsumtion är samtidigt indirekt en strategi för teknikutveckling, nya affärsidéer och företag och en sund tillväxt av både ekonomin och jobben.

Observera alltså att vi kan behålla tillväxtekonomin även framöver. Skillnaden är att innehållet i växten är ett delvis annat, och att de företag som har störst framgång sannolikt är små och medelstora och arbetar på en växande immateriell marknad av tjänster för t.ex. bättre förebyggande hälsovård, natur- och kulturupplevelser, utbildning, solidaritet och bistånd, hemtjänster och sektorer vi ännu inte tydligt kan se men som förmerar välfärdens inre kvaliteter.

Detta innebär inte att vissa områden för mera traditionell tillväxt – t.ex. av byggelement, järn och stål – inte har en plats i samhällsekonomin; de representerar givetvis behov som även framdeles kommer att behöva tillfredsställas. Deras produktionsmetoder kan och måste emellertid ständigt bli mera hållbara ur ett materiellt resursperspektiv.

I HL s. 39–40 definierar jag begreppet hållbar konsumtion i följande sju punkter:

1. Ständig resurseffektivisering. Alla varor och tjänster skall produceras, distribueras, konsumeras och återvinnas på ett så energi- och/eller materialeffektivt sätt som möjligt.
2. Vård av ekosystemens produktionsförmåga (jordar, vatten, skogar, luft etc.).
3. Minimering av och på sikt frihet från miljö- och hälsofarliga kemikalier.
4. Återvinning och på sikt slutna kretslopp för en effektiv hushållning med både ändliga och förnyelsebara resurser.
5. Internationell solidaritet: mänskliga fri- och rättigheter, inklusive rätten till hälsa, försörjningsmöjligheter och arbete.
6. Konsumentens rätt till öppen, saklig och kvalitetssäkrad information om i vilken utsträckning produktionen av varor och tjänster uppfyller punkterna 1–5.
7. Konsumentens rätt till prisvärda varor och tjänster som uppfyller punkterna 1–5.

1.4 Hållbar konsumtion – ekologiska, sociala och ekonomiska dimensioner

Begreppet hållbar utveckling rymmer tre olika, ofta komplext sammanflätade dimensioner.

Sambandet mellan dem beskrivs i betänkandet ”Att lära för hållbar utveckling” (SOU 2004:104) på följande sätt:

Eftersom människorna är beroende av naturen och dess kretslopp både för deras livsuppehållande förmåga och som resursbas, är det nödvändigt att se till att ekosystemens funktioner inte utarmas. Annars kan hälsa och ekonomisk utveckling inte upprätthållas för dagens generation och för kommande generationer. Den *ekologiska dimensionen* kan därmed sägas utgöra en yttre gräns.

Många betraktar den sociala dimensionen som målet för hållbar utveckling – alla människor ska kunna få sina grundläggande behov tillgodosedda utan att ekosystemens yttre gränser överskrids. Det handlar då om varje människas rätt till ett värdigt liv.

Den *ekonomiska dimensionen* kan i dessa termer ses som ett medel för att målet ska uppnås inom ramen för en miljömässigt och socialt hållbar utveckling. Sammanfattningsvis kan sägas att även om de tre dimensionerna av hållbar utveckling är principiellt lika viktiga, så kan fokus och ingång till det sammansatta begreppet, liksom balansen mellan dimensionerna, variera beroende på sammanhang. Oavsett om ingången är jämställdhet, hållbara produktions- och konsumtionsmönster eller annat som ryms i någon av de tre dimensionerna så innebär perspektivet hållbar utveckling att dimensionerna ska förstås och hanteras i ett integrerat sammanhang.

Sambandet mellan de tre dimensionerna gäller även arbetet för en mera *hållbar konsumtion* i hushållen. I FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 143, analyserar jag detta och vilka konflikter och synergier mellan ekologiska, sociala och ekonomiska aspekter som kan uppstå i det praktiska arbetet. Hållbar konsumtion i ett barn-, invandrar- och genusperspektiv belyses i FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 146 ff.

1.5 Utredningens tre sakområden: Bilen, biffen, bostaden

Jag har valt att utreda hur konsumtionen kan bli mera hållbar vad gäller *resor, livsmedel och boende*.

De här tre områdena handlar verkligen om allas vår vardag: Här spenderar svenska hushåll totalt ca 90 procent av sina disponibla

inkomster efter skatt. Här kommer också välfärdens materiella och sociala kvaliteter till uttryck. Samtidigt svarar dessa sektorer för uppskattningsvis hälften av all negativ belastning på miljö, hälsa och därmed också på både privat- och samhällsekonomin.

I HL kapitlen 3–7 analyserade jag basfakta för vart och ett av de tre sakområdena. Jag beskrev de problem och utmaningar som finns samt vilka eventuella mål staten hittills satt upp och hur de kan nås. Jag lade också fram ett preliminärt politiskt reformprogram som under våren 2005 granskats av ett 60-tal remissinstanser.

Mina slutliga åtgärdsförslag finns här i kapitlen Äta hållbart (3), Bo hållbart (4) samt Resa hållbart (5).

1.6 Åtgärder längs tre huvudspår

Jag återkommer alltså till de konkreta idéerna om hur vi kan göra hushållens resande, ätande och boende mera hållbart. Här vill jag kort sammanfatta mina tre huvudspår i det tänkandet, strategier som jag menar kompletterar varandra.

Första huvudspåret

Vi *konsumerar "grönare"*, dvs. väljer mat, ny bil och semesterresa så resurseffektivt, miljövänligt och solidariskt vi förmår, med hjälp av konsumentinformation och i bästa fall även direkt märkning av produkterna. Om miljömärkning, se FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 154.

Exempel: Svenskproducerad potatis, KRAV-märkt mjölk, rättvisemärkta bananer, en ny bil som drar tre deciliter mindre bränsle än den "gamla", hus utan värmesystem.

På detta spår presenterar jag en rad förslag till åtgärder för att dels påverka *producenterna* att på kort och lång sikt förse marknaden med denna typ av produkter, dels stimulera *handeln* till att bättre än i dag exponera, informera om och kampanja dem, dels ge oss *konsumenter* bättre underlag för att fatta bra beslut om köp och konsumtionsbeteenden.

Andra huvudspåret

Vi *minskar steg för steg andelen varor* i vår hushållsbudget till förmån för konsumtion av resurssnåla tjänster – kulturupplevelser (konserter, teater, böcker, bio), utbildning, förebyggande eller rehabiliterande hälsovård. Detta är nödvändigt om vi vill undvika den s.k. rebound-effekten ("återtagningseffekten"). Med följande exempel vill jag kort förklara vad den innebär:

Den som byter till en bil som drar t.ex. tre deciliter mindre bränsle minskar ju inte bara sin belastning på miljön (lägre utsläpp av bl.a. klimatpåverkande koldioxid. Han/hon tjänar också flera tusen kronor om året på mindre bränslekostnader. Frågan är vad som händer med detta nya konsumtionsutrymme. Om pengarna investeras i ytterligare en bil i hushållet resulterar det hela, från resurs- och miljösynpunkt, troligen i ett nollsummespel, eller kanske till och med en ökad belastning på naturens ekosystem. Om de i stället satsas i immateriell tjänstekonsumtion av den typ som nämndes ovan kan det bli en nettovinst för miljön och hälsan.

Huvudspåren 1 och 2 måste alltså kombineras för att skapa en verkligt hållbar utveckling.

Detta kräver i sin tur betydande politisk vilja. Genom de senaste decenniernas teknikutveckling har nämligen produktivitetsutvecklingen på varuområdet sänkt relativpriset på t.ex. skor, kläder och mat jämfört med stora delar av den immateriella tjänstesektorn, t.ex. vården.

Om regering och riksdag på allvar vill locka över en växande andel av konsumtionen till immateriella, resurs- och miljövänligare tjänster måste priset på dessa minska i förhållande till den materiella konsumtionen.

- En metod att åstadkomma detta är att sänka momsen på tjänster och hoppas att det skall slå igenom på priset för konsument. Denna väg prövas på vissa kulturtjänster men kan inte fullt ut genomföras på grund av reglerna i EU:s momsdirektiv (77/388/EEG).
- En annan, enligt regeringens skatteexperter, fullt möjlig väg är att minska arbetsgivareavgifterna på tjänstesektorer där man önskar sänka den allmänna prisnivån och locka till ökad konsumtion.

Jag ägnar kapitel 6 åt detta perspektiv och lägger där också ett konkret förslag.

Tredje huvudspåret

Vi *minskar vår totala konsumtion* genom att ta ut delar av den privata välfärdsökningen i mera fri tid, till motsvarande lägre lön och därigenom något dumpad köpkraft. Det kommer att minska det materiella resursuttaget och belastningen på miljön. Samtidigt som individen får större möjligheter att idka gemenskap, fördjupa sin livskänsla och minska orsakerna till stress och ohälsa.

Det bidrar dock sannolikt även till att reducera de samlade intäkter som skall finansiera den offentliga sektorn. Samtidigt kan man förutse att behoven av offentliga tjänster kan minska i vissa sektorer, t.ex. i vården. Om ledighet värderas högre än ökad köpkraft bör man enligt min mening anse att välfärden växer, även om BNP minskar. Den tredje nivån är alltså ett skifte från konsumtion till ledighet.

De här frågorna har diskuterats länge i Sverige men från delvis andra utgångspunkter. Jag kommer i detta slutbetänkande inte att lägga några konkreta förslag för detta huvudspår. Dock anser jag att det bör analyseras i vilken mån man kan skapa ett frivilligt system av detta slag, med bäring på en både materiellt och socialt mera hållbar samhällsutveckling. Se HL kapitel 9, "Tillväxt, hållbar välfärd, livstillfredsställelse".

2 Övergripande åtgärder

Mina förslag i korthet

- Tydligare roll för Konsumentverket.
- Offentlig upphandling i bästa kvartilen.
- Förstärkning av hem- och konsumentkunskapen som skolämne. Högskoleutbildning i hållbar design.
- Översyn av marknadsföringslagen.
- Indikatorer för hållbar konsumtion.

2.1 Allmän inledning: Påverkan på tre arenor

I mina tre sakområdeskapitel, Äta hållbart (3), Bo hållbart (4) och Resa hållbart (5) presenterar jag ett antal huvudstrategier för att driva på utvecklingen mot en mera hållbar konsumtion.

Strategierna är rankade efter angelägenhetsgrad och försedda med en lång rad förslag om hur de kan genomföras. Det krävs ”verktyg” av de mest skilda typer, allt ifrån information och kampanjer till skatter, subventioner, etisk märkning, offentlig upphandling, konsumentkunskap i skolan och lagstiftning. För mina synpunkter om miljömärkning, se FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 154.

Min utgångspunkt har hela iden varit att så långt möjligt försöka hitta *positiva styr signaler som uppmuntrar* och ger ekonomisk bonus för ett gott och önskat beteende. Jag tror mer på sådana ”lockmedel” än på bestraffning. Dock behövs givetvis i vissa lägen en viss stränghet, med t.ex. skattepåslag som avhåller oss från att konsumera sådant som vi bevisligen vet skadar hälsa och miljö och därför också innebär ökade kostnader för samhället. Och som indirekt påverkar och sporrar producenten till att framställa mer hållbara varor.

I förra kapitlet (1) om Uppdraget antydde jag att utvecklingen mot en hållbar konsumtion förutsätter en samlad strategi, med åtgärder på tre arenor:

- Producenternas arena.
- Handelns och butikernas arena.
- Den enskilda konsumentens och hushållens arena.

Det är nästintill meningslöst att bedriva konsumentpolitik som inte utgår från det faktiska sortiment av t.ex. kläder, kött, bilar och radhus som producenterna och handeln i köpögonblicket erbjuder oss. Vi må vara aldrig så välinformerade och medvetna kunder – om de goda produkterna inte finns i hyllorna, eller är för dyra för vår plånbok, kommer den hållbara konsumtionen inte till stånd.

Därför måste producenterna lockas och/eller drivas att göra sina varor resurseffektiva och anpassade till de sociala och miljömässiga krav vi ställer. Därför måste också handeln lockas/styras att informera, exponera och kampanja dessa varor på ett mer offensivt sätt så att de synliggörs och blir prisvärda och därmed tillgängliga för den stora gruppen av konsumenter.

Enligt gängse marknadsteori skall konsumenterna kunna driva fram denna utveckling, genom aktiv efterfrågan och medvetna val i butiken. Förvisso finns det en sådan potentiell konsumentmakt. Men i praktiken är den mycket svag, i en verklighet där producenten, kanske med global arena, dominerar stort och med hjälp av reklam och media framgångsrikt säljer inte bara enskilda varor utan hela "livsstilar", inte minst till unga konsumenter.

Konsumentmakten kan och måste stärkas. Här har varje hushåll och individ ett ansvar att informera sig och bli medveten. Konsumentorganisationernas och skolans roll är mycket betydelsefull, liksom insatserna från idéburna folkrörelser, t.ex. idrottsrörelsen, miljörörelsen och de religiösa samfundet. Även politiska åtgärder krävs för att underlätta detta arbete. Här vill jag också kraftigt understryka vikten av offentlig upphandling i kommuner och landsting; den skapar volymer och kan därmed bidra till att pressa priserna på t.ex. ekologisk mjölk för vanliga konsumenter i butik. Offentligsektorn kan också förmedla konsumentkunskaper och förebilder för medborgarna i kommunen.

Men jag menar alltså, återigen, att det viktigaste, på kort och lång sikt, är att sätta tryck på marknadens starka aktörer, producenterna och handeln. Jag skulle vilja se ett slags samhällskontrakt –

okonventionella överenskommelser mellan regering/riksdag och näringsliv – med fokus på det som numera ofta kallas ”best performance targets”, bästa produktion av t.ex. hus, bilar, livsmedel. Grundtanken är att lägga fast långsiktiga mål av typen ”den i dag bensinsnålaste bilmodellen skall utgöra 50 eller 70 procent av nybilsmarknaden 2010”. Den s.k. Bygga-bo-dialogen kan stå modell för sådana överenskommelser, se FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 199. Även i detta sammanhang kan den offentliga upphandlingen spela en väsentlig roll genom att premiera energieffektiva varor, naturbeteskött och produkter som t.ex. giftfria bildäck och alkylatbensin (se 4.5.3).

2.2 Förslag: Offentlig upphandling skall ske i bästa kvartilen, med Miljöstyrningsrådet som nationell huvudman

Motivering: Stat, kommun och landsting handlar årligen för cirka 400 miljarder kronor. Om dessa köp i hög grad inriktas mot det vi kan definiera som hållbara varor och tjänster (livsmedel, transporter, energi mm) kommer volymen av sådana produkter att öka. Det betyder i sin tur troligen sänkta priser, vilket gynnar vanliga konsumenters hushållskassa och ökar möjligheterna för dem att t.ex. handla ekologisk mjölk och grönsaker.

Offentlig konsumtion kan också – i kraft av sin stora volym – stimulera till en miljödriven produktion för både hemmamarknad och export.

Om de offentliga upphandlarna konsekvent köpte sina varor i den miljömässigt bästa ”kvartilen” (fjärdedelen) skulle effekterna bli ännu starkare; två exempel:

- Med rimliga energikrav skulle energianvändningen minska med ca 1 TWh. 7 procent av Sveriges klimatmål skulle uppfyllas om hälften av den offentliga sektorns ca 6 miljoner glödlampor vore energieffektiva.
- Med ekomjölk i alla skolor och förskolor skulle 18 000 kg mindre bekämpningsmedel och cirka 1 300 000 kg mindre konstgödsel behöva användas.

Jag föreslår att stat, kommun och landsting – utifrån sammanvägda hållbarhetsaspekter – upphandlar i ”bästa kvartil” (fjärdedel) av produktsortimentet.

Jag föreslår vidare att Miljöstyrningsrådet ges förstärkta resurser för att inom ramen för ”bästa kvartilmodellen” kunna fungera som nationell huvudman för kunskapsförsörjning, analys och utbildning av offentliga upphandlare.

Bakgrund

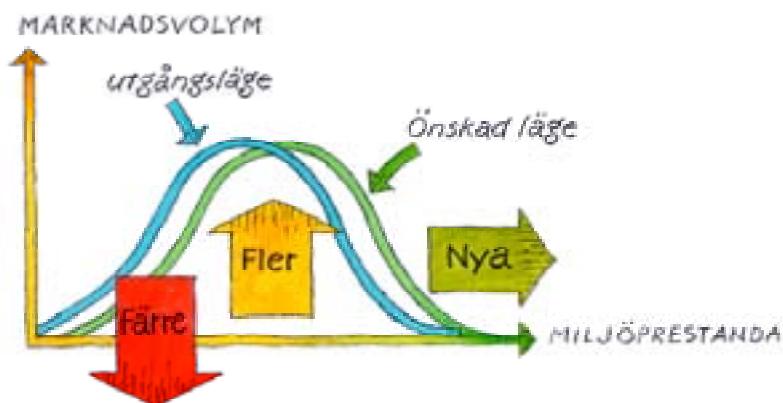
Det övergripande syftet med Miljöstyrningsrådets verksamhet inom området miljöanpassad upphandling är att förvalta och utveckla system för en hållbar offentlig och i övrigt professionell upphandling. Det sker genom att rådet administrerar det internetbaserade verktyget för ekologiskt hållbar upphandling, EKU-verktyget. Detta verktyg skall vara ett hjälpmedel för att ta miljöhänsyn vid upphandling, med möjlighet att få ökad tydlighet om miljömässig nivå för att kunna värdera prestanda hos varor, tjänster och entreprenader.

Miljöstyrningsrådets vision för EKU-verksamheten är att den

skall utgöra gemensamt stöd för stat, landsting/region, kommun och näringsliv i samband med ekologisk hållbar upphandling för olika varor, tjänster och entreprenader. EKU-verktygets miljökriterier skall baseras på vetenskaplig relevans, juridisk saklighet, förankring i en bred intressentkrets samt transparens och kvalitetssäkring.

En viktig utgångspunkt vid beskrivning av Miljöstyrningsrådets EKU-verksamhet är att principiellt visa hur en målinriktad och effektiv upphandling kan påverka marknadens utbud av miljöanpassade produkter. Detta illustreras i nedanstående figur.

Figur 1 Principskiss över fördelning av miljöprestanda för ett tänkt produktsegment på marknaden

Figuren illustrerar hur produkter inom ett område kan fördela sig med avseende på miljöprestanda. En utgångspunkt är att det stora flertalet produkter har en medelhög miljöprestanda, medan det finns mindre segment med produkter med mindre bra respektive goda miljöprestanda. Denna s.k. normalkurvas utseende kan dock skilja sig åt beroende på vilka marknadsmekanismer ett produktområde formats efter.

Det huvudsakliga syftet med Miljöstyrningsrådets EKV-verksamhet är att ”förflytta” hela marknadens utbud av produkter inom ett område till höger i figuren, dvs. mot generellt sätt bättre miljöprestanda. Ur miljöstrategisk synpunkt är det viktigt att antalet produkter med mindre bra miljöprestanda minimeras och att produkter med god miljöprestanda gynnas. Samtidigt är det viktigt att fler produkter marknadsintroduceras med medelgoda och högre miljöprestanda jämfört med det utbud som marknaden kan erbjuda i dag.

För att nå största möjliga positiva effekt, dvs. en utveckling där det totala utbudet av mer miljöanpassade produkter ökar, behövs ofta en stimulans för ökad teknikutveckling med fokus på energisnåla och miljöanpassade produkter, något som kan fås via teknikupphandlingar. Marknadsföring av goda exempel på produkter med gynnsamma miljöprestanda, och forskning med syfte att utveckla frontprodukter vars miljöprestanda är ”bäst i klass”, bidrar till att öka utbudet av miljöanpassade produkter på marknaden.

Det långsiktiga målet för Miljöstyrningsrådets EKV-verksamhet kan uttryckas på följande sätt:

- Begränsa produkter som är mindre lämpliga ur miljösynpunkt på marknaden, dvs. färre produkter med mindre bra miljöprestanda.
- Öka det totala utbudet av miljöanpassade produkter på marknaden, dvs. fler produkter med goda miljöprestanda.
- Stimulera utvecklingen av ny teknik vilket bidrar till ett större utbud av miljöanpassade frontprodukter, dvs. nya miljöanpassade produkter med mycket goda miljöprestanda.

Principer för bästa kvartilmodellen

Bästa kvartilmodellen innebär i korthet att man – baserat på en översikt av marknadens utbud av produkter – beskriver deras miljöprestanda och delar in dem i 25-procentkluster. Produkterna

med de bästa miljöegenskaperna identifieras i den övre kvartilen (75–100 procent) som underlag till rekommendationer för kommuner att välja dessa vid offentlig upphandling.

Marknadens utbud av miljöanpassade produkter och tjänster förändras med tiden, och för att bästa kvartilmodellen skall följa med i utvecklingen måste underlaget ständigt ses över och uppdateras. Detta kräver en kontinuerlig översikt av de teknik- och produktförbättringar som sker på marknaden. Särskilt viktigt är i detta avseende teknikutveckling och framtagning av s.k. frontprodukter som drivkrafter för att utveckla alltmer miljöanpassade produkter. En lönsam avsättning av dessa produkter på marknaden, företrädesvis via den offentliga upphandlingen, skulle kunna öka engagemanget i näringslivet att satsa på miljöanpassad produktutveckling.

Förutsättningar

Miljöstyrningsrådet utgår i sin arbetsmodell från en helhetsmässig bedömning av miljöprestanda över ett helt produktsortiment.

Därför menar jag att det finns goda förutsättningar för att komplettera arbetet med en särskild satsning på de produkter som uppvisar de allra bästa energi- och miljöegenskaperna. Jag förslår att Miljöstyrningsrådet får i uppdrag att utföra de arbetsuppgifter som krävs för att realisera tankarna kring upphandling enligt bästa kvartilmodellen.

För att detta skall kunna ske krävs dock följande förutsättningar:

- Miljöstyrningsrådet får möjlighet att förstärka pågående ”basverksamhet” med EKV-arbetet, i enlighet med äskande till Miljö- och Samhällsbyggnadsdepartementet. Detta är nödvändigt för att få tillräcklig bredd och kvalitet på alla de produktområden som är vanligt förekommande i upphandlingssammanhang.
- Miljöstyrningsrådet kan inkorporera arbetet med bästa kvartilmodellen inom ramen för sitt arbetssätt, nämligen att med lämplig sammansättning av olika typer av upphandlingskrav på olika nivåer ge underlag för all form av miljöanpassad upphandling.
- Miljöstyrningsrådet ges möjlighet att självständigt, på objektiv och vetenskaplig grund, definiera de avgränsningar som skall

gälla för indelning av ett produktsortiment i 25-procentskluster.

Behov av förstärkningar

I Miljöstyrningsrådets huvudmannaskap för bästa kvartilmodellen bör bl.a. ingå:

- att via olika former av marknadsöversikter och kontakt med produktutvecklare, teknikupphandling, internationella organ m.fl. beskriva produkters miljöprestanda och dela in dem i olika avgränsade och miljömässigt relevanta segment,
- att identifiera och löpande informera om tillgängliga ”bästa kvartilen-produkter”,
- att utbilda personal i kommuner och landsting på bästa kvartilmodellen.

Miljöstyrningsrådets funktion att som huvudman ge löpande underlag till offentlig upphandling enligt bästa kvartilmodellen, är ett mycket ansvarsfullt uppdrag, och kommer att kräva en delvis ny form av arbetsmetodik och behov av specialistkompetens inom nya områden.

För att Miljöstyrningsrådet skall kunna sköta denna uppgift på ett sakligt och korrekt sätt behöver man nyanställa personal med främst expertkunnande inom prioriterade områden. Det behövs även en förstärkning vad gäller data- och kommunikationsfrågor samt en breddning av resurser för särskilda utbildningssatsningar. Dessutom kommer en personalförstärkning att leda till större lokalbehov med därtill hörande allmänna kostnader för drift och underhåll.

I samband med det förslag jag nu lägger vill jag klargöra hur den nuvarande resurstilldelningen ser ut. Miljöstyrningsrådet erhåller f.n. ett årligt statligt bidrag om 3 miljoner kronor för arbetet med ekologisk hållbar upphandling och det därtill hörande s.k. EKV-verktyget. Om rådets EKV-verksamhet skall kunna drivas vidare, utvecklas och breddas på ett sätt som tillgodoser de behov som finns vid miljöanpassad upphandling har Miljöstyrningsrådet till Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet äskat 3 miljoner kronor utöver de medel som staten för närvarande bidrar med, dvs. sammanlagt ett årligt bidrag om 6 miljoner kronor.

För att rådet dessutom skall kunna åta sig uppgiften att som huvudman ge löpande underlag till offentlig upphandling enligt bästa kvartilmodellen krävs ett betydligt större årligt statligt stöd. För en nödvändig komplettering av verksamheten, enligt den ovan beskrivna inriktningen och omfattningen, behövs ytterligare 3 miljoner kronor. Det årliga statliga bidraget till Miljöstyrningsrådets EKV-verksamhet kompletterat med arbetsuppgifterna kring bästa kvartilmodellen, skulle då uppgå till 9 miljoner kronor.

2.3 Förslag: Gör en översyn av marknadsföringslagen

Bakgrund

Företag som aktivt avsätter resurser och verkar för samhällets miljömål har stora möjligheter att nå ut med budskap om hållbara konsumtionsmönster. Det är då viktigt att de kan delta i debatten om t.ex. bekämpningsmedel och energisnåla alternativ, utan att riskera att bli stämde och fällda för vilseledande marknadsföring.

Gränslinjen mellan yttrandefrihet och marknadsföring har kommit i fokus på senare tid. Det finns exempel på att marknadsföringslagstiftningen kan nyttjas av organisationer och företag, som uppenbart försöker motverka miljöarbete som ligger i linje med samhällets uppställda mål.

Gränsdragningen mellan yttrandefrihetsgrundlagarna och marknadsföringslagen görs av domstol och bedöms i varje enskilt fall. Flera jurister hävdar emellertid att gränsen är otydlig och svår att hantera i praktiken.

I de fall en åtgärd ligger i gränslandet mellan opinionsbildning och marknadsföring görs bedömningen av vilken lag som är tillämplig av en eller högst två domstolsinstanser. Det är i sammanhanget otillfredsställande att Marknadsdomstolens domar inte kan överklagas. Man bör därför överväga om inte frågor om yttrandefrihetens gränser i sista instans bör avgöras av Högsta Domstolen.

Om det visar sig att marknadsföringslagen används på områden som rätteligen bör falla under yttrandefriheten – eller om den på annat sätt tillämpas så att korrekta men förenklade eller tillspetsade budskap förbjuds – behöver en översyn göras.

För att marknadsföringslagen skall vara tillämplig gäller tre kriterier:

1. Meddelandet skall komma från en näringsidkare.
2. Det skall ha kommersiellt syfte.
3. Det skall ha rent kommersiella förhållanden till föremål.

Det finns en tendens att anta, att ett företags alla uttalanden skall ha rent kommersiella förhållanden till föremål. Antagandet borde vara det motsatta, att meddelanden är fullt skyddade av yttrandefriheten intill dess motsats bevisats av den som önskar stoppa dem.

Frågan om bevisbördans placering i marknadsrättsliga mål bör utredas. Om försiktighetsprincipen, som är grundläggande i svensk miljö rätt, underkänns som argument av en domstol i marknadsföringsmål så innebär det att företag riskerar att aldrig kunna föra fram några miljöpåståenden. Marknadsföringslagen bör jämföras med Miljöbalken för att fastställa en mer rättvis bevisbördeprincip.

Detta talar starkt för att företag som t.ex. vid odling förespråkar kemikalieanvändning, vid bedömning av åtgärder/uttalanden på det området, bör ha bevisbördan även i marknadsrättsliga mål. Som det nu förhåller sig kan en näringsidkare inte påtala riskerna med en viss odlingsmetod utan att bevisa riskerna. I själva verket borde det vara tvärtom, nämligen att den som ägnar sig åt riskfylld verksamhet måste bevisa att den är ofarlig. Marknadsföringslagen öppnar en möjlighet för miljöfarlig verksamhet att försvara sig med hjälp av omvänd bevisbörda; i stället för att bevisa ofarlighet måste den som påtalar riskerna bevisa farligheten.

När det gäller reklam har rättsläget skärpts, sedan en internationell standard för miljöreklam antagits av Internationella Standardiseringsorganisationen, ISO14021. Bland annat förbjuder standarden uttryck som "skonsam mot miljön", "ej förorenande" eller "naturens vän". Vidare måste i princip allt som skrivs om miljö i reklam preciseras nog.

I praktiken är standarden så rigorös att det svårligen går att göra reklam för miljöanpassade varor. Detta kan inte ha varit syftet. Saken bör utredas innan allt för många fall av marknadsföring av miljöanpassade och miljömärkta produkter hamnar i domstol.

Jag föreslår mot bakgrund av ovanstående att en översyn görs av marknadsföringslagen.

2.4 Förslag: Stärk hem- och konsumentkunskapen i grund- och gymnasieskolan

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kapitel 9) pläderade jag för en förstärkning av skolans undervisning om hållbar utveckling. Jag underströk att varje ämne på schemat kan och måste ta sitt ansvar för att belysa ”överlevnadsfrågorna” ur de mest skilda aspekter – historiskt, etiskt-filosofiskt, naturvetenskapligt, ekonomiskt, socialt.

Samtidigt inser jag att denna mångfald av olika ämneskunskaper kan riskera att fragmentisera temat så att helheten går förlorad, inte minst därför att det alltjämt ofta finns en kvardröjande klyfta mellan en klassisk humanistisk respektive naturvetenskaplig världsbild och kunskapssyn. Temats relevans och attraktionskraft för eleverna blir även beroende av hur väl de olika lärarna samverkar i ”kunskapslaget” och vilket personligt intresse de har. Faran är också att ämnet får en övervägande teoretisk prägel, när det just i detta sammanhang krävs en god förening av hjärna, hjärta och hand.

”Ladda om” hem- och konsumentkunskapen

Mot denna bakgrund förde jag fram tanken att Hem- och konsumentkunskapen delvis skulle kunna ”laddas om”, förstärkas – vad gäller både lärarutbildning och timtal på schemat – och bli ett slags tvärvetenskapligt nav i undervisningen om globala och lokala överlevnadsfrågor. I dag ligger ämnets tyngdpunkt på fyra kunskapsområden: mat och måltider, social gemenskap, boende och konsumentperspektiv. Enligt kursplanen skall de fyra kunskapsområdena uppfattas som en integrerad helhet. Vidare är det fyra perspektiv som alltid skall genomsyra undervisningen, nämligen miljö, jämställdhet, hälsa och kultur.

Det som gör hem- och konsumentkunskapen unik är kombinationen av övning i omsorg och tekniskt rationellt tänkande, effektivitet, sparsamhet etc. Det finns en strävan i ämnet att kombinera det bästa från två världar: Att på olika sätt hushålla med resurser samtidigt som de mänskliga värdena, inrymda i begreppet omsorg, ges hög prioritet.

Jag hävdade att hem- och konsumentkunskapen bör bli kärnämne på gymnasiet. Majoriteten av de remissinstanser som kom-

menterat detta kapitel i mitt delbetänkande ställer sig i princip positiva till mina förslag. Dock påminner Skolverket om att riksdagen nyligen beslutat om vilka kärnämnen som skall finnas i den reviderade gymnasieskolan från 2007.

Jag föreslår trots detta att hem- och konsumentkunskap, i delvis ny version, blir ett kärnämne på gymnasiet.

Jag föreslår vidare att hem- och konsumentkunskapen ges huvudansvaret för grundskolans undervisning om hållbar konsumtion. Det förutsätter tydligare skrivningar i läroplanen, översyn av kursplaner, fördubblat timtal samt ekonomiska förstärkningar för lärarutbildningen, lokaler och teknisk utrustning.

2.5 Förslag: Satsa på utveckling av hållbar design

Varor och föremål bör utformas på ett hållbart sätt och med en estetik som kan bidra till att förlänga den tid vi använder dem i hushållen.

Jag föreslår i avsnitt 4.4.4 att design för ekologisk hållbarhet stimuleras genom satsning på högskoleutbildning och information.

2.6 Förslag: Stimulera konsumentforskningen

Konsumentvetenskap har hittills fört en relativt undanskymd tillvaro. En ökad forskning om konsumentaspekter i relation till hållbar konsumtion behöver stimuleras. Ungdomars och olika invandrargruppers konsumtionsvanor borde vara särskilt angelägna områden för beskrivning och analys.

Konsumentvetenskap kan också bidra med kunskaper om konsumentperspektivet vid utformning av åtgärder inom andra politikområden. Ett centralt område i detta sammanhang är beskrivningar av konsumenternas behov och beteenden inom samhällsplaneringen. Det kan t.ex. handla om att utveckla metoder för att tydliggöra konsumentintressen i planeringen för handel och trafikplanering på kommunal och regional nivå. Med sådana analyser kan grunden läggas för en mer hållbar utveckling.

I FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 194 presenterar jag en förteckning över önskvärd konsumentforskning på livsmedelsområdet.

Jag föreslår en förstärkning av resurstilldelningen till särskilt angelägen konsumentvetenskap.

2.7 Förslag: Skatter som styr i riktning mot hållbar konsumtion

Det finns i dag en rad skatter på miljöområdet. Grundbulten är PPP-principen, den egentligen enkla och okontroversiella idén om att förorenaren skall betala. PPP innebär att punktskatter är en självklar ingrediens i ambitionen att hantera miljöproblem via marknadens mekanismer. För att dessa skatter skall fungera effektivt krävs dock att de, så bra som möjligt, avspeglar en samhälls värdering av de kostnader som t.ex. utsläpp av CO₂ förorsakar.

Det krävs även att alla som bidrar till dessa utsläpp betalar samma skatt. I dag har vi tvärtom en situation där en stor del av de aktörer som förorsakar miljöpåverkan är undantagna från skatter, bl.a. på grund av konkurrensskäl. Det kan ses som implicita (indirekta) miljösubventioner. Dessutom finns det en mängd andra subventioner, utan formell miljökoppling, som sannolikt motverkar den återhållande effekt som miljöskatterna är tänkta att ha.

Det är önskvärt att utvecklingen av miljöskatter, implicita subventioner och indirekt miljöskadliga subventioner följs och utvärderas kontinuerligt.

Jag föreslår att skatteinstrumentet nyttjas för att främja hållbar konsumtion; bl.a. lägger jag (kapitel 5) en rad förslag med tydliga premier för den som väljer drivmedelssnåla fordon.

2.8 Förslag: Ge SCB i uppdrag att utveckla indikatorer för hållbar konsumtion

Diskussionen kring hållbar utveckling har under de senaste tio, femton åren lett till olika idéer om hur denna utveckling skall kunna följas upp.

Indikatorer för hållbar utveckling – som följer skeenden inom de tre dimensionerna ekonomi, miljö/naturresurser och sociala förhållanden – är mer eller mindre enkla att ställa upp.

För somliga frågor är de mera självklara, medan det i andra problemställningar är svårare att precisera hållbarhetsaspekterna och koppla samman de olika perspektiven.

Hållbar utveckling utifrån den privata konsumtionen måste med nödvändighet i många fall speglas "indirekt". Som konsument är vi i någon mening med och "bestämmer" vad som produceras och hur det produceras. Vissa produkter har en omedelbar relation till

miljöproblem, som energianvändningen till bilen och bostaden. Andra har mer eller mindre tydliga kopplingar till miljö och hälsa, t.ex. socker- och fettkonsumtion.

I FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 168 ges exempel på möjliga indikatorer.

Jag föreslår att Statistiska Centralbyrån, SCB, får i uppdrag att

- regelbundet publicera beräkningar av den svenska konsumtionens miljöpåverkan inom ramen för miljöräkenskaperna,
- utveckla specifika indikatorer rörande bostäder och bilpark som fångar de problem och utvecklingsbehov som presenteras i denna utredning,
- tillsammans med berörda organisationer bygga upp en löpande statistik som speglar utvecklingen av konsumtion av miljö- och/eller rättvisemärkta produkter, och
- tillsammans med berörda myndigheter utveckla hälsoindikatorer kopplade till den privata konsumtionen.

2.9 Förslag: Ge Konsumentverket förstärkta resurser och en tydligare roll i arbetet för hållbar konsumtion

Konsumentverket är en nyckelspelare i arbetet på att ställa om till hållbar utveckling och en mera hållbar konsumtion. Verket arbetar sedan länge brett och mångfacetterat, se FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 163.

Jag tror dock att Konsumentverket framöver bör kunna spela en ännu tydligare roll, inte minst för att förverkliga hållbarhetens ekologiska dimension.

På verkets hemsida, i Köpguiden och på övriga arenor för information och rådgivning bör konsumenterna få aktiv hjälp att välja marknadens för tillfället mest resurseffektiva och miljöanpassade varor och tjänster. Det innebär att verket kompletterar sin i dag allmänt breda orientering om marknadens utbud med en skarpare ”grön profil”, där det ur hållbarhetssynpunkt mest önskvärda konsumentvalet pekas ut.

Ett sådant uppdrag ligger helt i linje med statsmakternas uttalade ambition om sektorsansvar i hållbarhetspolitiken och det övergripande målet att på alla nivåer främja omställningen till en hållbar samhällsutveckling.

Jag föreslår att regeringen tilldelar Konsumentverket denna delvis nya roll och de resurser som krävs i anslutning därtill. Samverkan bör ske med Miljöstyrningsrådet, i dess ovan föreslagna roll att dokumentera varor och tjänster i ”bästa kvartilen” (se 2.2). I sammanhanget vill jag också nämna mina förslag om att stärka de lokala konsumentvägledarnas roll för hållbar konsumtion, se avsnitt 4.4.4.

Jag föreslår vidare att Konsumentverket, i samverkan med Kemikalieinspektionen, blir nationell huvudman för utfasning av farliga vardagskemikalier enligt den s.k. Göteborgsmodellen, se avsnitt 4.5.3.

3 Äta hållbart – åtgärder i jordbruks-, handels- och konsumentledet

Mina sex huvudstrategier i korthet

- Stärk marknaden för svenskproducerade baslivsmedel.
- Satsa på extensiv svensk nötköttproduktion.
- Öka andelen ekologiskt certifierade livsmedel.
- Öka andelen Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter.
- Stärk handelns ansvar bl.a. genom Gröna körkort för butiksanställda.
- Ställ om till S.M.A.R.T-mat.

Inom ramen för de sex huvudstrategierna lägger jag drygt tjugo åtgärdsförslag. Ett urval av de viktigaste:

- Ta bort fördyringar för svensk basmatproduktion.
- Lag om allmän ursprungsmärkning.
- Mål om 25 procent ekomat i offentliga sektorn.
- Halvering av moms på Rättvisemärkt/Fairtrade-produkter.
- Grönt körkort för butiksanställda.
- S.M.A.R.T-mat i skolmatsalar m.m.
- Ekonomiskt stöd till storsatsning på svenska nötkött-rancher.

Övergripande resonemang: Äta solidariskt och samtidigt gynna svenskt jordbruk – går det ihop?

Hur kan vi förena en ökad öppenhet mot omvärlden med ett fortsatt stöd för svenskt jordbruk? Och hur kan vi se till att Sveriges och EU:s ökade öppenhet gynnar fattiga u-länder och hållbara produktionsmetoder?

Perspektiv och åtgärder kring sådana grundfrågor och etiska dilemman måste alltid komma först i en diskussion om jordbruk, mat, miljö och global rättvisa.

Makten över maten

Handeln med jordbruksprodukter har nästan fördubblats under 1900-talets två sista decennier. Detta är emellertid betydligt mindre än ökningen för handeln med industrivaror.¹ En stor del av ökningen av jordbrukshandeln har skett inom de regionala frihandelsområdena EU och NAFTA. *De allra flesta jordbruksprodukter – globalt ungefär 90 procent – konsumeras fortfarande i det land där de produceras.*

En växande andel av den mat som äts i Sverige importeras från EU och andra delar av världen; i framtiden kommer importandelen från resten av världen att öka. Sveriges politik för global utveckling (PGU) slår fast att alla politikområden skall bidra till förverkligandet av milleniumutvecklingsmålen², bl.a. främja internationell handel med livsmedel som bidrar till en rättvis och hållbar utveckling i hela världen. Det kan i sammanhanget vara värt att slå fast att det svenska jordbrukets lönsamhet i dag och för överskådlig tid inte hotas av fattiga bönder i Syd, utan främst av livsmedelsimporten från andra EU-länder.

Ur ett rättvise- och hållbarhetsperspektiv finns det emellertid stora problem med dagens globala livsmedelshandel. Det gäller handelshinder och internationella handelsregler som till stor del missgynnar odlare i utvecklingsländer. Många av världens minst utvecklade länder har sänkt sina tullar som ett resultat av lånevillkor från IMF och Världsbanken. Denna liberalisering har ökat livsmedelsimporten och därigenom i många fall försämrat livsmedelstryggheten för de fattiga jordbrukare som främst producerar för hemmamarknaden.³

Andra problem på marknaderna är att företagskoncentrationen ökar snabbt i förädlings- och försäljningsleden och att prisutvecklingen är mycket svag för många råvaror som är viktiga för fattiga länders exportintäkter. Slutligen kan man av hållbarhetsskäl hävda att handel med livsmedel bör betraktas och regleras på ett annorlunda sätt än annan handel.

EU och USA har länge kritiserats för att med omfattande bidrag stödja det egna jordbruket på ett sätt som kraftigt missgynnar odlare i utvecklingsländer. Tullar, interna stöd och exportstöd

---

¹ Under 1990-talet ökade handeln med jordbruksprodukter med 3,4 procent per år, jämfört med industrivaruhandeln som ökade med 6,7 procent. Världsbanken 2005. Global Agricultural Trade and Developing Countries.

² Prop 2002/03:122. Gemensamt ansvar. Sveriges politik för global utveckling.

³ Utvecklat resonemang finns i "Utrota svälten", SOU 2002:75 s. 91.

påverkar världsmarknadspriserna neråt. Problemet med nedpressade priser är att odlare i andra länder får sämre lönsamhet och svagare incitament till egen produktion. Detta drabbar i förlängningen livsmedelstryggheten, eftersom en majoritet av världens fattigaste lever på landsbygden och är beroende av jordbruk.

Kan jordbruk jämföras med industri?

EU genomför f.n. en reform som syftar till en handelsvänlig och för omvärlden mindre störande jordbrukspolitik. Reformen kallas MTR (Mid Term Review) och innebär att direktersättningarna frikopplas från produktionen. Tanken är att ersätta jordbruket för dess samhällsnytta snarare än för produktionsvolymen.

Jordbruksavtalet i Världshandelsorganisationen WTO syftar till att skapa ett ”rättvist och marknadsorienterat system för handel” där villkoren för jordbrukshandeln gradvis närmar sig de villkor som gäller för annan handel. Motivet är att jordbrukshandel antas ge samma vinster som annan handel, en effektivare resursanvändning.

Det kan emellertid ifrågasättas om man bör se på handel med jordbruksprodukter på samma sätt som på handel med andra varor, och om det enbart är marknadskrafterna som bör styra hur jordbruksproduktionen lokaliseras.

Att varje enskilt land skall ha en egen bil-, pappers- eller mobiltelefonindustri är svårt att hävda. Däremot menar jag att det finns åtminstone tre starka skäl att bevara och utveckla jordbruket också i sådana länder där detta inte är, eller har förutsättningar att bli, internationellt konkurrenskraftigt:

- Jordbrukets värden och kostnader återspeglas inte alltid i marknadspriserna. Jordbruk är ett biologiskt produktionssystem, beroende av mikroliv i marken, vattnets kretslopp och andra så kallade ekologiska tjänster, och påverkar i sin tur den biologiska mångfalden, vattnets kvalitet och andra gemensamma resurser som inte är prissatta.
- Specialisering är en viktig förutsättning för handel. Samtidigt försvårar den möjligheterna att t.ex. sluta växtnäringens kretslopp på såväl lokal som global nivå. Den storskaliga importen av fodermedel till västra Europas intensiva djuruppfödning har

- exempelvis bidragit till allvarlig övergödning i stora områden, medan marken i exportregionerna riskerar att utarmas.⁴
- Bönder i utvecklingsländer saknar i tillräcklig omfattning alternativa försörjningsmöjligheter.

Transportfrågor och ”närodlat”

De långa och i regel miljöskadliga transportererna är för många människor det mest uppenbara miljöproblemet med den internationella livsmedelshandeln. Behovet av att minimera sådana transporter behandlas på annat ställe i detta betänkande.

Det är emellertid förhastat att anta att det som är närodlat alltid skulle vara bättre ur miljösynpunkt än det som är importerat eller odlat på längre avstånd. Transporternas miljöbelastning måste ses i relation till det som sker vid själva produktionen. Viss produktion är mer miljöbelastande trots att den sker nära. Ett exempel är svensk köttproduktion som bygger på stor användning av kraftfoder, jämfört med importkött från extensiv betesproduktion. Ett annat är svenska växthustomater jämfört med importerade från friland.

Det är också viktigt att beakta vilken typ av transporter som är mest problematiska ur miljösynpunkt. Att relatera transportererna i förädlings- och distributionsleden till transporter av råvarorna är ett sätt att närma sig frågan om när närodlat är bäst ur miljösynpunkt, och när det är bättre med importerat. Det skulle exempelvis vara intressant att jämföra miljöpåverkan från de långväga transportererna av livsmedel till Europa (i regel per båt) med miljöpåverkan av de transporter som sker när halvförädlade och förädlade livsmedel transporteras med lastbilar kors och tvärs i Europa.

---

⁴ Också inom regioner skapar en ökad uppdelning mellan spannmåls- och animalieproduktion näringsmässiga obalanser. Vidare försvårar en hårt driven specialisering användningen av växtföljder och den bidrar till ökad känslighet för insekts- och sjukdomsangrepp. Den leder därmed till en ökad användning av bekämpningsmedel. En hårt driven specialisering i djurhållningen leder ofta till storskalig djuruppfödning (”djurfabriker”) och långa och plågsamma djurtransporter. Specialisering och transporter av i synnerhet djur kan öka spridningen av sjukdomar så som fågelinfluensa och mul- och klövsjuka.

Mina synpunkter på Sveriges agerande

Sverige bör i WTO-förhandlingarna verka för ett nytt jordbruksavtal som ger utvecklingsländerna möjlighet att skydda sina jordbruk från importkonkurrens som hotar befolkningens livsmedelstrygghet. Jordbruksstöd i OECD-länderna som kan misstänkas leda till prisdumpning måste avvecklas. Sverige bör också förhandla fram stora och snabba tullåttnader för ”miljövaror”, där ekologiska produkter inkluderas

Sverige bör i det fortsatta reformarbetet av EU:s jordbrukspolitik arbeta för ekologisk, social och ekonomisk uthållighet i jordbruket, och tydliggöra sambandet mellan offentliga ersättningar och de kollektiva nyttigheter och tjänster som jordbruket levererar till samhället.⁵ Miljölagstiftningen måste tillämpas fullt ut på dagens ohållbara spannmålsimport till EU, och dessutom skärpas på flera områden. Samtidigt bör produktionen av närodlat proteinfoder stimuleras. EU:s system för tullpreferenser måste förbättras för utvecklingsländer, och incitament bör införas för produkter som är framställda på ett ekologiskt och socialt hållbart sätt.

I Sverige bör marknaden för Rättvisemärkt/Fairtradeprodukterna stärkas, se 3.4.

3.1 Huvudstrategi 1: Stärk marknaden för svenskproducerade hållbara baslivsmedel

3.1.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kapitel 5) redovisar jag grundläggande sakkakta, statistik, miljö-, hälso- och ekonomiska aspekter på vår livsmedelskonsumtion. Detta underlag – till vilket jag hänvisar den intresserade läsaren – bildar fundamentet för de förslag till åtgärder jag här presenterar.

Min huvudtes är att svenskt jordbruk och svenskproducerad mat – med de brister som kan finnas – håller god internationell klass vad gäller kvalitet, miljö, djuromsorg och landskapsvård. Branschen

---

⁵ Ambitionen måste vara att offentliga ersättningar till jordbruket skall utformas så att de inte får handelsstörande effekter, i varje fall inte sådana som drabbar de fattigaste länderna. Skulle åtgärder som bedöms nödvändiga för att uppnå väsentliga miljömässiga och sociala mål ändå få sådana effekter måste de fattigaste länderna få reella möjligheter att kompensera sig genom lämpliga skydds- och stimulansinsatser.

arbetar sedan länge med att minska sin energiförbrukning och miljöbelastning.

Slutsatsen blir att *en fortsatt hög andel svenskproducerade baslivsmedel (bröd, smör, mjölk, kött, fisk, grönsaker) på våra matbord underlättar och påskyndar möjligheterna att uppnå de miljö- och hälsopolitiska målen för en hållbar utveckling i Sverige* (HL s. 122). Det främjar lantbruk och fiskerinäring och jobb i livsmedelssektorn, en levande landsbygd och ett biologiskt rikt och vackert odlingslandskap med stor betydelse för skönhetsupplevelser, rekreation och turism. Det bidrar även till att livsmedelstransporterna och därmed utsläppen av klimatförändrande koldioxid kan minska.

Utan lantbruk och betande djur kommer betydande delar av det öppna landskapet att utarmas, växa igen eller beskogas på några decennier. Sveriges anletsdrag mörknar då i Småland, Sörmland, Dalarna och många andra regioner.

En hög andel svenskproducerad basmat i våra enskilda hushåll, storhushåll och på restauranger ger oss större möjligheter att påverka hur produktionen går till. De bruknings- och uppfödningssätt som används för att producera de importerade livsmedlen är svårare att kontrollera.

Målsättningen att bibehålla en betydande konsumtion av svenskproducerad basmat får således starkt positiva konsekvenser för den hållbara utvecklingen, inte bara ekologiskt utan lika mycket socialt och ekonomiskt, i både producentledet och hushållen.

När det väl är sagt vill jag genast understryka vad jag anser att denna målsättning *inte* innebär:

- Den innebär *inte* ett nej till gränsöverskridande handel med livsmedel. Sverige finns på en frihandelsmarknad, där vi både importerar och exporterar livsmedel. För många utvecklingsländer är export av livsmedel en viktig del av ländernas utvecklingsstrategi, och svenskt import kan därför utgöra ett viktigt bidrag till ländernas utveckling. Däremot gissar jag att det på längre sikt – av transportenergi- och klimatskäl – kan komma att te sig alltmer orimligt (och dyrt) att öka den interkontinentala handeln med framförallt basal vardagsmat som kan och bör produceras i den egna regionen, Sverige, Afrika eller Brasilien eller var det vara månne.
- Den innebär *inte* att man inte kan premiera svensk basmat samtidigt som man målmedvetet *ökar sina inköp av rättvisemärkta bananer, kaffe, te och andra produkter som främjar en hållbar*

social utveckling för producenter i t.ex. Afrika och Sydamerika. Det finns alltså i de allra flesta fall ingen som helst motsättning mellan att äta sig till ett öppet landskap i Sverige och att med sin konsumtion vara solidarisk i ett internationellt perspektiv.

Innan jag presenterar mina förslag för att stärka svensk hållbar matproduktion skall jag kort redovisa dess ställning på hemmamarknaden sedan Sveriges EU-inträde 1995 – och hur prognoserna ser ut till 2010.

3.1.2   **Analys: Hur hävdar sig svensk basmat i dag på vår livsmedelsmarknad?**

Nötkött

Produktionen av svenskt nötkött har i princip varit oförändrad sedan början på 1990-talet.

Under samma tid har vi dock ökat vår *konsumtion* med 54 procent, främst beroende på en kraftig prissänkning. Nötkött är i dag nästan 20 procent billigare än för tio år sedan; priset ligger ungefär på samma nivå som i mitten av 1980-talet.

Importen har alltså stått för nästan hela konsumtionsökningen under perioden. Importandelen uppgår i dag till ca 40 procent, i första hand från länder som Irland, Tyskland och Danmark. Tio procent kommer från Sydamerika.

Svenskt nötkött har här inte kunnat göra sig gällande, av två skäl:

1. EU:s regler om en fast mjölkkvot för varje land har begränsat våra möjligheter att producera nötkött. En stor del av nötköttproduktionen hänger ju nämligen ihop med mjölkdjuren.
2. EU:s tak för antalet bidragsberättigade nötkreatur har bidragit till att svensk produktion inte kunnat konkurrera med omvärlden.

Griskött

Konsumtionen har legat på samma nivå under den senaste tioårsperioden. Den svenska grisuppfödningen har dock minskat sedan slutet av 1990-talet, medan importen under samma tid i stort sett fördubblats. I dag är den ca 20 procent, vilket innebär att var femte kotlett som äts i Sverige importeras, merparten från Danmark.

Kyckling

Konsumtionen har ökat starkt sedan Sveriges EU-inträde, från 7,3 kg per capita år 1995 till 13,8 kg år 2003. Det är en ökning med 89 procent eller ca 8 procent per år. Den svenska produktionen har vuxit med 39 procent under motsvarande period.

Fortfarande äter vi dock mindre kyckling än EU:s genomsnitt på 22 kg per capita och år. Orsakerna till vår konsumtionsökning är fallande priser och utveckling av styckade och förädlade produkter. Importen har ökat dramatiskt från 1995 då den stod för 3,4 procent till dagens 30 procent av konsumtionen. Importen kommer främst från Danmark (85 procent) där man tillåter betydligt högre beläggning i djurstallarna vilket ger lägre produktionskostnader.

Ägg

Konsumtionen har fallit svagt under den senaste tioårsperioden. 95 procent av äggen vi köper i butik är svenska. Livsmedelsindustrin importerar däremot en stor del av sitt behov till världsmarknadspris från länder med bl.a. lägre djurskyddskrav och därmed lägre produktionskostnader.

Mjök

Trenden bland oss konsumenter är att minska vårt mjölkdrickande för varje år, medan vi i gengäld äter mer syrade produkter och ost. Den färska mjölken är i princip uteslutande svensk medan importandelen på ostmarknaden är 32 procent och för syrade produkter 11 procent.

Spannmål

Sverige är nettoexportör, med 1–1,5 milj ton/år. Under normalår importerar vi ca 0,1 milj ton vete, som framför allt går till pastatillverkning. En växande andel av spannmålsproduktionen förädlas inom landet. Trenden med snabbt ökande industriell användning, utöver mjöl och foder, är global. De stora produkterna är stärkelse, malt för öltillverkning och etanol som biodrivmedel.

Frukt och grönt

Sverige är nettoimportör av frukt och grönsaker. Importen har under den senaste femårsperioden genomsnittligt uppgått till ca 6 miljarder kr, medan den svenska produktionen motsvarar ca 2 miljarder kronor och exporten ett par hundra miljoner kr per år. I princip all import av grönsaker och 60 procent av fruktimporten kommer från andra EU-länder.

Den svenska produktionen har stora marknadsandelar på morötter, gurka, jordgubbar, kruksallad och kryddväxter. Det finns också en betydande produktion av tomat, isbergssallad, lök och äpplen, dock med lägre marknadsandelar.

Potatis

Konsumtionen har minskat under hela efterkrigstiden. Den svenska skörden uppgår i dag till ca 500 000 ton vilket utgör ca 90 procent av konsumtionen.

Summering

Konsumtionen av nöt och fågel ökar till följd av fallande priser under den senaste tio-årsperioden. I stort sett hela ökningen har importerats från andra EU-länder, med blott en mindre andel från Latinamerika. Importandelen inom dessa marknader är mycket hög och ligger på 30–40 procent.

Grisköttkonsumtionen ligger stilla; importen från andra EU-länder ökar dock vilket lett till en något fallande svensk produktion under perioden.

Importandelen växer också på ostmarknaden och för syrade mjölkprodukter.

Sedan EU-inträdet har vi således ökat vår import av animaliska livsmedel. Det står i konflikt med det grundläggande ställningstagandet att en hög andel av baslivsmedlen ska vara producerade i Sverige.

3.1.3 Analys: Vad kommer att hända till år 2010?

För att göra en realistisk prognos för svenska livsmedel den närmaste femårsperioden måste man ta hänsyn till tre faktorer:

1. Utvecklingen på livsmedelsmarknaden
2. Effekterna av den nya jordbrukspolitiken
3. Det allmänna konkurrensläget för svensk livsmedelsproduktion.

1. Livsmedelsmarknaden – prispressen fortsätter

Mycket tyder på att de senaste årens kraftiga prispress på livsmedel kommer att fortsätta. Introduktionen av lågpriskedjor som Lidl och Netto leder i dag till en stark prisfokusering på livsmedel. Detta tillsammans med en bred introduktion av handelns egna varumärken, internationalisering och centralisering av ägande och upphandling kommer att innebära kostnadsjakt i hela livsmedelskedjan. Prisfokuseringen i upphandlingen leder till en mycket pressad lönsamhet för både det svenska jordbruket och vår livsmedelsindustri.

Samtidigt visar konsumenterna stort förtroende för svenska livsmedel. Ungefär 70 procent av befolkningen tycker att det är viktigt att maten är svensk.

Inom sektorer som restaurang och storkök, där ursprungsmärkningen är bristfällig, är emellertid importandelen mycket hög, ända upp till 80 procent av nöt-, gris- och fågelkött. Konsumenterna kan inte se varifrån maten kommer. Det är enbart priset som avgör vid upphandling, utom för kvalitetsrestaurangerna.

2. Jordbrukspolitiken – vi går mot färre nötdjur

Livsmedelsekonomiska institutet har gjort en modellberäkning av effekterna av den jordbrukspolitiska reform som trädde i kraft i EU 2005. Den innebär att merparten av stöden till jordbruket frikopplas från produktionen; bonden får alltså samma stöd oavsett om eller vad han/hon producerar. Man kan säga att EU:s jordbrukspolitik inte längre betalar för livsmedelsproduktion utan för skötsel av jordbruksmark. Kalkylen utgår från en matematisk modell som bygger på att brukarna är rationella och försöker maximera sin vinst. I praktiken nås sannolikt inte dessa effekter fullt ut beroende

på att lantbrukarna har olika strategier med sitt brukande och sin produktion. Effekterna är beräknade fram till år 2009.

Den viktigaste förändringen av produktionen är att spannmåls-, oljeväxt- och baljväxtarealen minskar med 10–15 procent. Generellt förbättrar reformen lönsamheten i de grödor som inte varit stödberättigade. Arealen potatis, sockerbeter och vall blir därför i stort sett oförändrad under perioden fram till 2009.

Inom djuruppfödningen uppstår de största effekterna på nötkött- och fårköttproduktionen. Antalet köttdjur minskar med ca 14–18 procent och antalet får med 17 procent. Uppfödningen av gris och kyckling påverkas troligtvis inte av reformen.

Sammanfattningsvis leder reformen till en ytterligare minskning av nötkött- och fårköttproduktionen som redan i dag har mycket höga importandelar (40 och 55 procent). En betydande del av spannmålsproduktionen riskerar också att falla bort till följd av reformen.

3. Det allmänna konkurrensläget för svensk livsmedelsproduktion – prognosen är negativ

I en studie som LRF genomfört har man jämfört det svenska kostnadsläget med några närliggande konkurrentländer. Studien visar att det svenska kostnadsläget är förhållandevis högt. Det svenska jordbruket har ca 10–15 procent högre kostnader än det bästa jämförelselandet, vilket i de flesta fall är Danmark.

Foder är den största kostnadsposten med 40–60 procent av totalkostnaderna i animalieproduktionen. Det svenska lantbruksföretaget har normalt 10–12 procent högre foderkostnad jämfört med lägsta identifierade produktionskostnadsland i studien. Förklaringen är bl.a. de långa transportererna i Sverige samt kraven på salmonellakontroll och GMO-frihet.

Nästa stora kostnadspost i animalieproduktionen är kostnader för arbetskraft som ligger 15–25 procent högre. För arbetskraften är det inte kostnaden per timme utan snarare arbetsåtgången per producerad enhet som i jämförelsen faller ut till Sveriges nackdel. Att det krävs mer arbete förklaras delvis av att vi har mer småskalig struktur i Sverige, samt av vissa djurskyddskrav såsom kravet på halm och begränsningar avseende dränerade golv som gör att det tar mer tid att hålla stallar fria från gödsel.

Även för byggnader ligger det svenska kostnadsläget förhållandevis högt, särskilt i de produktionsgrenar som har en strängare djurskyddslag än konkurrentländerna. För byggnation i grisproduktion hade Sverige 34 procent högre kostnader jämfört med lägsta identifierade produktionskostnadsland i studien. För kycklingproduktion var motsvarande siffra 39 procent och i äggproduktionen mer än dubbelt så hög.

Slutsatser

Det svenska jordbrukets tydliga kostnadsnackdelar kommer att minska konkurrensförmågan för vissa produkter till förmån för importerade livsmedel som i många fall inte haft samma krav på hållbarhet i produktionsleden. Detta tillsammans med prispressen på livsmedelsmarknaden och effekterna av den reformerade jordbrukspolitiken förstärker den pågående trenden mot allt mindre svenskproducerade livsmedel på våra matbord.

Utvecklingen går alltså f.n. stick i stäv med mitt huvudförslag att bibehålla och helst öka andelen svenskproducerad basmat.

De åtgärder som behöver vidtas är

- *dels* att öka det svenska jordbrukets konkurrenskraft genom att förbättra produktionsvillkoren och minska onödiga, konkurrensnedvidande kostnader (se 3.1.3),
- *dels* att öka efterfrågan genom konsumentinformation, attraktiva prisnivåer och en så långt möjligt ökad offentlig upphandling (se 3.1.4).

3.1.4 Mina förslag till åtgärder i jordbrukspolitiken

Förslag 1: Driv på för en radikal harmonisering av regler inom EU.

För att öka hållbarheten i konsumtionen är det viktigt att produktionsvillkoren inom hela EU förbättras. För att inte minska den svenska produktionens marknadsandelar är det troligtvis på EU-nivån förbättringar skall vidtas.

Processerna inom EU tar dock lång tid och det är därför viktigt att påskynda dem. Samtidigt skall vi kräva att EU driver motsvarande frågor inom ramen för WTO, exempelvis inom Codex

Alimentarius. Här följer några exempel på områden där Sverige har betydligt mer långtgående krav än övriga EU.

- Ägg: I Sverige ställs krav på inredd bur alternativt frigående höns. Det finns förslag på att detta ska gälla inom EU fr.o.m. 2012, men starka krafter inom EU vill skjuta fram denna tidsgräns.
- Fågel: Ett nytt kycklingdirektiv väntas bli antaget de närmaste åren; innan dess har den svenska fågeluppfödningen helt andra krav på djurtäthet.
- Grisproduktion: I Sverige ställs krav på helt frigående suggor samt halm eller motsvarande till alla grisar, vilket saknas i EU-regelverken.
- Svensk nötkött- och mjölkproduktion har djurskyddskrav.
- Regler för nationella djurtransporter skiljer sig mellan medlemsländerna.
- Smågrisproduktion: I Sverige ställs krav på frigående suggor samt halm till grisarna, vilket saknas i EU-regelverken.
- Kemiska bekämpningsmedel: Krav på flera försiktighetsåtgärder finns i Sverige, vilket saknas i EU-regelverket.

Jag anser att Sveriges regering bör intensifiera sina ansträngningar att driva fram en harmonisering av EU:s regler för miljö- och djurskydd till den oftast högre nivå som gäller i vårt land.

Förslag 2: Ta bort onödiga regler som fördyrar.

Det finns idag regelverk som inte leder till bättre djurskydd. Effekten av dessa blir krav på ombyggnationer som medför ökade kostnader med tveksam djuromsorgseffekt. Ett tydligt exempel är nya föreskrifter för grisionsboxar och spaltgolv för grisar. Föreskrifterna är en effekt av en EU-anpassning, som bygger på övriga Europas intensiva grishållning med helspaltgolv. Att behålla nuvarande svenska system gynnar djurskyddet och innebär att ombyggnation inte krävs.

Ett annat exempel är tillämpningen av regelverken för ligghallar vid utedrift av nötkreatur. Kravet på en torr och ren liggplats bör kunna lösas på ett mer flexibelt sätt än dagens krav på tre väggar och tak.

Jag föreslår en översyn av nu gällande regelverk för att identifiera de krav som leder till ökade kostnader, men som har liten betydelse från djurskyddsynpunkt.

Förslag 3: Ge stöd till certifiering av svenskt lantbruk.

Både livsmedelsmarknaden och samhället kommer att ställa ökade krav på lantbruket. Att införa relevanta certifieringssystem som tillmötesgår marknadens och samhällets krav är ett effektivt sätt att garantera marknadstillträde på kort och lång sikt. Det kan också utgöra grunden till en profilering av den svenska livsmedelsråvaran.

Det är därför viktigt att påskynda arbetet med att certifiera den svenska lantbruksproduktionen, inte minst nötköttproduktionen med sitt stora antal mindre producenter.

Jag föreslår att ett stöd till certifiering av den svenska lantbruksproduktionen införs, inom ramen för EU:s jordbrukspolitik.

Förslag 4: Minska kostnaderna genom oberoende tillsyn.

Myndighetstillsynen av miljö- och djurskyddslagstiftningen leder till omfattande och växande kostnader för lantbruket. Ett certifieringssystem där revisionen sker av ett oberoende ackrediterat certifieringsorgan som garanterar att lagen efterlevs borde kunna reducera tillsynsintervallen och därmed kostnaderna för lantbruket.

Jag föreslår att regeringen ger möjlighet till reducerat tillsynsintervall och därmed sänkta avgifter för certifierade gårdar.

Förslag 5: Återför miljöstyrande skatter till jordbruket.

De skatter och avgifter som tas ut av en företagare får en mycket direkt effekt på lantbrukets lönsamhet och har därför ofta en avgörande betydelse.

Skatter och avgifter har antingen ett miljöstyrande och/eller fiskalt motiv. Det är viktigt att de inte leder till negativa konsekvenser som överstiger nyttan. Är skatten rent fiskal bör man överväga att i stället låta beskattningen ske på konsumtionen som är konkurrensneutral.

Jag föreslår att miljöstyrande skatter som inte har någon motsvarighet i konkurrentländerna återförs till näringen på ett sätt som innebär att miljöstyrningen kan bibehållas.

3.1.5 Mina förslag till åtgärder i konsumentpolitiken

Förslag 1: Lagstifta om ursprungsmärkning av livsmedel.

Undersökningar visar att 86 procent av konsumenterna vill veta varifrån maten kommer, dessutom vill 57 procent veta hur den har producerats.

Det är därför viktigt att statsmakterna på flera olika sätt driver frågan om ursprungsmärkning av livsmedel i butik och på restaurang.

Jag föreslår att regeringen prövar möjligheterna att utvidga lagstiftningen om ursprungsmärkning till att gälla alla livsmedel, inte bara nötkött och ägg i butik. Parallellt med detta bör man driva frågan om en frivillig ursprungsmärkning i det fall lagstiftningsalternativet skulle misslyckas.

Förslag 2: Informationsstöd till svenska råvaror.

En utveckling med färre odlare och producenter av mat i Sverige leder till att andelen konsumenter som har en nära och naturlig koppling till produktionen minskar. Kunskapen om en långsiktigt hållbar konsumtion är också mycket låg hos många konsumenter. Det finns ett mycket stort behov av kunskap, information och inspiration om den "Svenska maten" och de "Svenska råvarorna".

Jag föreslår att stöd ges till olika typer av aktiviteter som kan leda till en bibehållen eller ökad konsumtion av svenska livsmedel.

3.2 Huvudstrategi 2: "Hälsokött" från extensiv ranchdrift av nötdjur – ny arena för hållbara svenska livsmedel

3.2.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet "Hållbara laster" (HL, kapitel 5) lanserade jag idén om satsning på en vall- och naturbetesbaserad produktion av nötkött och mjölk. Jag underströk att "Sverige har goda agrara förutsättningar" för en mer extensiv djurhållning och att detta skulle medföra "en rad miljö-, folkhälso- och ekonomiska vinster" (HL, s. 122).

Det finns åtminstone tre goda skäl att göra en sådan satsning:

1. *Ljusare framtid för djurbönderna*

Jämfört med konventionell nötköttproduktion leder de mer extensiva, dvs. mindre intensiva, driftformerna av köttdjur till minskade kostnader och därmed till ökad lönsamhet för bonden. De representerar även lägre energiförbrukning per kg producerat kött.

Nötproduktion är dock alltid förbunden med utsläpp av klimatpåverkande metan (från spillningen) och risker för läckage av gödande ämnen till hav, sjöar och vattendrag. Här finns således en mer eller mindre accentuerad konflikt mellan riksdagens mål om betade, biologiskt rika odlingslandskap å ena sidan och miljömålen om minskad övergödning (eutrofiering) å den andra.

2. *Sista chansen att med konsumentmakt bevara de sista öppna odlingslandskapen*

Utän betesdjur beskogas eller växer våra öppna, örtrika, vackra och turistiskt värdefulla kulturlandskap igen i många bygder i landet. Utvecklingen går fort, trenden är illavarslande: 1990 fanns 25 000 mjölkgårdar, i dag (2005) är bara 9 500 kvar. 150 000 mjölkkor försvann under samma tid och trenden fortsätter. Enda lösningen är att få ut fler amkor, kalvar och kötttrasdjur i betesmarkerna; ökat fårbeta skulle också ge god effekt.

I takt med att importmaten successivt förknippas med samma höga kvalitet vad gäller miljö och djuromsorg som inhemska livsmedel kvarstår troligen "Öppna landskap i Sverige" som ett av de få starka argumenten för att handla svenskproducerat kött.

Läs FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 184.

3. *Hälsosamt kött till konsumenterna*

Djur som uppfötts på gräs innehåller proportionellt sett mer av de nyttiga omega 3-fettsyrorna än djur som äter spannmål. Orsaken är att örter och gräs är särskilt rika på omega 3-fett (växternas "frostskyddsmedel"). Frön innehåller dock betydligt mindre omega 3, därav den låga halten i djurens spannmålskost.

Omega 3-fett minskar risken för hjärt- och kärlsjukdomar, fetma, ögonsjukdomar, Alzheimers sjukdom och sannolikt även vissa typer av cancer. Kött från betande djur innehåller även tre–sex gånger mer av antioxidanten E-vitamin än från djur som utfodras med kraftfoder. För det personliga

välbefinnandet, folkhälsan och sjuk- och hälsovårdens ekonomi skulle detta samtidigt innebära betydande vinster.

Importkött från t.ex. grässtäpporna i Sydamerika har i betydande grad sådana hälsomässiga fördelar framför en del av det nötkött som i dag produceras i Sverige. Inom kort kan ”omega-3-faktorn” bli en affärsidé som attraherar kunden i butik. I ett läge med drygt 40 procent nötköttimport – en andel som tycks växa – är det därför mycket viktigt att svenskt lantbruk kommer igång med den här typen av extensiv köttproduktion. På köpet får vi möjlighet att bevara och vårda det värdefulla kulturlandskapet.

3.2.2 Analys: Dagsaktuella trender 2005

EU:s nya jordbrukspolitik får troligen drastiska effekter för svensk nötköttproduktion om inga motåtgärder sätts in. En utredning har med datamodellen SASM (Swedish Agricultural Sector Model) visat att produktionen kan komma att minska med 23 procent jämfört med nivån år 2004. Detta överensstämmer i stort sett med Livsmedelsinstitutets beräkningar. Minskningen orsakas dels av att antalet mjölkkor beräknas minska med 20 procent, dels av att många av kalvarna inte kommer att födas upp till slaktmognad på grund av för låg lönsamhet i uppfödningen.

Den rena nötköttproduktionen, som bygger på köttträdjur, klarar sig bättre. Här förutspår modellen en svag ökning av antalet djur, men det är i egenskap av betesdjur som produktionen får bärkraft. Det behövs betesdjur för att hålla betesmarkerna i hävd, vilket berättigar till miljöersättningar och det nya gårdsstödet som finns inom EU:s jordbrukspolitik. Utan denna intäkt för betesmarkerna skulle produktionen upphöra. Den stora minskningen av nötköttsproduktion kommer att ske när reformeringen av mjölksektorn är fullt genomförd och när djurbidragen slopas helt.

3.2.3 Analys: Så kan vi vända nedgång till uppgång

För att infria det svenska miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” krävs att den förväntade minskningen av nötköttsuppfödningen vänds till en ökning.

Det krävs insatser och stort ansvar på flera händer för att klara detta:

1. Entreprenörskap och entusiasm hos bönderna och hela lantbrukskooperationen. En systematisk nysatsning bör göras på större och mindre nötköttrancher med hög andel gräsbete, utedrift och gemensamma stallar ("ko-hotell").
2. Engagemang hos livsmedelsindustrin för produktveckling och förädling av svenskt kött.
3. Engagemang och ansvar hos handeln att marknadsföra svenskt naturbeteskött, gärna regionala varumärken av typen Kaprifolkött i Bohuslän-Dalsland, Mälarkött m.fl. Den snabba utvecklingen av EMV, egna märkesvaror, får inte ytterligare försvåra marknadssituationen för smärre producenter och förädlingsindustrier.
4. Insikten hos varje köttätande konsument att vi kan och måste "äta oss till ett öppet landskap". Varje biff och köttbulle från djur som betat i svenska marker betyder att vi bevarar några kvadratmeter äng och hage.
5. Ansvar hos kommuner och landsting att upphandla svenskt Naturbeteskött till skol- och sjukhusmatsalar m.m.
6. Politiska reformer av stöd- och ersättningsformerna i LBU, landsbygdsutvecklingsprogrammet.

Två nivåer på ökning har beräknats, 15 respektive 30 procent från basåret 2004.

Om EU:s nuvarande stödnivåer ligger fast och ökningen skall åstadkommas genom åtgärder på efterfrågesidan, ändringar vid offentliga upphandlingar, opinionsbildning och marknadsföringsåtgärder för svenskt nötkött så krävs att dessa får ett genomslag på lantbrukarnas avräkningspriser med 3,80 kr/kg, respektive 6,50 kr/kg för de två analyserade ökningsnivåerna. Detta genomslag på priset är dock sannolikt mycket svårt att uppnå på en öppen marknad. Beräkningen visar inte desto mindre vad som faktiskt krävs om produktionsökningarna skall kunna uppnås med nuvarande produktionssystem och den kommande jordbrukspolitiken.

Den mest kostnadseffektiva produktionsökningen ligger för det första i att föda upp alla kalvar till slaktmognad, för det andra i att öka antalet dikor av kötttras och för det tredje att i viss mån dämpa minskningen av antalet mjölkcor. Behovet av fler dikor är slående. Skall vi uppnå 30 procents ökning av nötköttsproduktionen samti-

digst som antalet mjölkkor minskar krävs en fördubbling av antalet dikor. Ungefär halva ökningen krävs för att kompensera bortfallet av mjölkkor, resten är för att bidra till den 30 procentiga ökningen.

Produktionen av nötkött påverkas inte bara av priset utan även av de regional- och miljöstödet som finns. Genom att höja dessa kan den svenska produktionen ökas. Det finns dock inte en enskild stödåtgärd som ensam kan vända den förväntade nedgången till en uppgång utan det krävs en rad åtgärder, *bl.a. förändringar av LBU-programmet*.

Genom modellberäkningar har ett åtgärdepaket i sex punkter tagits fram som sammanlagt skulle kunna vända nedgången till en ökning på 30 procent.

3.2.4 Mina förslag till åtgärder för storsatsning på extensiv nötköttproduktion

Förslag: Öka stöd- och ersättningsnivåer inom ramen för LBU (landsbygdsutvecklingsprogrammet) i syfte att stimulera till entreprenörskap och landskapsvård.

Jag föreslår att villkoren ändras så att all betesmark kan få grund-ersättning.

Motivering: Det finns i dag närmare 100 000 hektar naturbetesmarker som inte hålls i hävd. Genom att öka ersättningen till dessa kan man få dit mer betesdjur och därmed öka antalet nötkreatur. En stor del av arealen är dock marker som av olika skäl inte platsar i det nuvarande systemet. En första åtgärd är därför att ändra regelverket så att all betesmark kan komma med och få grundersättning.

Effekt: Minskningen av nötköttproduktionen dämpas med 2 procent och stannar på 21 procent (jämfört med 23 procent, se ovan under 3.2.2).

Jag föreslår att grundersättningen stärks.

Motivering: När all betesmark hävdas och får del av grundstödet kan ett höjt stödbelopp ge effekt. Här antas en höjning med 400 kr/ha till 1 500 kr/ha.

Effekten av detta är att huvuddelen av betesmarken kommer att hållas i hävd och att minskningen av nötköttsproduktionen dämpas med 7 procentenheter. Ytterligare ökning av grundersättningen ger mycket svag effekt på nötköttsproduktionen.

Jag föreslår att vällersättningen stärks.

Motivering: Nästa steg är att få till stånd ökad vallodling och billigare vallfoder, genom höjt stöd till vallen. Den ökning som analyserats ligger på 500 kronor per hektar, jämnt fördelad över landet. I norra Sverige antas den koppling till djurinnehavet som finns för det nuvarande vallstödet gälla även de tillkommande pengarna. Resultatet blir att vallarealen ökar kraftigt på bekostnad av träda, medan produktionen av nötkött ökar med bara 13 procentenheter. Man får stora arealer betesvallar som betas mycket lite men tillräckligt för att uppfylla nuvarande krav. Ytterligare höjningar av vallstödet ger mycket liten effekt med nuvarande regler.

Skötselkraven för att erhålla vallstöd måste därför samtidigt skärpas, så att marken antingen måste vara väl avbetad (eller skördad med skörden bortförd).

Effekten av detta är att vallarealen minskar igen, men att köttproduktionen å andra sidan ökar med 2 procentenheter. När dessa åtgärder är vidtagna beräknas produktionen vara tillbaka på 2004 års nivå.

Om vallstödet kopplas till att grödan måste tas omhand kan ytterligare höjning av vallstödet ge effekt. Här beräknas en höjning med ytterligare 500 kr/ha, dvs. med sammanlagt 1 000 kr/ha jämfört med nuvarande stöd.

Effekt: Köttproduktionen skulle öka med 17 procentenheter. Det lägsta delmålet skulle då vara nått.

Jag föreslår ett förstärkt investeringsstöd till ny-, till- eller ombyggnad för nötköttdrift.

Motivering: När åtgärderna leder till ökad produktion blir behovet av nyinvesteringar alltid en begränsande faktor. En satsning i landsbygdsutveckling riktad mot köttproducenter (naturvårdsföretag) i form av investeringsstöd skulle därför kunna ge bra resultat. Här analyseras effekten av ett bidrag på 50 procent vid ny- till- eller ombyggnad för betesbaserad nötköttsproduktion.

Effekt: En ökning av nötköttproduktionen med 21 procentenheter. Målet med 30 procents ökning skulle då vara uppfyllt med viss marginal.

3.3 Huvudstrategi 3: Öka andelen ekologiskt certifierade livsmedel

3.3.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet "Hållbara laster" (HL, kapitel 5, s. 125 ff) pläderar jag för att statsmakterna – parallellt med att den svenska livsmedelsproduktionen stärks i sin helhet - också stimulerar den särskilda "ekomaten". Ekologisk produktion främjar i hög grad de nationella miljökvalitetsmålen och inkluderar etiska värden som djurvälstånd och global solidaritet.

I takt med ökad globalisering växer konsumentintresset för hälsosam, trygg och "solidarisk" mat, ekologiskt certifierad och helst också producerad i den egna regionen. Dessa värderingar förstärks sannolikt efter rapporter av det slag som EU:s naturvetenskapliga forskningsinstitut Joint Research Center lämnade i maj 2005. Rapporten säger att 16 procent av Europas åkermark hotas av jordförstörelse i en omfattning som snabbt kan göra den obrukbar för odling. I somliga länder är uppemot 30 procent av åkermarken drabbad. Orsakerna skulle vara den höga användningen av såväl konstgödning som bekämpningsmedel. Jordpackning är ytterligare en faktor.

Miljöargumenten vinner i styrka hos alltfler konsumenter, liksom de djuretiska frågorna. Mycket talar för att marknaden för och konsumtionen av mat med mervärden som ekologiskt och rättvisemärkt kommer att öka.

I HL, s. 126 konstaterade jag emellertid att den ekologiska maten endast utgör 2–3 procent av den totala matkonsumtionen i Sverige (jämför Danmark med 6 procent). Detta trots att drygt 18 procent av den odlade arealen får EU-stöd för ekologisk produktion.

Statens mål för ekologiska livsmedel har hittills bara handlat om själva produktionen. År 2010 skall 15 procent av jordbruksmarken, tio procent av antalet mjölkkor, ungnöt, lamm och värphöns samt en procent av produktionen av griskött och matfågel finnas i certifierad ekologisk produktion.

Men om det skall gå att öka arealen ekologiskt odlad mark måste det finnas säker och lönsam avsättning för produkterna. Och för att vi medborgare skall öka vår konsumtion av ekologiskt måste vi erbjudas både volym och en bredd av produkter. Alla delar i kedjan från jordbruket till handeln måste gå mot samma mål.

Det är därför hög tid att införa ett offentligt konsumtionsmål för ekologisk mat.

3.3.2 Mina förslag till åtgärder

Förslag 1: Ett konsumtionsmål införs med innebörden att 25 procent av de livsmedel som upphandlas och tillagas i stat, kommun och landsting år 2010 skall vara baserade på ekologiskt certifierad produktion.

Motivering: I delbetänkandet HL s. 126 föreslår jag att 25 procent av de livsmedel som upphandlas, bereds och tillagas i stat, kommuner och landsting skall komma från certifierad ekologisk produktion.

Ett sådant konsumtionsmål – räknat som andel av totalbudgeten för livsmedel i t.ex. skol- och sjukhuskök – kommer att sätta positivt tryck på förädlings-, handels- och restaurangleden och leda till ökad tillgänglighet och produktutveckling. Det kommer också att öka volymen ekomat och därigenom med all sannolikhet sänka konsumentpriserna i butik. Övriga utmaningar kring ekomaten bl.a. kunskaper, attityder och köpvanor (HL s. 127–133) påverkas i positiv riktning.

Flertalet remissinstanser anslöt sig till mitt förslag om konsumtionsmål. Men hur ser då det faktiska läget ut i den offentliga sektorn i dag, 2005?

Enligt en enkätundersökning från 2004⁶ (132 kommuner och 9 stadsdelskontor) används 2,5 procent av budgeten för livsmedel till ekologiska inköp. 9 procent av de medverkande kommunerna hade någon form av ekonomisk kompensation för de ökade kostnaderna vid inköp av ekologiska livsmedel. Utvecklingsriktningen är också att politiska beslut med procentmål för inköp av ekologiska livsmedel har ökat, se FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 191.

Avslutningsvis en jämförande utblick mot Danmark: I början av 2005 beslöt Köpenhamns politiker att 75 procent av maten i kommunens cirka tusen kök skall vara ekologiskt certifierad senast 2008; 10 miljoner Dkr avsätts för utbildning och rådgivning. 2005 beslöt även lågpriskedjan Netto att satsa på ekologiska livsmedel i sina butiker.

---

⁶ Ekologiska livsmedel i offentliga storhushåll, rapport 2/04 av Ekocentrum.

Förslag 2: Staten bör införa en premie för att främja 25-procent-målet.

Motivering: Cirka 70 procent av storhushållen i alla kommuner drivs i egen regi. Men inom den offentliga storhushållssektorn drivs även restauranger på entreprenad av privata restaurangföretag. I anbudsförfarandet av restaurangtjänster bör de ekologiska målen alltid finnas med.

Ett positivt lockmedel för att nå uppsatta konsumtionsmål är att en finansiering införs av certifieringskostnaden för dem som byter från konventionella livsmedel till KRAV-godkända. Då kan kommuner, landsting, statliga myndigheter men även privata restaurangentreprenörer marknadsföra sin omställning gentemot användarna.

När kommunen eller landstinget fattar beslut om att successivt byta ut konventionella livsmedel till ekologiska alternativt certifiera hela måltider vid alla sina storhushåll kan en gruppcertifiering erbjudas. KRAV, Kontrollföreningen för ekologiska livsmedel, driver i dag några pilotprojekt tillsammans med kommuner.

Staten bör införa en premie, kopplad till de faktiska ekologiska livsmedelsinköpen. För att en kommun eller ett landsting skall få premien måste de även kunna visa att denna inköpsandel ökat år för år. Därmed skall även premien kunna öka. Premien bör falla ut efter att en avstämning/redovisning gjorts av inköpen, och kunna användas för kompetenshöjande åtgärder för kokerskor och annan personal. Den skall kunna ges oavsett om storhushållen drivs i offentlig eller privat regi, och kunna kopplas även till andra grupper som lärare och upphandlare.

Förslag 3: Staten bör ge stöd till mindre producenters certifieringskostnader.

Motivering: Rapporten ”Prisbildning och marknad för ekologiska livsmedel i fem EU-länder”⁷ visar att Sverige har lägre priser på vissa ekologiska produkter än andra länder i Europa. En av utredningens slutsatser är att det beror på att det bara finns ett märke för certifieringen (kontrollen) av de ekologiska produkterna i Sverige. Men även det faktum att produkterna till största del säljs i de van-

---

⁷ SLI-skrift 2004:2 Sara Furemar.

liga dagligvaruhandelskedjorna har betydelse. Där konsumenten handlar där ska produkterna finnas tillgängliga.

Gratis certifiering – som ibland föreslås – leder inte med nödvändighet till lägre konsumentpris i butiken. Ta Danmark som exempel. Där utförs kontrollen kostnadsfritt av Planedirektoratet (produktion och försäljning) och Fødevarestyrelsen (livsmedelsproducenterna) och produkten får därefter förses med Ø-märket.

Prisjämförelsen med Sverige ser ut så här:

- I Danmark betalar konsumenten 16 procent mer för ekologisk sötmjolk och 20 procent mer för ekologisk jämfört med konventionell lättmjolk (januari–juli 2004). I Sverige var merpriset 2003 för ekologisk mellanmjolk 15 procent.
- I Danmark var 2003 avräkningspriset till lantbrukaren 20 procent högre för ekologisk mjolk, medan det var 17 procent högre i Sverige.
- Av den sammanlagda invägningen av mjolk i Danmark utgjorde den ekologiskt producerade 9 procent år 2003. För Sverige var motsvarande siffra 4,7 procent.

Priset påverkas alltså knappast. Däremot kan certifieringsstöd till de mindre primärproducenterna och förädlarna ha stor betydelse för den lokala och regionala utvecklingens skull. Det behövs en politiskt långsiktig vilja att ta ett ansvar och se fördelarna med de ”små” ekologiska producenterna. Staten bör också kunna ge stimulans åt de i dag framväxande geografiskt förankrade varumärkena för t.ex. mejeri- och köttprodukter.

Jag föreslår att staten under viss avgränsad tid betalar 30 procent av certifieringskostnaderna för små producenter. Ett liknande stöd till små förädlingsföretag bör även kunna prövas.

Förslag 4: Sverige bör verka för ändrade EU-regler och global harmonisering.

Motivering: En viktig åtgärd för att sänka certifieringskostnaden är att arbeta för en förändring av EG:s lagstiftning för kontroll och certifieringssystem av ekologisk produktion. I dag kan inte ett kontrollorgan starta upp en gruppcertifiering om behovet finns hos kunderna. En riskbaserad kontroll går heller inte att genomföra enligt den lagstiftning som vi i dag tillämpar.

Gruppcertifiering och riskbaserad kontroll är exempel på lösningar där effektiviseringar och rationaliseringar kan leda till lägre certifieringskostnader för kunden. Den europeiska handlingsplanen för ekologiska livsmedel och ekologiskt jordbruk visar en öppning till förbättringar inom dessa områden.

För att öka tillgängligheten av ekologiska produkter på marknaden är det också viktigt att driva på EU att förenkla importen av certifierade ekologiska varor från tredje land och verka för en global harmonisering av den ekologiska branschen.

3.4 Huvudstrategi 4: Öka andelen Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter

3.4.1 Mina utgångspunkter

Delbetänkandet "Hållbara laster" (HL) inleds med kapitlet "Sverige – ett kvarter i den globala byn". Där konstaterar jag att de 14 rikaste procenten av mänskligheten konsumerar ca 56 procent av jordens resurser. Inte minst den orättvisa fördelningen av mark och mat alstrar ökade fattigdomsklyftor, ohälsa och miljöförstöring. Ett av FN:s millenniemål handlar om att halvera antalet hungriga (i dag 800 miljoner människor) till år 2015. På en generation måste tillgången på livsmedel fördubblas, för att hålla jämna steg med befolkningstillväxten och om alla skall ha chans att äta sig mätta.

Matproduktionen måste samtidigt ske varsamt så att friska jordar och sötvattensresurser säkras på lång sikt.

Detta kräver att Sverige och andra länder driver på för skuldavskrivning och en mer rättvis handel med livsmedel. Tullar och importkvoter måste undanröjas. Sveriges bistånd måste fokuseras på landsbygdsutveckling, mark- och vattenvård och fattigdomsbekämpning.

Som enskilda konsument men också som offentliga upphandlare kan vi med genomtänkta val i vardagen bidra till en sådan utveckling. Ett sätt är att köpa mera rättvisemärkta produkter i vår butik.

Rättvisemärkt/Fairtrade är en produktmärkning som garanterar konsumenten att respekten för mänskliga rättigheter främjats under varans framtagning. Producenter i 52 länder i Afrika, Asien

samt Syd- och Mellanamerika har certifierats och importörer och företag i nord licensierats.

Sammantaget innebär detta att vi som konsumenter ges möjlighet att välja att betala ett mer skäligt pris för varan och därmed stödja en utveckling mot rättvisa och solidaritet bland producenterna. Det är ett exempel på etisk konsumtion.

Kriterierna för Rättvisemärkt/Fairtrade-produktion utgår från FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, FN:s konvention om barns rättigheter samt de grundläggande ILO-konventionerna.

Rättvisemärkt bidrar bl.a. till att arbetaren får skäligt betalt och att barnarbete motverkas. Fundamentalt för Rättvisemärkt/Fairtrade är själva den betalning producenten får för sin vara. Systemet garanterar producenten ett pris som är högre än produktionskostnaden. Utöver detta betalas en premie – baserad på producentens totala försäljningsvolym – att användas till ekonomisk och social utveckling.

Rättvisemärkt/Fairtrade's huvudkontor, FLO (Fairtrade Labeling Organisations International) är beläget i Bonn och drivs av de 19 medlemsländerna. FLO är i huvudsak ett oberoende kontrollorgan som, förutom att utföra de regelbundna kriteriekontrollerna, även certifierar nya producenter och produktgrupper.

Genom de kriterier som de rättvisemärkta varorna uppfyller, bidrar den som handlar till att

- arbetare och odlare får bättre betalt för det arbete de utför,
- barnarbete motverkas,
- organisationsrätten främjas,
- diskriminering på grund av kön, hudfärg och tro motverkas,
- ekologiskt odlande uppmuntras.

3.4.2 Analys: Rättvisemärkt/Fairtrade i Sverige 2005

I dag kan svenska konsumenter köpa rättvisemärkta bananer, kaffe, te, kakao och choklad i matbutiker som ICA, Coop, Hemköp och Vivo. Dessutom finns rättvisemärkt ris, honung, socker och fotbollar i de s.k. "världsbutikerna". Internationellt finns fler produktgrupper bl.a. tropiska frukter, nötter, juice, vin och snittblommor. I många europeiska länder som Schweiz, Holland och England, är konsumtionen av Fairtrade-varor större än i Sverige. I mångt och mycket styr efterfrågan utbudet i butik.

Rättvisemärkt i Sverige består av två organisationer:

- Företaget Rättvisemärkt i Sverige AB, som ansvarar för märkning av produkter, ägs av Svenska kyrkan och LO. Verksamheten finansieras till största delen av licensintäkter från de företag som säljer Rättvisemärkta produkter. Resterande del skjuter ägarna till. En del av intäkterna förs vidare till det internationella kontrollorganet FLO (Fairtrade Labelling Organisations International) för att finansiera deras verksamhet.
- Föreningen för Rättvisemärkt, som arbetar med information och opinionsbildning, är till skillnad från Rättvisemärkt i Sverige AB en ideell förening. Föreningen har 20 medlemsorganisationer. Syftet är att sprida information och bilda opinion om vår makt som konsument, inte minst vad gäller det växande varusortiment som har sitt ursprung i utvecklingsländer. Etisk konsumtion bör ses som en del av arbetet med Agenda 21, millenniemålen och en mera hållbar utveckling.

Uppgiften är också att licensiera svenska företag och arbeta för att öka produktsortimentet i Sverige.

För att ytterligare stärka föreningens uppdrag – att sprida information om Rättvisemärkt och om arbetsförhållanden för producenter i utvecklingsländer, erhåller föreningen ett informationsstöd från regeringen via jordbruksdepartementet under åren 2004–2006. Det har gett goda resultat. Den årliga kännedomsundersökningen, genomförd i februari 2005, visade att 47 procent av Sveriges befolkning känner till Rättvisemärkt. Detta kan jämföras med 39 procent, enligt samma undersökning genomförd året innan.

68 procent av svenskarna anser sig vara beredda att betala några kronor extra för en rättvisemärkt vara. I den oberoende undersökningen, gjord av ECI, deltog 1 001 personer mellan 16 och 75 år.

Den ökade kännedomen har medverkat till att försäljningen av Rättvisemärkta varor har ökat med 40 procent under 2004. Det är framförallt en ökad försäljning av bananer (+47 procent) och kaffe (+28 procent) som bidragit till den positiva utvecklingen. Den totala försäljningen av Rättvisemärkt/Fairtrade ökade under 2004 med 32 procent över hela världen. Dock är den totala försäljningen av rättvisemärkta varor i Sverige fortfarande försvinnande liten. Dessa står för knappt 1 procent av den totala försäljningen i de produktkategorier där det finns rättvisemärkta alternativ.

3.4.3 Mina förslag till åtgärder

Förslag 1: Staten bör öka stödet till Rättvisemärkt/Fairtrade.

Motivering: I anslutning till politiken för global utveckling, PGU, bör regeringen på olika sätt främja social och etisk konsumtion. 2005 har rättvisemärkta varor mindre än 1 procent i marknadsandel av de produktkategorier som finns i Sverige i dag. Sortimentet måste därför de närmaste åren få resurser att växa, i bredd och volym; på detta sätt kan priset i butik sänkas något och nya konsumenter vinnas för den etiska konsumtionen. Såväl handeln som vi enskilda konsumenter måste ta vårt ansvar för att så sker.

Jag föreslår:

- Regeringen bör ompröva tolkningen av EU:s momsdirektiv så att en halvering av momsen på rättvisemärkta produkter kan införas.
- Regeringen bör förlänga och successivt öka det ekonomiska stödet till Rättvisemärkt/Fairtrade (f.n. 1,6 miljoner/år i tre år).
- Regeringen bör verka för att staten föregår med gott exempel. Senast 2007 bör all upphandling av kaffe, te och bananer till riksdagen, Regeringskansliet och statliga verk och myndigheter utgöras av Rättvisemärkt/Fairtrade-produkter.

Förslag 2: Kommuner och landsting bör upphandla samt informera om Rättvisemärkt/Fairtrade-produkter.

Motivering: Kommuner och landsting handlar årligen för flera hundra miljarder kronor. EU:s upphandlingsreglemente lägger inga principiella hinder i vägen för kommuner och landsting att köpa en växande andel Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter av typen bananer, kaffe och te till skolor och sjukhus, servicehus, kommunala matsalar och kafeterior. I skolorna kan detta medverka till att göra undervisningen i t.ex. ekologi, samhällskunskap och etik mer verklighetsförankrad och kanske på sina håll leda till vänskapsutbyte mellan skolor i Sverige och andra länder.

Knappt 20 svenska kommuner ställer i dag (2005) sociala och etiska krav i sin upphandling i enlighet med Rättvisemärkts kriterier. I praktiken är det oftast en uppmaning eller en signal till tjänstemännen att man tillåter att Rättvisemärkta/Fairtrade-produkter får finnas med i kommunens ramavtal för livsmedel.

Lund är en av de kommuner som agerat mest kraftfullt; här gäller följande:

- 33 procent av det kaffe som dricks på kommunens förvaltningar ska 2006 vara producerat på ett sätt som uppfyller krav på att mänskliga rättigheter efterlevs.
- 30 000 kr avsattes för informationsinsatser under 2003 och 2004.
- I linje med SKTF:s ambitioner informeras om Rättvisemärkta/Fairtradeprodukter.
- I alla offentliga sammanhang skall Rättvisemärkt/Fairtrade serveras.

Jag föreslår att kommuner och landsting i sina ramavtal för upphandling möjliggör inköp av Rättvisemärkta/Fairtradeprodukter. Medel bör reserveras och mål uppställas för att stegvis öka andelen sådana produkter i upphandlingen.

3.5 Huvudstrategi 5: Grönt körkort för butiksanställda m.m.

3.5.1 Mina utgångspunkter

Konsumenternas beteende och val av dagligvaruprodukter är ofta avgörande i strävandena efter en mera hållbar konsumtion. Det handlar om hur vi alla konsumerar, dvs. vad för slags produkter, hur mycket och vilka varor vi väljer vid våra inköp.

3.5.2 Butikernas roll och ansvar

För att konsumera vad som betecknas som dagligvaror – mat och hushållsprodukter – är vi så gott som alltid hänvisade till vanliga butiker, där vi väljer från det utbud som vid köptillfället erbjuds. Jag vill emellertid i sammanhanget peka på de nya kreativa icke-butiksanknutna ”marknadstorg” för bl a ekologiskt certifierade produkter som under senare år vuxit fram, lokalt och regionalt, och som förtjänar samhällets initiala stöd (se HL s. 87).

Dagligvarubutikernas roll i arbetet för en hållbar konsumtion är dock central och handlar bl.a. om följande:

- *Utbud.* Vilka produkter finns i butiken?
- *Planogram.* Hur är varorna placerade på hyllorna?
- *Kundvarv.* Hur lotsas konsumenten genom butiken?

- *Prissättning.* Hur väljs marginalerna på olika produkter?
- *Information.* Får kunderna veta vilken roll deras val av varor spelar för miljön – och i så fall hur?
- *Bonussystem.* Kan ”gröna köp” ge återbäring?
- *Feedback.* Kan konsumenten se miljöeffekten av sitt agerande i butiken?
- *Internt miljöarbete.* Hur ser butikens egen energiåtgång och avfallshantering ut?
- *Annonsering.* Vilka produkter lyfts fram i kampanjer?
- *Egna varumärken.* Vilken miljöanpassning har dessa, hur fungerar miljömärkning av dem?

Utbud

Självklart är vilka produkter som finns i butiken ett viktigt instrument för att underlätta för hållbar konsumtion. Här spelar bland annat andelen miljömärkta, ekologiska och rättvisemärkta varor stor roll, liksom energieffektiva varor och naturbetesprodukter samt utbudet av frukt och grönt.

Planogram

Butikerna arbetar mycket med hur olika produkter placeras och skyltas i hyllorna. Hur detta sker visar sig ha stor påverkan på konsumentens val. För att stödja en mer hållbar konsumtion är det därför viktigt att de *preferabla produkterna* – de som är att föredra från hållbarhetssynpunkt – får en sådan placering att de gynnas vid konsumentens val.

Kundvarvet

Konsumentens väg genom butiken har också en betydelse för vad för typ av varor som konsumenten väljer att köpa under sitt besök. Därför är det viktigt att frukt och grönt och vegetariska alternativ (och annan energieffektiv och hälsosam mat) placeras så att de uppmärksammas av konsumenterna. Däremot ska inte andra preferabla produkter – miljömärkta och ekologiska – särskiljas och samlas på ett ställe utan integreras i det totala, blandade utbudet.

Information

En generell sanning är att reklam som finns nära köpbeslutet har störst effekt. Därför har också butikerna en unik position att med god effekt informera konsumenterna att deras val har betydelse för samhället och miljöarbetet. Information kan ges vid hyllkanten, genom hängande vepor, broschyrställ, demonstrationsplatser och vid entrén och informationstavlor.

Bonussystem

Många handelskedjor har speciella bonussystem för konsumenterna i syfte att vinna deras köptrohet. Dessa system har relativt liten ekonomisk betydelse, utan är mer av image-karaktär. De skulle därför kunna inriktas på att uppmärksamma konsumentens val av preferabla produkter.

”Grönt körkort”

Förutom själva varorna är butikernas övergripande miljöarbete också en viktig del av arbetet för hållbar konsumtion. Kyla, belysning, ventilation med mera kräver energi; mängden av varor som flödar genom butiken genererar avfall; städkemikalier och butikernas förbrukningsmaterial påverkar; samt givetvis transporter till och från butik.

Butiker som har ett väl genomarbetat eget miljöledningssystem och klarar gränsvärden för de olika parametrarna lägger en god grund för hållbar konsumtion. Detta, tillsammans med utbudet av miljömärkta och ekologiska produkter, täcks in av den nordiska miljömärkningen Svanens kriterier för butiker.

Det är även mycket angeläget att alla butiksanställda diplomerar genom ett ”Grönt körkort”, som erhålls efter en grundläggande obligatorisk utbildning om handelns ansvar för en mera hållbar utveckling. Fokus läggs på varukvalitet och vilka effekter som valet av dagligvaror får för miljö, hälsa och hushållsekonomi.

Feedback – gröna barometrar m.m.

Om ett handlingsprogram för hållbar konsumtion ska vinna konsumenternas förtroende, även långsiktigt, är det viktigt att ge feedback på vilken effekt deras val av produkter och butik har haft, eller åtminstone vad respektive butiks kunder har bidragit med.

Det kan handla om hur mycket miljömärkta och ekologiska produkter konsumenterna valt, både totalt och per produktgrupp, andelen energieffektiva produkter, naturbeteskött m.m. Men det kan även gälla butikens eget miljöarbete, t.ex. energiförbrukning i kWh/kvm butik, kg avfall m.m.

Sådan återkoppling till konsumenterna kan årligen ges till konsumenterna t.ex. via kundkortssystem eller genom redovisning i butik. Denna feedback är nödvändig för att satsningen på hållbar konsumtion ska bli framgångsrik på sikt.

Stormarknader och större butiker bör kunna utnyttja IT-tekniken för att t.ex. redovisa hur stora arealer betat kulturlandskap som hålls öppna genom den totala mängd naturbeteskött man sålt i landet den gångna veckan, hur mycket mindre kemiska bekämpningsmedel som använts genom den ekologiska potatis som kunderna valt att köpa etc. Ett slags ”gröna barometrar”, som på väl synlig plats i affären kommunicerar ett ständigt uppdaterat budskap om den hållbara, ”gröna” konsumentnytta som vunnits.

Annonsering

Handelskedjorna och enskilda butiker lyfter ofta och kraftfullt fram olika produkter med extrapriser m.m. som lockvaror. Om preferabla produkter exponeras i dessa sammanhang genererar det förstås ett bidrag till miljöarbetet. Om också miljömärkning lyfts fram i annonseringen, som ett av konsumenternas redskap, bidrar det också till en mer medveten konsument som genom sina val kan bidra till en hållbar konsumtion.

Incitament för butikerna

Det viktigaste och mest långsiktiga incitamentet för butikerna att arbeta med hållbar konsumtion är givetvis att insatserna uppmärksammas och gillas av konsumenterna och bidrar till butikernas och

kedjans lönsamhet. De kan också söka miljömärkning för att tydliggöra sitt goda miljöarbete.

Dock behöver nog detta initialt stödjas av direkta och omedelbara ekonomiska incitament från statsmakterna, som ju har medborgarnas uppdrag att stimulera en hållbar utveckling. Incitament kan skapas genom t.ex:

- Lägre moms för preferabla produkter, som t.ex. frukt och grönt och ekomat (se nedan).
- Annonsstöd till rätt typ av kampanjer.
- Skattelättnader för butiker som uppfyller vissa krav.
- Bidrag till sänkta marginaler för vissa preferabla produkter.
- Bidrag till miljömärkningsrelaterat arbete.

Givetvis är det både omständigt och kostsamt att bygga upp ett kontrollsystem för att övervaka att de butiker som erhåller stöd uppfyller kriterierna för detta.

Det är därför enklare att utforma någon form av skatteavdrag eller bidrag för de butiker som söker och erhåller en miljömärkning som uppfyller statens krav på miljöprestanda. En konkret idé vore att miljömärkningsorganisationen får förmedla någon form av annonseringsstöd för de miljömärkta butikerna. Det ger utan statlig kostnad ett system för administration, som direkt uppmuntrar dagligvaruhandeln att underlätta för konsumenterna att bidra till hållbar konsumtion.

3.5.3 Mina förslag till åtgärder

Förslag 1: Staten bör kunna ge stöd åt butiker som profilerar sortimentet mot ”hållbar konsumtion” och utbildar de anställda ”Grönt körkort”.

Motivering: Butiker som uppfyller bestämda kriterier för hållbarhet och utbildar de anställda för ”Grönt körkort” (se ovan) bör kunna få samhällets uppmuntran, t.ex. i form av annonsstöd och/eller kanske 20–25 procent av den interna utbildningskostnaden. Stödet bör utgå under avgränsad tid och på villkor som lämpligen fastställs i samverkan mellan regeringen, miljömärkningsorganisationerna och handelns bransch- och fackliga organisationer.

Förslag 2: Regeringen bör åtminstone under en viss avgränsad tid sänka momsen på ekologiskt certifierade livsmedel.

Motivering: Ekologiskt certifierade livsmedel har alltså en låg marknadsandel i Sverige, cirka 2–3 procent. Detta beror på en rad olika faktorer som jag ingående diskuterat, inte minst i HL s. 127 ff.

En ofta avgörande faktor är att priset på ekomat enligt Konsumentverkets undersökningar ligger i genomsnitt ca 35 procent högre jämfört med den konventionella. Prisskillnaden beror i sin tur delvis på den blygsamma volymen ekolivsmedel.

Problemet har således en ”moment 22”-karaktär, som borde kunna brytas om ekomaten åtminstone under en avgränsad tid kunde åsättas mera attraktiva prisnivåer, t.ex. genom en halvering av momsen (från 12 till 6 procent).

En arbetsgrupp inom Finansdepartementet har dock i en studie (Ds 2002:51) bedömt att ”en differentierad moms för miljömärkta resp övriga livsmedel uppenbart kan komma i konflikt med den likabehandlingsprincip som enligt EG-domstolen måste upprätthållas på momsområdet”.

Jag har givetvis full förståelse för det tekniskt-fiskala värdet av så enhetliga momsskatteregler som möjligt. Dock står jag undrande inför tolkningen att t.ex. en KRAV-odlad potatis skall betraktas som likvärdig en potatis som är konventionellt odlad. Till det yttre är slutprodukten ”potatis” identisk, men sett ur ett biologiskt livscykelperspektiv – som numera påbjuds i många sammanhang – handlar det ändå om två skilda produktionslinjer, en med och den andra utan användning av kemiska bekämpningsmedel. Vi vet dokumenterat, att restsubstanser från kemiska bekämpningsmedel stundom läcker från mark till yt- och grundvatten där de utgör en verklig och potentiell riskfaktor, med skadeeffekter som skattekollektivet i slutändan kan komma att tvingas betala för att sanera.

Regering och riksdag har uttalat att hållbar utveckling är ett övergripande värde som på alla nivåer skall främjas och fördjupas. Produktion och konsumtion av ekologiskt certifierade livsmedel bör rimligen ses som ett av många redskap för att påskynda måluppfyllelsen om ett mera hållbart Sverige. En momssänkning som sänker priset på ekolivsmedel till konsument i butik, och därmed driver upp volymen av dessa produkter, bör därför, enligt mitt sätt att se, vara fullt relevant. Den ovan nämnda arbetsgruppen konsta-

terar också: ”Det är emellertid enligt rättspraxis inte uteslutet att två produkter kan beskattas olika även om de till det yttre är lika”.

3.6 Huvudstrategi 6: Ställ om till S.M.A.R.T-mat

3.6.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kapitel 5) pläderar jag för att den s.k. FSM- eller Första steget-maten, även kallad S.M.A.R.T-maten, bör stå modell för det fortsatta arbetet med en hållbar livsmedelskonsumtion, både i privata hushåll och i den offentliga sektorns kök, t.ex. i skolor, på sjukhus och servicehus. Jag föreslog (HL s. 177) bl.a. ”att regeringen aktivt verkar för att upphandling och beredning av måltider i stat, kommuner och landsting baseras på riktlinjerna för FSM, kompletterade med det underlag till handlingsprogram för ’Bra mat och fysisk aktivitet’ som på regeringens uppdrag överlämnades våren 2005 av Livsmedelsverket och Folkhälsoinstitutet”. Som förebild och inspiration kommer sådan upphandling att få positiva konsekvenser för de privata hushållens konsumtion.

S.M.A.R.T-maten vilar på tre grundpelare:

1. Bra proportioner i maten.
2. Miljöanpassad produktion.
3. Förbättrade/minskade transporter.

Jämfört med konsumtionen i dag innebär S.M.A.R.T följande:

- Större andel vegetabilier = mer bröd, cerealier, potatis, mer baljväxter och frilandsodlade grönsaker efter säsong.
- Halvering av mängden ”utrymmesmat” (godis, chips, läsk, vin etc.).
- Högre andel ekologiska livsmedel.
- Ca 25 procent mindre totalkonsumtion av kött. Nötköttkonsumtionen ligger kvar på dagens nivå. Lammkonsumtionen fördubblas medan dagens gris- och kycklingkonsumtion halveras. I princip allt nöt och lamm som äts bör vara svenskt betes/grovfoderkött, så mycket som möjligt från naturbetesdrift.
- Mat med miljöanpassade transporter, basvaror bör vara producerade inom regionen.

I S.M.A.R.T-konceptet ingår även att byta till flytande matfetter samt att äta fisk och skaldjur två till tre gånger i veckan. Där finns också rekommendation om magra mejeri- och charkprodukter.

Detta överensstämmer i hög grad med de mål som presenteras i Folkhälsoinstitutets och Livsmedelsverkets förslag till Handlingsplan för goda matvanor 2005.

Förändringar av matvanorna i den riktning som S.M.A.R.T-modellen innebär skulle kunna ge både folkhälso- och miljövinster.

- *Hälsovinsterna* utgörs av minskade risker för övervikt, hjärt-kärlsjukdomar och eventuellt även cancer. Detta är indirekt också god samhällsekonomi i ett läge där enbart fetma och fetmarelaterade sjukdomar kostar mer än 3 miljarder kronor i sjukvården och minst lika mycket i produktionsbortfall. Utgifterna för samtliga kost- och fysiskt aktivitetsrelaterade sjukdomar uppgår f.n. till 5–10 procent av Sveriges totala hälso- och sjukvårdskostnader. (Källa: Livsmedelsverket och Statens folkhälsoinstitut, i underlaget till handlingsplan för goda matvanor och ökad fysisk aktivitet, 2005).
- *Miljövinsterna* utgörs av minskningar i försurning, övergödning och klimatförändringar. Mindre användning av kemiska bekämpningsmedel gynnar både vatten, biologisk mångfald och hälsa.
- *Hushålls ekonomin* vinner på S.M.A.R.T. Beräkningar från Folkhälsoinstitutet och Livsmedelsverket visar att matkostnaden per person och år sjunker med cirka 3 000 kronor, dvs. 15 procent.

S.M.A.R.T-konceptet gynnar alltså en hållbar livsmedelskonsumtion i alla tre dimensionerna – ekologiskt, socialt/hälsomässigt och ekonomiskt.

3.6.2 Analys: Hur ser läget ut för S.M.A.R.T-maten i den offentliga sektorn?

Varje dag serveras ca 5 miljoner måltider per dag utanför hemmet, många av dem i offentliga storhushåll som helt eller delvis finansieras med skattemedel.

Åtskilliga storhushåll i kommuner, landsting/regioner eller enskilda restauranger och caféer har visat att det går att förändra

mathållningen i den riktning som S.M.A.R.T-modellen innebär. På vägen stöter man på både problem och framgångsfaktorer.

Framgångsfaktorer

- Ge klara politiska mål om konsumtionsandel ekologiska livsmedel både nationellt och lokalt. Det sätter fart på utvecklingen, liksom positiva politiker och tjänstemän.
- Påverka attityder och beteenden genom att utbilda personalen inom offentliga kök, skola/barnomsorg på temat hälsosamma och miljöanpassade matval.
- Förändra matsedlarna enligt S.M.A.R.T:s modell och rationalisera arbetsmetoderna i köket för att få ekonomiskt utrymme för mer ekologisk och närproducerad mat. Ett ekonomiskt tillskott är dock även önskvärt, åtminstone i ett inledningsskede.
- Skapa ekonomiska förutsättningar för att införa fler ekologiska varor genom att minska på livsmedelssvinnet, energiförbrukningen och sjukfrånvaron i köket.
- Informera om och förankra hos matgästerna vad miljö- och hälsoanpassade måltider innebär.
- Öka stödet till förädling av regionalt producerade och miljöanpassade livsmedel till storhushållen.

Problem

- Frånvaron av förankrade politiska mål om miljöanpassade måltider.
- Varierande och kunskaper om attityder till miljöanpassade måltider inom personalgruppen.
- Dålig ekonomi. Ekologiska livsmedel är oftast dyrare vilket är ett av de största problemen i ett inledningsskede, särskilt om man redan har en ansträngd budget.
- Varierande tillgång och kvalitet på miljöanpassade och ekologiska livsmedel.
- För små sortimentet, fel förpackningsstorlek, osäkra leveranser.
- Matgästernas/konsumenternas syn på god och prisvärd mat stämmer i dag inte alltid överens med miljöanpassad mat enligt S.M.A.R.T:s modell.

- Många konsumenters okunskap om matens miljö- och hälso-påverkan.

Den totala livsmedelskostnaden i hushållen är per person och år totalt cirka 20 000 kronor (2005). Av dessa pengar går drygt 40 procent till s.k. utrymmesmat. Folkhälsoinstitutets och Livsmedelsverkets rapport 2005 visar, som nämnts, att matkostnaderna enligt SMART:s modell skulle bli ca 3 000 kronor lägre, dvs. 17 000 kronor per person och år.

I ett storhushåll kan man troligen inte göra en lika stor neddragning av utrymmesmaten. Ändå kan detta ge en fingervisning om att många förändringar i en matsedel kan göras inom befintlig budget om både personal och matgäster är kunniga och motiverade till förändringar.

I Ekocentrum's skrift "Ekologiskt i storhushåll – Goda exempel" ges exempel på hur man i kommunala kök lyckats införa 20 procent ekologiska livsmedel utan ökad budget. Ett ekonomiskt tillskott till budgeten kan dock vara ett sätt att komma igång.

De ekologiskt certifierade livsmedlen är enligt Konsumentverket i genomsnitt 35 procent dyrare. För vissa av dem är skillnaden emellertid obefintlig eller mycket liten.

3.6.3 Mina förslag till åtgärder

Förslag 1: Regeringen bör initiera en nationell satsning på utbildning för mera S.M.A.R.T-mat i den offentliga sektorn.

Motivering: Nästan femtio utbildningar på bl.a. S.M.A.R.T-konceptet har på uppdrag av Jordbruksverket hållits i det rikstäckande projektet Mateko, med Hushållningssällskapens Förbund och Ekocentrum – Informationscentrum för Ekologiska produkter.

Syftet har varit att öka användningen av de ekologiska produkterna genom ökad kunskap om mat, miljö, hälsa. Snarlika utbildningar har även genomförts av Hushållningssällskapet inom projektet Näreko i Västra Götaland och för köken inom Västra Götalands-regionen.

Jag föreslår att all personal som arbetar i offentliga storhushåll och restauranger samt lärare i hem- och konsumentkunskap, storhushåll- och restaurangutbildningar till år 2010 ges möjlighet till utbildning inom området mat, miljö och hälsa, väsentligen med

utgångspunkt från S.M.A.R.T-konceptet, kompletterat med det förslag till Handlingsprogram för goda matvanor och ökad fysisk aktivitet som utarbetats av Livsmedelsverket och Statens Folkhälsoinstitut. Utbildningen bör även utformas mot bakgrund av det förslag jag väckt om ett offentligt konsumtionsmål om 25 procent ekologiskt certifierade livsmedel.

Regeringen bör uppdra åt bl.a. Ekocentrum, Tillämpad näringslära i Stockholms läns landsting samt Ekologiskt Marknadscentrum i Skåne att utarbeta ett samlat, nationellt utbildningsprogram för storhushåll med fokus i S.M.A.R.T-konceptet och ekologiskt certifierade livsmedel.

Den praktiska utbildningen av verksamhetsledare, kokerskor m.fl. skall i görligaste mån utföras av lämpliga lokala och regionala aktörer, t.ex. hushållninsällskapen, i samförstånd med berörda kommuner och landsting samt med Sveriges Kommuner och Landsting. I det fall sådana lokala aktörer inte finns tillgängliga kan utbildningen ombesörjas av de ovannämnda programansvariga organisationerna. Regeringen bör tillskjuta delar av kostnaden.

Förslag 2: Regeringen bör ta initiativ till ett ”kunskapslyft” om mat, hälsa, ekonomi och miljö.

Motivering: Den offentliga sektorns satsning på S.M.A.R.T-konceptet kan bli en stark dragmotor för att stimulera till förändringar för mera hållbara matvanor i privathushållen.

Jag föreslår att regeringen med hjälp av konsumentforskare, hushållsvetare/hushållslärare och i samverkan med bl.a. idrotts- och miljörörelsen, skola, studieförbund och berörda delar av näringslivet initierar ett arbete för att aktivt kommunicera frågor om hälsa, miljö, ekonomi och livsstil på ett lustfyllt och engagerande sätt.

4 Bo hållbart – åtgärder för energi, kemiska ämnen och bruksföremål i våra bostäder

Mina fem huvudstrategier i korthet

- Förnya politiken för ett hållbart boende.
- Premiera effektivare energianvändning och förnybar energi.
- Påskynda utbyggnaden av kommunal kraftvärme med biobränslen.
- Högeskoleutbildning m.m. för hållbar design av ”vardagsprylar”.
- Stimulera användningen av ”Göteborgsmodellen” för utfasning av skadliga kemikalier i hushållen.

Inom ramen för de fem huvudstrategierna lägger jag ett tiotal åtgärdsförslag. Ett urval av de viktigaste:

- Benchmarking-system för energieffektivisering i hyreshus.
- Möjlighet att mäta varmvattenförbrukningen i lägenheter.
- Helt rörlig elpristaxa.
- ROT-avdrag för omställning av direktelvärmdda hus.
- Ny och starkare roll för energirådgivarna.
- Högeskoleutbildning m.m. för ekologiskt hållbar design av vardagsföremål.
- Ny modell för utfasning av farliga kemikalier.

4.1 Huvudstrategi 1: Förnya politiken för ett hållbart boende

4.1.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kap. 6) slår jag fast att ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbart boende innefattar prisvärda bostäder, präglade av social trygghet, resurseffektivitet, komfort och helst också skönhet.

Boendekonsumenterna är organiserade i Hyresgästerna, Handikapporganisationerna, pensionärernas PRO respektive SPF, Villaägarna, HSB, Riksbyggen, Bostadsrättsföreningarnas Centralorganisation m.fl. De har stöd av olika lagar, t.ex. om hyresrätt, bostadsrätt och konsumenters rättigheter.

Trots detta kvarstår väsentliga brister. Boendekostnadernas andel av hushållens budgetar har stigit under senare år. Priserna för nybyggda bostäder är sådana att många hushåll utestängs från önskvärda förbättringar av bostadsstandarden. I det stora beståndet av flerbostadshus – karaktäristiskt för Sverige jämfört med övriga EU – är den fysiska tillgängligheten delvis låg. Områden med trevåningshus, som kan erbjuda goda miljöer och välplanerade lägenheter, saknar oftast hiss. Med en ökande andel äldre, och en massiv satsning på kvarboende och vård i hemmet, är detta ett växande problem. Många äldre riskerar att bli helt instängda i sin bostad, liksom handikappade med rörelsehinder.

4.1.2 Analys: Omställning av boendet tar några decennier

Boendet är mångdimensionellt och mångskiftande. Av landets drygt fyra miljoner bostäder finns lite mer än hälften i flerbostadshus och resten i småhus. Räknar vi i stället på bostadsytan dominerar beståndet av småhus, med sin större yta per hus, kraftigt över beståndet av lägenheter i flerbostadshus (se tabell i HL, s. 140).

På den goda bostaden ställer vi generella krav som har med hälsa, säkerhet och tillgänglighet att göra, men också med kultur och sociala sammanhang. Med de boendes, dvs hushållens, ålder och sammansättning varierar andra funktionella krav på en god bostad. Det gäller planlösning, rummens mått och samband, hygienutrymmen, arbetsrum, kök m.m. Äldreomsorgens utveckling mot ökat kvarboende och mer vård i hemmen leder i flera avseenden till ökade krav på bostadsbeståndet.

Tillgängligheten har även en ekonomisk sida. Kostnaderna för ett hållbart boende måste svara mot hushållens ekonomi, över hela den växande skala av inkomstnivåer.

Det goda boendet är därtill beroende av att bostaden finns i grannskap som erbjuder ett socialt och kulturellt sammanhang med alla de variationer som är resultatet av geografiska skillnader, av spännvidden mellan stora stadsområden och småsamhällen eller ren glesbygd. Det måste finnas kommunikationer som knyter samman

bostäder med arbetsplatser och alla de sociala och kulturella institutioner, butiker och köpcentra som vardagen är beroende av.

Trädgården eller kolonilotten har för hundratusentals människor stort värde som en plats för fysisk, social och ”andlig” rekreation, och därtill i många fall även som producent av potatis, grönsaker, frukt och bär. Jag anser att dessa våra tätorters och småsamhällens gröna lungor, inklusive de allmänna parkerna, kan och bör få spela en allt viktigare roll för den lokala dimensionen av social, ekologisk och även ekonomisk hållbarhet.

Läs mer om boendets sociala dimension samt om betydelsen av trädgård och odling i FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 195 respektive 197.

Det är intressant att begrunda bostadsbeståndens varierande ålder, men också deras långsamma förändringstakt. 2005 motsvarar den årliga ny- och ombyggnationen sammantaget ca 1 procent av alla bostäder i landet.

Till alla dessa aspekter måste vi numera lägga en utvecklad och fördjupad dimension av ekologisk hållbarhet. Den har i och för sig funnits med under hela efterkrigstiden. Utbyggnaden av vatten- och avloppssystemen var tidigt ett sådant område. Med 1970-talets oljekris kom energiförsörjningen i fokus; strävan att göra bostädernas energiförsörjning mer effektiv och miljöanpassad har utvecklats steg för steg. En liknande effektivisering gäller även byggandets omsättning av material.

Nu måste hållbarhetens ekologiska dimension stärkas så att den svarar mot de nationella och internationella mål som sätts upp i olika sammanhang. Ambitionsgraden måste höjas väsentligt vad gäller nybyggnation och – framförallt – förvaltningen av det stora bestånd av bostäder vi redan har.

Att göra boendet i vid mening ekologiskt hållbart kommer att ta några decennier. Det kommer att påverka hela bostadsbeståndet. Samtidigt sker givetvis en bostadssocial och kulturell utveckling: Folk flyttar ut och in, orter växer eller krymper, nya kommunikationer förändrar lokalsamhällen och bostäder.

Jag har inom ramen för denna utredning inte haft resurser och tid nog att överblicka hela fältet av frågor kring hållbart boende. Dessvärre föreligger heller ingen aktuell bostadssocial studie som kunde varit mig till hjälp.

Mot bakgrund av de pågående demografiska och sociala förändringarna ser jag dock ett tydligt behov av en långsiktig omställning till ett socialt och ekologiskt mera hållbart boende. Det hand-

lar *dels* om att ”bygga bort” segregationen och skapa mer jämlikhet i bostadsområdena, *dels* om att ytterligare resurseffektivisera och miljöanpassa våra befintliga och nytillkommande bostäder.

Det är sannolikt möjligt att nå ganska långt genom att utveckla de olika ”hållbarheterna” var för sig, så som nu sker i vårt sektoriserade samhälle. Men vi kan också avläsa sektoriseringens problem i det växande intresset för sektorsövergripande uppgifter. Uppdraget att verka för jämställdhet är ett aktuellt exempel.

LIP – lokala investeringsprogram för ekologiskt hållbar utveckling – som blev Sveriges första stora satsning på ekologisk hållbarhet, förbereddes av en statsrådsgrupp från olika departementsområden. Detta gav bredd och tyngd åt programmet. Många samhällsområden kom att beröras. Kommunerna gavs möjligheter att påverka och välja inriktning och sammansättning av sina LIP-satsningar. De nu genomförda utvärderingarna visar att det dubbla målet – att öka den ekologiska hållbarheten och att skapa jobb genom ökade investeringar – också uppnåddes till liten eller ingen nettokostnad för statskassan.

4.1.3 Mitt förslag

Jag föreslår att regeringen tillsätter en särskild beredning med breda perspektiv på de tre hållbarhetsdimensionerna och med förankring i såväl bostadsbranschen som i Finans-, Social- samt Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementen.

Motivering: Energi, miljö och samhällsbyggande har nu förts samman i ett departement. Det har förbättrat möjligheterna att hantera en betydande del av hållbarhetsfrågorna på departementsnivå.

För att kunna förnya politiken för samhällsplanerings- och bostadspolitiken – med hela bredden av ekonomisk, social, kulturell och ekologisk hållbarhet – behövs ytterligare impulser från många håll.

4.2 Huvudstrategi 2: Premiera effektivare energianvändning och förnybara bränslen

4.2.1 Mina utgångspunkter

I Sverige finns det f.n. mer än 4 miljoner hushåll. Deras konsumtion i betydelsen dagligt boende tar hela bostadsbeståndet med dess 4,3 miljoner bostäder i bruk.

I jämförelse med det totala beståndet är det årliga tillskottet av bostäder genom nybyggnation tämligen obetydligt. År 2003 producerades 20 000 bostäder med en yta av 2,5 miljoner kvm, motsvarande cirka 0,5 procent av alla bostäder. Även om nyproduktionen lokalt och på marginalen kan ha stor betydelse, tar det med denna takt flera decennier innan den skapat väsentligt nya förutsättningar för boendekonsumtionen som helhet.

Däremot har förvaltningen av det redan byggda stor betydelse för möjligheterna till en hållbar boendekonsumtion. Fortlöpande köp, försäljning och uthyrning ger en anpassning till efterfrågan och utbudet av boende. ROT-åtgärder – reparationer, ombyggnad, tillbyggnad – moderniserar beståndet, fysiskt och funktionellt. Takten har under det senaste decenniet varit låg, vilket skall ställas mot Boverkets bedömning att behovet av ROT är 65 000 bostäder per år. Hela tiden pågår dock ett mera småskaligt underhåll med inslag av ”gör det själv”, och en daglig fastighetsdrift som har långt större betydelse för hållbart boende än vad man i politik och byggsektor vanligen tycks tro.

Alltsedan energikrisens dagar i slutet av 1970-talet har bostadssektorn verkat för att minska energianvändningen. En lång rad energihushållningsåtgärder har genomförts, oftast med gott resultat. Energianvändningen i bostadsbeståndet räknat per kvadratmeter boyta, har halverats under perioden 1973–2003.

Nybyggda hus är betydligt energieffektivare än gårdagens. En 1970-talsvilla förbrukar cirka 250 kilowattimmar (kWh) per kvadratmeter; samma typ av hus från 1990-talet drar endast hälften så mycket energi. Utvecklingen går snabbt vidare, det finns småhus som nyttjar maximalt 60–70 kWh per kvadratmeter eller mindre än så.

Därtill kommer att andelen fossila bränslen sjunkit med 70 procent de senaste trettio åren:

- I villor och småhus har oljan i många fall ersatts med elvärme och värmepumpar. Elen produceras med små eller inga utsläpp av klimatförändrande koldioxid.
- I flerbostadshus finns det fjärrvärme på 75 procent av den uppvärmda ytan – ungefär 1,8 miljoner lägenheter – med endast 8 procent olja som energikälla. 135 000 småhus är dessutom anslutna till fjärrvärmenäten, liksom drygt 50 procent av landets kontors- och affärslokaler. Biobränslen i form av ved, pellets, flis och lutar är numera det vanligaste bränslet.

Utvecklingen har alltså varit uppmuntrande, både för den ekonomiska och den ekologiska hållbarheten.

Det finns dock mer att göra, inte minst eftersom teknikutvecklingen skapar ständigt nya och bättre lösningar, både vad gäller installationer (isolering, värmeväxling, solfångare) och – minst lika viktigt – resurseffektiviserande förvaltningsåtgärder.

I HL, s. 135 ff, föreslog jag att regeringen tillsammans med byggbranschen påskyndar introduktionen av ”hus utan värmesystem”. Det är en brådskande och mycket angelägen uppgift som snarast bör förverkligas.

I FÖRDJUPNINGSTEXTER s. 199 redovisar jag även resultatet av den Bygga-bo-dialog som regeringen fört med byggbranschen och som syftar till effektiv och förnybar energianvändning.

De följande förslagen vill särskilt lyfta fram fastighetsförvaltningens centrala roll i samspel med den nya teknikens storslagna möjligheter. För boendekonsumenterna kommer dessa idéer att kunna spela en synnerligen positiv roll, såväl ekonomiskt som ekologiskt.

4.2.2 Mina förslag till åtgärder

Förslag 1: Inför ett enkelt system för energideklaration av fastigheter – med benchmarking som drivkraft.

Motivering: 4 januari 2006 skall EU-direktivet 220/91/EG om byggnaders energiprestanda börja tillämpas i Sverige. Syftet med direktivet är att effektivisera användningen av energi i bebyggelsen. Därigenom minskas såväl EU:s importberoende av energi som utsläpp av klimatpåverkande växthusgaser. Direktivet innehåller följande:

- En ram för beräkningsmetodik för byggnaders integrerade energiprestanda
- Tillämpning av minimikrav på nya byggnaders energiprestanda
- Tillämpning av minimikrav på energiprestanda vid ombyggnad
- Energicertifiering av byggnader
- Kontroller av värmepannor och luftkonditioneringsystem

Direktivets kärna är att öka själva kunskapen om byggnaders energiförbrukning och energihushållningspotential. Det innehåller inga preciserade krav på åtgärder. Istället bygger det på tilltron till att energideklaration av fastigheter i sig, med marknadskrafternas hjälp, lockar alternativt driver fram lönsamma energihushållningsåtgärder, dels i den vardagliga fastighetsförvaltningen, dels inför försäljning, belåning eller uthyrning av en byggnad.

En särskild statlig utredning lägger 2005 fram förslag om hur implementeringen av EU-direktivet i Sverige bör kunna gå till.

Parallellt med utredningen har de stora bostadsorganisationerna – SABO, Riksbyggen, HSB, Villaägarna och Fastighetsägarna – i samarbete med Byggsektorns Kretsloppsrad tagit fram en egen modell, BoEnDe, Bostadssektorns EnergiDeklaration.

Även om bostadssektorn generellt sett varit en framgångsrik energihushållare, så varierar energisparambitionen mellan olika fastighetsägare. Somliga har bra kontroll över sin energisituation och arbetar systematiskt med hushållning. Andra är inte motiverade att spara energi, av ointresse eller okunskap. Energideklarationer kan bli ett verktyg för att väcka intresset för energihushållning även hos denna kategori.

Jag uppfattar BoEnDe som ett obyråkratiskt, jordnära ”benchmarkingverktyg”, samtidigt som EU-direktivets krav om byggnaders energiprestanda tillgodoses på ett kostnadseffektivt sätt.

Den grundläggande idén med BoEnDe är att redovisa varje byggnads energiförbrukning i relation till förbrukningen i andra motsvarande hus. Ägaren och hyresgästerna skall enkelt kunna jämföra med andra flerbostadshus, och därmed skapas incitament för att genomföra hushållningsåtgärder i den egna fastigheten.

I redovisningen skall ingå *dels* hur mycket energi man köpt till fastigheten under ett år, *dels* energiförbrukningen per kvadratmeter. Landets bostadsbestånd delas in i 20 olika kategorier efter byggår och temperaturzon. Uppgifterna matas till en riksgemensam databas. Inom varje kategori sorterar datorn upp samtliga ingående byggnader i fyra klasser, A, B, C och D efter deras specifika

energiförbrukning (kWh/m²). Den fjärdedel som har lägsta specifika förbrukningen hamnar i energiklass A, den som har högst i klass D. Detta anslås sedan väl synligt i byggnaden, så att de boende själva får kännedom om ”vilken klass” deras fastighet har.

BoEnDe-modellen bygger på förnyelse av uppgifterna vart tredje år och övervakas av ett särskilt råd. För den fastighetsägare som så önskar skall det på sikt även finnas möjlighet till en mer detaljerad jämförelse. Systemet kvalitetssäkras genom att oberoende experter gör rimlighetsbedömningar och stickprovskontroller av inmatade uppgifter.

Jag har egentligen inget uttryckligt mandat att föreslå vilken implementeringsmodell som bör väljas för svensk del. Men jag bedömer att det för boendekonsumenterna, ur såväl ekologisk som ekonomisk hållbarhetssynpunkt, vore av stort värde om BoEnDe-modellen, framtagen och förankrad i bostadsbranschen, blev kärnan i implementeringen av EU-direktivet om energideklaration, klassning och energieffektivisering av flerbostadshus. För villor och småhus borde ett liknande system utvecklas.

Jag vill i sammanhanget dock göra ett viktigt tillägg: Den inrapportering av ”köpt energi” som ingår i modellen – se ovan – måste kompletteras med uppgifter om utsläpp av klimatförändrande koldioxid.

Förslag 2: Ge möjlighet till varmvattenmätning i varje lägenhet.

I delbetänkandet HL s. 144 pläderar jag för energimätning i flerbostadshus.

Motivering: Med undantag för det begränsade och dyra beståndet av lägenheter i innerstäderna bebos flerbostadshusen i stor utsträckning av låg- och medelinkomsttagare, invandrare, ungdomar och pensionärer med små pensioner. Mer än andra behöver dessa grupper – i synnerhet i tider av stigande el- och oljepriser – kunna förbilliga sitt boende, bl.a. genom effektivare energianvändning och därmed lägre värmekostnader. Det handlar alltså om den ekonomiska och sociala hållbarhetsdimensionen i boendet.

Men alla sådana åtgärder får givetvis också positiva effekter på den ekologiska hållbarheten, bl.a. genom lägre utsläpp av klimatförändrande koldioxid.

Till skillnad från mitt resonemang i HL, s. 144 fokuserar jag här enbart på individuell mätning av varmvatten (värmemätning i lägenheterna är förknippad med en rad problem, se nedan)

Min strategi vilar på två ben:

1. *Fastighetsägarna/hyresvärdarna* lockas/drivs till en optimal energieffektivisering av sina flerbostadshus. Det kräver kunskande, teknisk utrustning och inte minst ekonomiska incitament. Bästa drivkraften för att uppnå detta är den form av energiklassning med benchmarking som jag pläderat för i förslag 1 ovan. Ett lärorikt exempel: Det kommunala bostadsföretaget Poseidon i Göteborg har minskat energiförbrukningen med 17 procent under perioden 2001–2005, i huvudsak genom att trimma, justera och förbättra styrningen av fastigheterna.
2. *De boende* erbjuds möjlighet att enkelt kunna mäta varmvattenförbrukningen i sin lägenhet. Varmvattenmätning kan ge en betydande minskning av såväl energi- som kallvattenförbrukning, av flera skäl:
  - Förbrukningen, och kostnaden, är direkt kopplad till de boendes beteende.
  - Mätprincipen är lätt att förstå.
  - Besparingspotentialen handlar i stort handlar om en ”överförbrukning” (långa duschar).

Tekniskt innebär varmvattenmätning inga problem. Det finns utrustning av tillräcklig kvalitet, t.ex ultraljudsmätare utan rörliga delar.

Ekonomiskt är det också rimligt. Den totala årskostnaden för individuell varmvattenmätning (mätare, drift mm) hamnar på drygt 500 kr per lägenhet (2005).

Med dagens priser på vatten och värme och med 25 procent värmereduktion – en realistisk siffra i kollektiva system – blir den rent ekonomiska besparingen ca 600 kr. Ur energi- och miljösynpunkt ger varmvattenmätning betydande vinster.

Jag föreslår alltså att fastighetsägarna åläggs att underlätta individuell varmvattenmätning för sina boende. Boverket bör ges rätt att föreskriva sådana krav. Staten bör under tre år lämna ett bidrag på 25 procent av inköpskostnaden för en mätutrustning per lägenhet.

Jag lägger däremot inte något förslag om individuell värmemätning i lägenheterna.

Skälen är följande: Den mätteknik som idag står till buds är mycket komplicerad att förstå för en normalanvändare. Värmeläck-

aget till grannen är betydande. Dessutom är det mycket tveksamt om de boende verkligen sänker sin inomhustemperatur för att tjäna 20–30 kr per månad och grad. I projekt som bostadsföretaget Poseidon i Göteborg genomfört kan man konstatera att hyresgästerna tvärtom ofta väljer en högre inomhustemperatur (ca en grad), än den som föreligger i det övriga fastighetsbeståndet.

Min största invändning mot individuell värmemätning är dock att ansvaret för energihushållningen i praktiken flyttas från fastighetsägaren till hyresgästen. Det rimmar dåligt med intentionerna i EU-direktivet om byggnaders energiprestanda som går ut på att byggnader skall energideklarerars i syfte att locka fastighetsägare att genomföra energihushållningsåtgärder.

När totalhyra en gång infördes – alltså inklusive värmekostnaden – blev det lönsamt för fastighetsägarna att spara energi. Återinför vi ”kallhyra” är risken stor att energihushållningsarbetet avstannar.

Förslag 3: Regeringen bör verka för en helt rörlig elprissättning.

Motivering: Kostnaden för el består f.n. av

- Elpris – fast och rörlig del.
- Elskatt – rörlig.
- Nätavgift – fast och rörlig del.
- Avgift för elcertifikat – rörlig.
- Moms på alltihop.

Det finns exempel på elbolag som har helt rörligt elpris (Vallentuna, fristående) och Surahammar (Vattenfall). Det finns exempel på nätbolag med helt fasta avgifter (Luleå) men inga med helt rörliga. Däremot finns inga lagliga hinder för en helt rörlig nätavgift; nätbolagen bestämmer själva uppdelningen. I HL s. 147 påminner jag om att ungefär en tredjedel av elkostnaden idag utgörs av nätavgift.

Hur man än utformar debiteringssystemen är det ingen tvekan om att elförbrukningen skulle minska om vi konsumenter enbart betalade ett rörligt pris. Skälet är förstås att vi då kunde påverka förbrukningen av varenda kilowattimme. Det skulle bli en ren, kraftfull signal i marknaden och ett incitament för ändrade beteenden och investeringar i eleffektiva lampor, hushållsmaskiner, vitvaror och annan teknik. Dessutom skulle det på sikt minska behovet att bygga ut distributionsnäten.

Det påstås ibland att detta skulle vara orealistiskt och opraktiskt eftersom det skulle försvåra för kommunerna att skriva av sina

fasta investeringar i befintliga energiproduktionsanläggningar. Givetvis kan det för ekonomichefen på ett elnätbolag kännas tryggt och enkelt att kunna ta ut fasta kostnader som en fast avgift; ur energihushållnings- och miljösynpunkt är detta dock negativt. Rent administrativt är det inga problem att låta konsumenten betala ett helt rörligt pris.

Vi kan jämföra med konsumentens köp av en liter mjölk, där vi ju endast betalar rörlig kostnad. Det betyder inte att mejeriet slipper ifrån fasta kostnader; de måste givetvis betala lokaler, personal och andra utgifter. Hur går detta ihop? Svaret är att mejerierna har en god bild av hur mycket mjölk vi dricker och därför kan slå ut sina fasta kostnader på varje liter. Leveransvariationerna är över tid mycket små.

Om vi överför resonemanget på ett elnätbolag med leveransmonopol, är det naturligtvis ännu enklare att fördela fasta kostnader på kilowattimmepriset. Leveransvariationerna och därmed affärsrisken torde vara betydligt mindre än för ett mejeri.

Den som har frågor om sina elkostnader kan idag vända sig till Konsumenternas Elrådgivningsbyrå. Huvudmän för byrån är Konsumentverket, Energimyndigheten och Svensk Energi, branschorganisation för elproducenterna. På deras hemsida får man vägledning i elmarknadsfrågor.

Även Konsumentverket ger information i dessa frågor. Här borde dock konsumenterna informeras om att bästa sättet att minska sina kostnader är att minska sin energianvändning och dessutom byta till elleverantör som har 100 procent rörligt elpris. Konsumentverkets kalkyl – som finns på hemsidan – borde utvisa hur mycket mer en energibesparing är värd med större rörlig andel.

Jag föreslår att regeringen tar initiativ till en eltaxa baserad på enbart rörlig prissättning.

Förslag 4: Produkter bör märkas med sin livscykelkostnad (LCC).

Motivering: Den obligatoriska energimärkning som finns på vissa produkter borde kompletteras med en uppgift om totalkostnad enligt standardmall. Det skulle främja konsumentens ekonomiska hållbarhet – plånboken – men även ge tillverkarna en signal var de kan lägga priserna för sina mest energisnåla alternativ.

I situationer där konsumenter väljer mellan produkter med samma livslängd skulle information om den totala kostnaden

(inköpspris + drift) troligen väga tungt. Se nedanstående mycket pedagogiska ”lampexempel”:

Tabell: Ekonomisk utvärdering av ljuskällor

KALKYLFÖRUTSÄTTNINGAR		
Dagens elpris, kr/kWh	1,0	
Kalkyltid, tim	10 000	
	<i>Alt 1</i>	<i>Alt 2</i>
	<i>Glödlampa</i>	<i>Lågenergi</i>
Effekt, W	60	11
å-pris, kr	5	89
Livslängd, tim	1 000	10 000
Antal under kalkyltid	10	1
Ljuskällekostnad, kr	50	89
Energikostnader, kr	600	110
TOTAL KOSTNAD UNDER KALKYLTID, KR	650	199

Betydelsen av livscykelkostnader för hushållens ekonomi framgår även tydligt när det gäller ”brunvaror”. En videoapparat kostar kanske det dubbla under sin livslängd, om även stand-byeffekterna beaktas. Problemet här är att lösningen sannolikt kräver överenskommelser på minst europeisk nivå.

Konsumentverkets hemsida ger god information om energi; dock redovisas inte livscykelkostnaderna i deras s.k. ”Köpguide”.

Jag föreslår att en standard utvecklas för att ange produkters livscykelkostnad, LCC.

Jag föreslår vidare att frivillig märkning av livscykelkostnaden bör prövas i samarbete med branschen. Märkningen skall vara obligatorisk i det fall livscykelkostnaden är av avgörande betydelse för konsumenten. Konsumentverket ges i uppdrag att presentera produkterna med deras respektive livscykelkostnad.

Förslag 5: Stärk och vidga energirådgivarnas/mäklarnas roll.

Jag har i avsnitt 4.2.2 tydligt visat vilken roll själva förvaltningen av flerbostadshus och villor spelar för att effektivisera energianvändningen och därmed främja både ekonomi och miljö. Nyckeln till en framsynt förvaltning heter kunskap. Om statsmakterna vill se en snabb och målmedveten utveckling mot en hållbar energianvänd-

ning i boendet måste stödet till olika former av energirådgivning kraftigt förstärkas.

Jag anser att de lokala energirådgivarna bör ges en framskjuten och förstärkt roll när EU:s direktiv om energideklaration av fastigheter införs i Sverige fr.o.m. 2006. Det förutsätter dock att kvaliteten höjs, att rådgivningen moderniseras och får karaktären av ”energimäkling” samt att verksamheten finns lätt tillgänglig på såväl nätet som på central plats i kommunernas stadskärna.

De kommunala energirådgivarnas verksamhet skall snart utvärderas. För tiden efter 2007 finns inget beslut om samhällsstöd för verksamheten. Samhällets stöd till energirådgivning är f.n. så snävt tilltaget att det inte ens räcker till en heltidstjänst per kommun. Det har lett till att verksamheten i många kommuner inte prioriteras.

Men det finns även andra uppenbara brister i dagens system:

- Rådgivaren skall inte arbeta med kommunens egna lokaler, vilket givetvis minskar intresset från de lokala politikerna sida.
- Rådgivaren får inte besiktiga och ge konkreta råd om en specifik byggnad; därmed är det svårt att verkligen påverka konsumenterna
- Rådgivaren förutsätts vara opartisk och samtidigt verka för ett ekonomiskt och ekologiskt hållbart energisystem

Dessa instruktioner måste reformeras så att rådgivningen får vidgade befogenheter. Det bör även prövas om de kommunala energirådgivarna skulle kunna fungera som lokala ”budbärare” för fler myndigheter. Huvudmannaskapet och därmed det finansiella stödet skulle kunna delas/samordnas mellan Energimyndigheten, Konsumentverket, Vägverket, Boverket och möjligen även Naturvårdsverket. Om energi- och konsumentrådgivning kunde samordnas på det lokala planet skulle synergieffekterna kunna förstärkas ytterligare.

Jag föreslår att statens ekonomiska stöd till den lokala energirådgivningen stärks väsentligt. Verksamheten bör samordnas under ett gemensamt huvudmannaskap enligt ovan. Rådgivningen – som bör få karaktären av modern ”mäklarverksamhet” – ges utökade befogenheter och en nyckelroll i samband med den kommande energideklarationen av fastigheter.

Förslag 6: Inför ett ROT-bidrag för konvertering av hus med direktelvärm.

Motivering: Inför avvecklingen av kärnkraften och de övergripande hållbarhetsambitionerna utgör villor och småhus med direkt elvärme en av de stora utmaningarna. Dessa fastigheter saknar system för att distribuera vattenburen värme i huset. Det gör att ägarna inte utan mycket stora investeringskostnader kan använda hållbar energiteknik av typen pelletspannor eller värmepumpar.

Småhusen representerar nästan två tredjedelar av bostadsytan i landet, varav en betydande andel med direktelvärme.

Jag anser att ett samhällsstöd till installation av vattensystem i direktelvärmda hus är mycket angeläget. Det skall kopplas till villkoret att ägaren samtidigt *antingen* installerar en värmepump som tar solvärme ur mark, vattendrag eller berg *eller* – om fastigheten är så belägen – ansluter sig till kommunens fjärrvärmesystem (idag oftast baserat på biobränslen).

Ett "samhällskontrakt" med ett sådant, tidsavgränsat ROT-bidrag bör på ett effektivt sätt kunna leda till en minskning av elanvändningen för uppvärmning. Detta skulle i sin tur underlätta avvecklingen av kärnkraften men också minska behovet av import av marginalel från utländska kolkraftverk, förbundna med utsläpp av klimatförändrande koldioxid. Det stärker således den ekologiska hållbarheten men också, genom sänkta hushållsutgifter för el, i hög grad den ekonomiska.

Jag föreslår att regeringen inför ett ROT-bidrag med detta syfte.

4.3 Huvudstrategi 3: Påskynda utbyggnaden av hållbar kommunal biokraftvärme

Motivering: De boendekonsumenterna i tätorterna som köper sin el och värme till villan respektive lägenheten från ett biobränsleeldat kommunalt kraftvärmeverk är infogade i ett socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart system för energiförsörjning.

Kraftvärme innebär att både el och värme produceras i samma anläggning, med 80–90 procent verkningsgrad (effektivitet) och därmed obetydlig miljöbelastning. Bränslet kan variera, från rester efter skogsavverkningar (grot = grenar och toppar), till brännbart verksamhetsavfall, hushållsavfall och i viss mån torv. Het ånga driver en turbin, och kondenseras sedan till varmvatten som pumpas runt och ger värme i bostäder och lokaler (fjärrvärme).

Ända fram till mitten av 1990-talet byggdes panncentralerna nästan enbart för värmeproduktion. De låga elpriserna gjorde det nämligen omöjligt att räkna hem investeringen i kraftvärme, dvs i den teknik som också utnyttjade värmen för att göra el. En stor del av detta s.k. värmeunderlag – enligt uppgift cirka 7 TWh – har därför, av rent ekonomiska skäl, inte kunnat användas för elproduktion utan gått till spillo.

Det är först nu (2005) som elpriser på runt 25 öre kWh gör det lönsamt att investera i kraftvärme. En orsak är den påbörjade handeln med utsläppsrätter för koldioxid, vilket medfört att marginalkostnaden för s.k. kolkondens-el stiger. Systemet med ”gröna elcertifikat” (2003) samt förändringarna i kraftvärmebeskattningen (2004) har också gett nya incitament för att investera i kraftvärme (se ”Fjärrvärme och kraftvärme i framtiden”, SOU 2005:33).

I detta kapitel lämnas en lång rad förslag till hur energianvändningen kan effektiviseras, med ekonomisk bonus för fastighetsägaren och förhoppningsvis även för hyres- och bostadsrättsinnehavarna. Jag vill dock understryka att en alltför ensidig fokusering på energibesparingar ur hållbarhetssynpunkt kan leda fel. Det handlar också om vilken typ av energi, fossil eller förnybar, som finns i systemet.

Bergvärme- och andra värmepumpslösningar är givetvis ur miljösynpunkt bättre än uppvärmning med olja eller direktverkande el. Det gäller i synnerhet fastigheter som är belägna på landsbygden eller utom räckhåll för tätorternas fjärrvärmenät.

Bostäder och lokaler som finns inom fjärrvärmenätens räckvidd bör däremot i första hand lockas att ansluta sig till dessa nät, av ekonomiska och ekologiska skäl. Med biobränsleeldad kraftvärme i systemet skulle i princip all el och uppvärmningsenergi kunna komma från förnyelsebara bränslen, och detta till goda ekonomiska villkor för de boende. Nationellt skulle det underlätta Sveriges utfasning av såväl fossil energi som kärnkraft.

Värmepumpar är som bekant elberoende. Särskilt i lägen då naturens egen värmeförsörjning till pumpen minskar måste en större andel hjälpenergi tillföras. Denna marginal-el produceras i ansenlig grad från inhemsk eller importerad kolkondenskraft och bidrar därigenom till klimatuppvärmningen. Därför bör värmepumpen användas enbart där den är det överlägset hållbara alternativet.

Jag föreslår att regeringen främjar utbyggnaden av kommunal kraftvärme, bl.a. i syfte att ge möjligheter till en hållbar energikonsumtion i bostäderna

4.4 Huvudstrategi 4: Utveckla hållbar design av "vardagsprylar"

4.4.1 Mina utgångspunkter

Designåret 2005 i Sverige är ett uttryck för det stora intresse som finns för design och heminredning i vårt land.

Många av oss ägnar mycken tid och kraft åt att förändra våra hem med möbler, textilier, lampor och prydnader vi tycker om. Vi lockas av nya produkter, nya modeller och tekniska finesser. Ibland måste vi köpa nytt för att det gamla inte går att reparera eller för att produkterna ska hjälpa oss att spara tid.

Bruksföremålens och "prylarnas" konstruktion och hållbarhet över tid är inte endast en fråga om funktion och estetik. Det hänger också nära samman med fysiskt resursutnyttjande och miljöbelastning.

Ett bruksföremål kan t.ex. vara både energisnålt och så attraktivt och "tidlöst" i form och färg att vi väljer att behålla och nyttja det i många år. Därmed bidrar vi också till att minska våra anspråk på nya naturresurser.

Jag skall här ge några exempel på behovet av design för en socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar utveckling. Jag lägger också förslag till åtgärder.

4.4.2 Analys: Slit-och-släng, globalisering, social utveckling

Vi lever sedan årtionden i en påtaglig "slit-och-släng"-kultur där marknaden ständigt förses med produkter och där nya behov skapas och tillgodoses.

Ett sådant område är köket. Utbudet av köksprylar har under senare år ökat dramatiskt, samtidigt som vi, paradoxalt nog, använder allt mer halvfabrikat och lagar allt mindre mat ur rena råvaror.

Tabell: När fick vi de olika köksprylarna?

Ca 1970	Ca 2000
Elvisp	Micro
Brödrost	Lattevisp
Konservöppnare	Äggkokare
Äggklocka	Popcornpoppare
Grytor	Wokpanna
Stekpanna	Matberedare
Salladsbestick	Mixerstav
	Smörgåsgrill

Det är inte endast våra pengar som förbrukas när vi konsumerar. Det går också åt mycket råvaror och energi för att hålla oss "moderna". Mot bakgrund av att tillgängligheten till en del naturresurser, bl.a oljan, kan komma att minska, måste denna snabba trend hejdas om alla människor på jorden ska få del av en hygglig levnadsstandard.

Men utvecklingen av nya modeller behöver inte vara av ondo; tvärtom är de i allmänhet betydligt resurssnålare. Moderna kylskåp och tvättmaskiner förbrukar t.ex betydligt mindre energi än tidigare modeller. Många produkter blir också allt lättare att återvinna, bl.a. bilar.

Vi gör alltså stora tekniska framsteg. Ändå ökar resursanvändningen stadigt, i takt med den växande konsumtionen.

Utvecklingen går också mot en allt hårdare priskonkurrens vilket leder till att viss tillverkning flyttas till länder som inte i lika hög utsträckning kan konkurrera med kunskap utan tvingas "slås" med ett lågt pris på arbetskraft. Det är inte sällan en produktion som vi, vad gäller arbetsvillkor och yttre miljö, aldrig skulle acceptera i Sverige. Här några exempel som visar hur ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet är sammantvinnade i den globaliserade handeln:

- Vi köper textilier, främst kläder, för 40 miljarder kronor/år. Merparten är import från Asien, där tillverkningen skett med hälsovådliga kemikalier, låga löner och kanske barnarbete.
- Vi köper hemelektronikvaror för närmare 9 miljarder kronor 2004 (SCB), oftast producerade i låglöneländer som Taiwan, Brasilien och Malaysia. För att tillverka en stationär dator krävs

ca 240 kilo fossilt bränsle och ca 22 kilo kemikalier. Kretskorten innehåller bly, kadmium, krom och kvicksilver, med ohälsoeffekter på både på människor och miljö

Den globaliserade marknaden rymmer alltså både möjligheter och svåra etiska problem:

Å *ena sidan* köper vi en billig t-shirt utan tanke på situationen i produktionsledet, med ofta usla arbetsvillkor, ohälsa och miljöskador

Å *andra sidan* bidrar vi med vårt köp till att skapa tillväxt och jobb i länder som behöver stärka sin ekonomiska och sociala utveckling.

Dilemmat är uppenbart. I liten mån kan det bemästras genom att vi konsekvent försöker handla Rättvisemärkt/Fairtrade-produkter (se 3.4.3).

På längre sikt måste dock ekologiska och etiska värden byggas in och avspeglas – ”internaliseras” – i varans pris i butik. Detta kräver överenskommelser på global politisk nivå. Så länge sådana inte finns, kommer externa kostnader för t.ex. miljöskador och mänsklig ohälsa att förbli utgifter som framtidens generationer tvingas betala för att uppnå en hållbar utveckling.

4.4.3 Analys: Vad är en hållbar produkt?

Tillverkning av produkter är ofta ett mycket komplext område med många råvaror, processer, leverantörer samt en globaliserad handel.

En socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbar produkt bör

- uppfylla ett verkligt behov hos användaren så att den får lång livslängd,
- ha en optimerad funktion och ergonomi så att den är lätt att använda,
- kunna användas av en bred målgrupp,
- erbjuda god kvalitet så att den håller länge och går att laga,
- vara resurssnål vid produktion, distribution och användning,
- tillverkas i miljöanpassade material och processer,
- kunna återanvändas eller återvinnas i sina komponenter,
- tillverkas utan negativ påverkan på människor och miljö i andra länder,
- vara prisvärd i förhållande till kvalitet och ansvar.

För att beskriva de specifikt ekologiska kvaliteterna finns idag framförallt tre vedertagna metoder:

1. Egen miljövarudeklaration.
2. Certifierad miljövarudeklaration (EPD).
3. Miljömärkning av produkten.

Den resurssnålaste produkten är emellertid den som inte behöver tillverkas. Istället för att t.ex. köpa barnvagn borde man kunna hyra en. Nästa kund kan då välja mellan en helt ny eller en något uppfräschad till ett billigare pris. Idag säljs en hel del begagnade varor via annonser eller secondhand-butiker. Om det istället vore företagen som ägde varan under en längre tid, skulle den kunna underhållas och uppdateras på ett mer professionellt sätt. Dessutom fick vi troligen ett bättre system för återvinning. Sammantaget skulle det leda till en högre och mera hållbar nyttjandegrad av resurserna.

4.4.4 Mina förslag till åtgärder

Designfrågorna uppmärksammas alltmer, inte minst i syfte att profilera svensk formkultur och därmed i förlängningen stärka företagen och den ekonomiska tillväxten. Design bör dock även, som jag visat ovan, kunna ges en offensiv roll i strävan efter en mer hållbar samhällsutveckling.

Förslag 1: Regeringen bör initiera obligatorisk högskoleutbildning för tekniker och arkitekter i ämnet hållbar design.

Förslag 2: Hållbarhetsrådet ges i uppdrag att, i samspel med företag, högskolor och Stiftelsen Svensk Industridesign, analysera och kommunicera behovet och värdet av en hållbar design av hushållens konsument- och bruksvaror.

4.5 Huvudstrategi 5: Stimulera användningen av "Göteborgsmodellen" för utfasning av skadliga varor och kemiska ämnen i hushållen

4.5.1 Mina utgångspunkter

I missivet till delbetänkandet "Hållbara laster", HL, utlovar jag att kemikaliefrågorna kommer att behandlas i slutbetänkandet. Jag gör det här i bostadskapitlet, även om jag är väl medveten om att problematiken även innefattar ämnen i livsmedels- och transportsektorerna.

Det moderna välfärdssamhället vilar i hög grad på en avancerad och mångfaldig användning av syntetiska kemikalier. De finns i vårt vardagsliv och bidrar på många sätt till att göra tillvaron enkel och komfortabel. Men de har även, som bekant, en mörkare baksida.

Världens samlade kemikalieproduktion har ökat från 7 miljoner ton/år 1950 till cirka 400 miljoner ton/år idag (2005). OECD beräknar att värdet av den globala kemikalietillverkningen kommer att växa med 85 procent mellan 1995 och 2020.

Människor utsätts för kemikalier både i arbetet och på fritiden. Ämnen kan läcka ut från varor under användning, men också fortfarande – trots en del framgångsrika åtgärder – från jordbruk, biltrafik och industrier. Den globala handeln innebär att flertalet kemiska produkter och ämnen i Sverige har tillverkats i andra länder. Svenska företag tillverkar eller importerar drygt 64 000 kemiska produkter (Kemikalieinspektionens produktregister).

Mer än 30 000 kemiska ämnen finns f.n. på marknaden inom EU. Endast 5 000 har testats och bedömts när det gäller deras effekter på hälsa och miljö. Övriga har vi ingen eller mycket dålig kunskap om. Somliga av dem är långlivade och s.k. bioackumulerande, i vissa fall cancerframkallande respektive mutagena, reproduktionsskadande eller hormonstörande. Effekterna av användning och utsläpp kan vara kraftigt fördröjda. I genomsnitt 300 främmande ämnen har återfunnits i bröstmjölk.

EU:s nya framväxande kemikalielag, REACH (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals) går bl.a. ut på att tillverkare och importörer åläggs att analysera och redovisa om deras ämnen medför risker och vilka säkerhetsåtgärder som behövs. Cirka 30 000 ämnen skall registreras före år 2016. Ämnen med särskilt farliga egenskaper för hälsa och miljö får inte användas utan

särskilt tillstånd. En ny kemikaliemyndighet i Helsingfors skall tillsammans med EU:s medlemsstater administrera systemet.

Sveriges riksdag har antagit 15 miljö kvalitetsmål, därav ett om Giftfri miljö, med delmål om utfasning av särskilt farliga ämnen och sanering av förorenade områden.

Jag skall nu presentera några lyckade insatser som gjorts för att minska användningen av tre vardagsprodukter med potentiella gift-effekter på miljö och hälsa: bildäck, båt- och gräsklipparbensin samt målarfärg. Genom en unik dialogmetod, här kallad Göteborgsmodellen, har tillverkare och offentliga upphandlare kunnat komma överens om att fasa ut mer eller mindre farliga produkter och ersätta dem med goda alternativ. Modellen har utmejslats genom ”trial and error”-metodik i ett antal projekt där syftet har varit att försöka hälso/miljöanpassa stora kemiska produktflöden i samhället.

Bakgrunden är att man i Göteborg sedan början på 1990-talet bedrivit ett okonventionellt arbete med att försöka förändra kemiska produkter i hälso/miljöanpassad riktning. I början av 2000-talet fick detta arbete en fastare form genom bildningen av Projekt Grön Kemi. Grön Kemi styrs idag av olika miljöaktörer i Västsverige som Göteborgsregionens Kommunalförbund, Länsstyrelsen i Västra Götaland, Västra Götalandsregionen samt Business Region Göteborg (www.gronkemi.nu). I FÖRDJUPNINGSTEXTER, s. 201 beskrivs mer i detalj hur metodiken i Göteborgsmodellen är uppbyggd och hur man gått tillväga.

Härnedan skall jag nu först kort beskriva några resultat, och därpå lägga förslag till hur Göteborgsmodellen borde kunna användas som ett värdefullt komplement till det traditionella, myndighetsbaserade kemikaliarbetet.

4.5.2 Tre vardagsnära exempel

Exempel 1: Giftfria bildäck

Varje år förbrukas drygt 60 000 ton däck i Sverige. Närmare 1 liter cancerogen olja (HA-olja) ingår i varje personbilsdäck. Denna olja är inte bunden i gummit utan sprids ut i miljön bl.a. genom däckslitage längs våra vägar.

1996 kom det första regummerade däckets utan HA-olja på den svenska marknaden, och 1997 presenterade Continental/Gislaved

sitt första nytillverkade vinterdäck utan sådan olja. Idag är över 90 procent av samtliga nya och regummerade vinterdäck på den svenska marknaden HA-fria.

Gislavedfabriken var också först med att tillverka sommardäck utan HA-olja. 2002 lades fabriken ned men samma år introducerade finska Nokian Tyres HA-fria däck.

2002 fick också Kemikalieinspektionen i uppdrag att utreda möjligheten till ett svenskt förbud mot HA-oljor. En åtgärd med begränsade möjligheter eftersom däcktillverkning är en europeisk och t.o.m. global verksamhet där ett nationellt förbud bl.a. skulle medföra handelskomplikationer.

Frågan hade emellertid spritt sig till Tyskland och det tyska naturvårdsverket – UBA – visade sitt intresse. Sverige och Tyskland lyckades gemensamt föra upp frågan på EU-kommissionens bord. I februari 2004 kom ett förslag till förbud mot HA-oljor inom hela EU. Förslaget processas nu i Kommissionen och ser ut att resultera i ett förbud. Förbudet börjar gälla först vid utgången av 2009. Men signalen till däckindustrin är mycket tydlig.

Exempel 2: Alkylatbensin i fritidsbåtar och gräsklippare

I Sverige finns 1,3 miljoner fritidsbåtar och drygt 600 000 utombordsmotorer. Merparten av utombordarna är 2-taktsmotorer med dålig förbränning. 20–30 % av bränsleblandningen passerar oförbränd genom motorn. Utsläppen från utombordarna är drygt 14 000 ton per år och sker under en kort känslig period på sommaren. Undersökningar av miljöeffekter visar att utsläppen sannolikt skadar fiskbeståndet – exempelvis genom s.k. polyaromatiska kolväten.

Det finns en renare typ av bränsle, s.k. alkylatbensin, som tillsammans med mer miljöanpassade 2-taktsoljor kan påverka utsläppen radikalt. Ett flertal studier visar på markant lägre emissioner när det gäller polyaromatiska kolväten och mutagena ämnen från 2-taktsmotorer som körs på alkylatbränsle. Även andra farliga komponenter minskar kraftigt i utsläppen såsom bensen och alkylbensener. Tekniskt är alkylatbensin helt i klass med konventionellt bränsle.

För att gemene man rutinmässigt skall börja använda alkylatbensin krävs dock mer än så: Information, attraktiv prisnivå och god tillgång.

Svenska Petroleuminstitutet, SPI, lovade att om skatten sänktes så skulle man verka för att distribution och försäljning från pump förbättras radikalt. I november 2002 genomfördes en skattesänkning med 1,85 kr/liter. SPI:s löfte har dock ännu ej infriats.

Någon rikstäckande informationskampanj har heller inte genomförts. Utan god motivation och distribution kan naturligtvis ingen kraftfull övergång till miljövänligare bensin ske. Regionalt genomförs år 2005 en informationskampanj i Västra Götaland.

Alkylatbensinen kan med fördel även användas i gräsklippare med fyrtaktsmotor.

Exempel 3: Miljöanpassad målarfärg

Varje år förbrukas drygt 70 000 ton färg av konsumenter och yrkesmålare. Många av de ingående komponenterna kan vara skadliga för hälsa och miljö.

Receipt från landets ca 70 olika färgtillverkare har granskats utifrån ett antal hälso- och miljökriterier: lågt innehåll av lösningsmedel, inga miljöskadliga tensider, så lite skadliga mjukgörare som möjligt, inga cancerframkallande, mutagena eller reproduktionsstörande biocider, låga monomerhalter samt låga halter av allergiframkallande ämnen.

Under de senaste tjugo åren har också en avsevärd hälso/miljöanpassning skett av den svenska färgmarknaden, kanske mer än i något annat land. Emellertid ger tillverkarnas många goda alternativ på marknaden förvånansvärt lite genomslag hos konsumenterna. Användarna fortsätter att köpa träoljor eller alkydoljefärger med höga lösningsmedelshalter.

Denna tröghet beror på att många konsumenter har låg motivation. Man är osäker på om alternativen fungerar bra i långa loppet, samtidigt som det är både kostsamt och tidsödande att t.ex. riskera att behöva måla om sitt hus.

I början av 2000-talet dök det dessutom upp ett ”nytt” problem inom färgbranschen: Ett stort antal hus uppvisade mögelpåväxt på fasaderna. Initiativ togs till en testverksamhet i samverkan med Folksam och IVF. Resultatet från den första omgången visar bl.a. att det inte finns något samband mellan mögelpåväxt och miljöanpassning. Testningen fortsätter i utökad omfattning de närmaste två åren med bl.a. prisjämförelser. Detta kommer troligen att kunna påverka konsumtionsmönstret.

4.5.3 Mina förslag

Jag föreslår att Konsumentverket, i samverkan med Kemikalieinspektionen, KemI, blir huvudman på nationell nivå för ett praktiskt kemikaliearbete enligt ”Göteborgsmodellen”.

Produktutveckling enligt denna modell lämpar sig väl för svenska förhållanden, präglade av genuint miljöintresse, närhet mellan forskning och näringsliv samt en förståelse för dessa frågor hos många aktörer. Konsumenternas och användarnas roll i processen är fundamental, varför Konsumentverket har goda förutsättningar för att ta sig an uppdraget. Verket har också ett tydligt ansikte utåt, bl.a. med sin hemsida, köpguide och tidskriften ”Råd & Rön”.

Jag föreslår att regeringen uppmanar kommuner och landsting att i sina verksamheter systematiskt upphandla kemikalier och varor med lägre riskprofil, t.ex. giftfria bildäck, alkylatbensin och miljöanpassad målarfärg. Kommunerna bör även aktivt informera – och även i mån av resurser premiera – medborgarna att välja bl.a. HA-fria bildäck och alkylatbensin. Lokala överenskommelser mellan kommunen och bl.a. bil- och drivmedelsförsäljare bör göras i syfte att underlätta och främja hushållens konsumtion av hållbara produkter.

5 Resa hållbart – åtgärder i transportsektorn

Mina sex huvudstrategier i korthet

- Stimulera till hållbara bilköp med bonus och skatter.
- Premiera miljövänliga arbetsresor med bonus och ändrade regler.
- Stärk kollektivtrafiken.
- Underlätta utbyggnaden av bilpooler.
- Tillståndspröva nya externa köpcentra.
- Satsa på pilotprojekt med spårbiltaxi.

Inom ramen för de sex huvudstrategierna lägger jag ett tjugotal förslag. Ett urval av de viktigaste:

- Premie för den som köper en lättare bil.
- Premie för förtida utskrotning av äldre fordon.
- Ekonomiskt gynnsammare möjligheter för företag att subventionera anställdas arbetsresor/egen cykel.
- Kommunala transportplaner med bl.a. goda villkor för bilpooler.
- Juridisk prövning av externa köpcentra.

5.1 Huvudstrategi 1: Stimulera till hållbara bilköp med bonus och skatter

5.1.1 Mina utgångspunkter

Svenska folket reser ca 50 procent mer nu än för tjugofem år sedan, mätt som antal personkilometer. Inte bara långväga – på semester och i tjänsten – utan också till och från jobbet, skolan, dagis, butiken, doktorn. I snitt gör vi tre kortare resor per dag, 40–50 km.

”Mobiliteten” är en omistlig del av välfärden och stärker den sociala hållbarheten i våra liv. Men den har också sitt pris. Männi-

skor skadas och dödas i trafiken. Den ekologiska hållbarheten – miljö och hälsa – tar stryk genom försurning, övergödning, allergier, bullerskador och klimatpåverkan.

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kap. 7) pläderar jag för ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbart transportsystem, med prisvärda och resurseffektiva fordon, miljömässigt förbättrade drivmedel med en växande andel icke-fossila produkter samt en väl utbyggd, attraktiv och prisvärd kollektivtrafik.

5.1.2 Analys: Växthusgaserna ökar kraftigt – i stället för att minska

Samhället måste fortsätta kampen mot olyckor och ond bråd död på våra vägar. Inte minst i tätorterna krävs åtgärder mot bullret och utsläppen av kolväten som i färsk forskning visar sig kunna orsaka hjärt- och kärlsjukdomar samt cancer. Dessa växande problem handlar både om *social* (hälsan) och *ekonomisk hållbarhet*.

Den långsiktigt största utmaningen, nationellt och globalt, för att göra transportsektorn *ekologiskt hållbar* är att reducera utsläppen av klimatförändrande växthusgaser. Till ca 96 procent handlar det om koldioxiden från förbränning av bensin och diesel.

Medan industri- och bebyggelsesektorerna på trettio år kraftigt minskat energianvändning och koldioxidutsläpp har transportererna tvärtom ökat sin förbrukning av fossil bensin, diesel, fotogen m.m. med nästan 60 procent under perioden 1970–2000. Transporterna står i dag för totalt 40 procent av de svenska koldioxidutsläppen. Inom transportsektorn kommer ca 70 procent från vägtrafiken.

Sverige har i riksdagsbeslut lovat minska de totala växthusgasutsläppen med 4 procent till 2008–2012, jämfört med nivån 1990.

Specifikt för transportererna har regeringen satt etappmålet att koldioxidutsläppen år 2010 skall ha stabiliserats på 1990 års nivå. Detta är i dag helt orealistiskt. I stället för minskning har vi nämligen haft en ökning på ca 15 procent 1990–2005. Om inga kraftfulla åtgärder vidtas beräknas överskridandet 2010 motsvara den tunga lastbilstrafikens samlade utsläpp av koldioxid.

På några årtionden har bilindustrin med hjälp av bl.a. modern elektronik lyckats producera allt bränslesnålare fordon. Det finns i dag personbilar som förbrukar 5 liter per 100 km, alltså i princip halva tanken jämfört med för tjugo år sedan. Och trenden är löftesrik, på lång sikt kan man komma ner i en förbrukning på 3 liter,

kanske ännu lägre. Varje droppe fossilbränsle som sparas in genom effektivare förbränning betyder lägre klimatpåverkan från trafiken.

EU-kommissionen har tre punkter i sin strategi för att minska koldioxidutsläppen från nya personbilar:

1. Avtal med bilindustrin, där tillverkarna förbinder sig att minska utsläppen med förbättrad fordonsteknik (i genomsnitt ca 5,8 liter bensin per 100 km för nya personbilar 2009; en minskning med ca 25 procent 1995–2009).
2. Marknadsinriktade åtgärder för att påverka konsumenterna att välja mer bränsleekonomiska bilar.
3. Förbättrad konsumentinformation om bilars bränsleekonomi.

Svenska Vägverket har i sin ”Klimatstrategi för vägtransportsektorn” (2004) anvisat en rad åtgärder – varav huvuddelen bör utgöras av ekonomiska incitament – som skyndsamt måste vidtas för att i görligaste mån uppnå Sveriges klimatmål. Huvudstrategierna är tre: Energieffektivisering i hela sektorn, storskalig introduktion av förnybara bränslen för vägtransporter samt förändrad efterfrågan på transporter inklusive ökad samverkan mellan transportslag.

5.1.3 Mina fem förslag för att stimulera till ekonomiskt och ekologiskt hållbara bilköp

Sverige har Europas törstigaste (och näst äldsta) bilpark, med en hög andel tunga fordon och sammantaget ca 20 procent högre bränsleförbrukning och koldioxidutsläpp än EU:s genomsnitt.

För att förändra denna situation finns flera tänkbara möjligheter. I dag används följande styrmedel i Sverige:

- Beskattning av fordon (årlig fordonsskatt).
- Beskattning av bränslen (energiskatt och koldioxidskatt).
- Beskattning av bilförmån.
- Bidrag och subventioner (skattereduktioner till alternativa drivmedel, bidrag till biogas, stöd till pilotanläggningar för cellulosätaetanol- och förgasade drivmedel samt möjlighet att jämka förmånsvärdena för miljöbilar).

Jag föreslår nedanstående *fem åtgärder* för att påverka dels nybilsköpen, dels sammansättningen av den befintliga fordonsparken. Jag har dubbla syften:

- *Dels* vill jag främja en hushållsekonomiskt och ekologiskt mera hållbar konsumtion av bilar i nuläget.
- *Dels* vill jag skapa incitament för bilindustrin att på längre sikt ge konsumenten tillgång till ett betydligt mera hållbart sortiment av fordon på marknaden, såväl ekologiskt som hushållsekonomiskt. Detta lägger grunden för en ekonomiskt attraktiv, miljödriven tillväxt för hela fordonsbranschen. Regeringen bör intensifiera kravet i EU på det som numera ofta kallas ”best performance targets”, dvs. en strategi, där bilindustrin till givna årtal förbinder sig att producera fordon med bästa möjliga teknik för att t.ex. minska utsläppen av koldioxid.

Förslag 1: Försäljningsskatt som premierar den som köper en lättare bil.

Motivering: I delbetänkandet ”Hållbara laster”, HL s. 165, pekar jag på vikten av att införa en försäljningsskatt (registreringsavgift) som styr mot snålare fordon. Erfarenheten visar nämligen att många privata bilkonsumenter är dåliga på att vid själva inköpstillfället inkludera s.k. livscykelkostnader. Framtida kostnader väger således lättare för valet av fordon än kostnader i dag. Det talar för att en miljörelaterad försäljningsskatt är ett effektivt sätt att styra privatpersoners nybilsköp mot snåla fordon. Det är dock värt att notera att institutioner och företag ofta tar bättre hänsyn till livscykelkostnaderna.

Sverige har, sedan drygt tio år, ingen försäljningsskatt på nya bilar. Frågan togs upp av Vägtrafikskatteutredningen men inget konkret förslag presenterades (SOU 2004:63). En försäljningsskatt föreslogs också nyligen i Vägverkets klimatstrategi för transportsektorn men inga konkreta förslag gavs där heller (VV Publikation 2004:102).

EU-kommissionen har tagit ställning mot försäljningsskatt för nya bilar, trots att en sådan f.n. finns i tio av EU15-länderna. Argumentet är att den anses försvåra handelsutbyte mellan länder.

En försäljningsskatt för nya bilar bör inte utformas så att den riskerar att hämma nyförsäljning generellt. Det skulle i sig riskera att utskrotningen av gamla bilar minskar. Vägtrafikskatteutredningen påpekar att en försäljningsskatt bör införas bara om den differentieras så att icke önskvärda egenskaper hos fordonen beskattas.

Jag föreslår en försäljningsskatt enligt följande:

1. En basnivå kring 2 000 kr per bil.
2. En rörlig koldioxidkomponent för bilar över exempelvis 190 g CO₂/km.
3. En negativ koldioxidkomponent för bilar under exempelvis 190 g ned till noll kr.

Man kan exempelvis tänka sig ett belopp kring ett par tusen kronor som grundavgift för bilar som släpper ut 190 g CO₂/km (motsvarar ca 8,3 liter bensin /100 km). En så låg skatt har ingen hämmande effekt på nybilsförsäljningen. Bilar som släpper ut mer än 190 g CO₂/km beskattas vid försäljningstillfället med 500–1 000 kr per g CO₂/km. För bilar som släpper ut mindre än 190 g CO₂/km görs avdrag med 50 kr per g CO₂/km, ned till noll kr försäljningsskatt vid 150 g (motsvarar ca 6,3 liter bensin resp 5,9 liter diesel per 100 km). Det betyder att nybilsköpare stimuleras att välja snålare motorvarianter av bilar i de övre modellsegmenten. *Riktigt snåla bilar skall dock inte behöva få någon ökad försäljningsskatt och därför bör grundavgiften kunna räknas ner till noll för bränslesnåla fordon.*

Ett sådant skattesystem fungerar dock enbart för personbilar. För lätta transportfordon finns inga certifierade bränsleförbrukningsvärden eller koldioxidutsläpp. För sådana modeller kan man i stället tänka sig ett beskattningssystem som utgår från motoreffekt. Försäljningsskatten för lätta transportfordon som saknar deklarerade koldioxidutsläpp kan beräknas genom att man tar fram medelvärde av kvoten mellan motoreffekt och koldioxidutsläpp för personbilar i olika storleksklasser och uttrycker värdet som kr per kW. Då kan man utforma försäljningsskatten för lätta lastbilar så att den baseras på motoreffekt och motsvarar nivån för motsvarande ”medelpersonbils” koldioxidutsläpp. Detta blir mer effektivt ur miljösynpunkt om transportfordon undantas från skatt, eftersom det finns ett samband mellan motorstyrka och bränsleförbrukning.

Summering av mitt förslag till miljörelaterad försäljningsskatt på lätta fordon:

- Grundkomponent på cirka 2 000 kr per fordon.
- Koldioxidkomponent på 500–1 000 kr per g CO₂/km över en brytpunkt vid cirka 190 g/km. Räknas på bilens deklarerade koldioxidutsläpp.

- Koldioxidkomponent på -50 kr per g CO₂/km under en brytpunkt vid ca 190 g/km. Räknas på bilens deklarerade koldioxidutsläpp.
- För bilar som kan drivas på alternativa drivmedel utgår man från fordonets deklarerade och certifierade koldioxidvärde för det alternativa drivmedlet. Om fordonet inte är certifierat för annat än bensin utgår man från fordonets deklarerade koldioxidvärde för bensin.
- Skatten för lätta transportfordon baseras i stället på motoreffekten och läggs på motsvarande nivå i kronor per kW som kostnaden för medelvärdet av koldioxidbaserad skatt för en personbil med motsvarande motoreffekt.

Så här kommer mitt förslag ”att slå” för ett urval av bilmodeller:

Modell	CO ₂ /km	Miljödifferierad försäljningsskatt vid 500 kr per gram CO ₂ /km över 190 g
Toyota Avensis 1.8 Sedan man.	172	2 000
Toyota Avensis 2.0 Sedan Business man.	192	3 000
Toyota Avensis 2.4 Sedan Business aut.	228	19 000
Volvo V50 1.6 man.	171	2 000
Volvo V 50 2.4 aut.	220	15 000
Volvo V70 140 hk man.	217	13 500
Volvo V70 140 hk aut.	235	22 500
Volvo V70 2,5T aut.	249	29 500
Volvo XC 90 2,5 T 5-sist aut.	287	48 500

Förslag 2: Fordonsskatter som premierar den som kör bränslesnålt och miljövänligt.

Motivering: Dagens fordonsskatt baseras enbart på bilens vikt. Vägtrafikskattekommittén har dock lagt ett förslag om att förändra beskattningen för lätta fordon så att bilens koldioxidutsläpp påverkar skattens storlek. Kommittén föreslog en fiskal komponent på 360 kr, en koldioxidkomponent på 12 kr per g över 100 g CO₂/km samt en miljö- och bränslefaktor för dieslbilar på 3,5. Bränslefaktorn ska enligt utredningen tas ut så länge dieselskatten är lägre än bensinskatten. Frågan utreds för närvarande av regeringen.

Förslaget är utmärkt och bör snarast genomföras. Några remissinstanser har dock framfört farhågor för att den föreslagna koldioxidkomponenten är i lägsta laget om den ska få någon styrande effekt.

Jag vill påminna om att de fordonsskatter vi har i dag tydligt visar att differentierade avgifter kan ha styrande effekt. Den årliga skatten för dieslbilar är 3–4 gånger högre än för motsvarande bensinmodell och för bilar i vanliga prislägen betyder det 3 000–5 000 kr per år. Det har inneburit att personbilar med dieselmotor inte utgör mer än ca 10 procent av nybilsförsäljningen i Sverige trots att de står för ungefär halva nyförsäljningen i Europa. Fordonsskatten för lätta lastbilar är däremot lika hög för diesel- och bensinfordon i Sverige, och där är dieselandelen också mycket högre. Exemplet visar att fordonsskatten är ett viktigt instrument för att styra bilvalet, bara skillnaden är tillräckligt hög.

För bilar som kan drivas på alternativa drivmedel utgår man från fordonets deklarerade och certifierade koldioxidvärde för det alternativa drivmedlet. Om fordonet inte är certifierat för annat än bensin utgår man från fordonets deklarerade koldioxidvärde för bensin.

Summering av mitt förslag till miljörelaterad fordonsskatt på lätta fordon:

- Inför Vägtrafikskatteutredningens förslag om koldioxidrelaterad årlig fordonsskatt.
- Överväg huruvida förslaget om 12 kr per g koldioxid över 100 g koldioxid/km är tillräckligt för att förändra fordonsinköpen.

Förslag 3: Miljörelaterad förmånsbeskattning.

Motivering: Miljörelaterade försäljnings- och fordonsskatter enligt ovan skulle kunna påverka flera kategorier bilköpare. Ett problem är dock att de knappast alls påverkar den kategori bilköpare som beslutar om inköp av förmånsbeskattade bilar. Förmånstagaren bryr sig framför allt om skattekostnaden netto för bilförmånen.

Redan i dag finns en viss stimulans att välja miljöanpassade bilar i bilförmånen. Jämkning får göras för bilar som helt eller delvis drivs av gas, etanol och el. Ett tiotal modeller omfattas av dessa regler och ytterligare 5–7 modeller introduceras under 2005–2006. Principen att använda förmånsbeskattningen enbart som beskattning av en ekonomisk förmån har alltså redan övergivits och i stället har en

miljökomponent införts för att stimulera inköp av mer miljöanpassade bilar.

I Storbritannien har man dock gått längre och infört ett system med miljörelaterad förmånsbeskattning för alla personbilar. Förmånsvärdet som en grundavgift utifrån bilens ekonomiska värde samt årlig körsträcka, ungefär som i Sverige, *men ovanpå denna grundavgift läggs sedan en avgift baserad på bilens utsläpp av koldioxid.*

Det finns i Sverige ett behov av att öka förmånsbeskattningen så att den bättre avspeglar förhållandet mellan förmånsbil och privatägd bil. Dagens system består av tre delar (prisbasbeloppsdel, rändedel och prisdela).

Jag föreslår att en fjärde, ”miljödela” införs, och adderas till de övriga tre. Systemet kan förslagsvis utformas på samma sätt som i Storbritannien.

Det innebär att dagens regler för jämkning av miljöbilars förmånsvärden ersätts med ett system som tar hänsyn till deras lägre utsläpp av koldioxid men i övrigt beskattar miljöbilar som andra fordon. Detta görs förslagsvis genom att skattepåslaget i miljödelen multipliceras med 0,5. Det kan ske antingen genom att myndigheterna justerar beloppet för de aktuella modellerna eller som i dag genom att arbetsgivaren ansöker om jämkning.

Ett miljöpåslag enligt brittisk modell, med kompletterande jämkning för miljöbilar, skulle innebära att förmånsvärdet i normalfallet höjs med 20–30 procent för en bensinbil som förbrukar mer bensin än snittet i sin storleksklass. Höjningar kring 30 procent skulle göra att förmånsvärdena kommer upp i den nivå som bättre än i dag avspeglar kostnaden för att äga motsvarande bil privat. Ökningen kan alltså motiveras både skattemässigt och miljömässigt.

Dagens system med bränsleförmån är ytterligare en anledning till att användare av förmånsbilar tar liten hänsyn till bränsleförbrukning. Den så kallade komplementregeln innebär att arbetsgivaren betalar bränslet och förmånstagaren beskattas med en faktor 1,2 på företagets kostnad för privatkörning. Vid 50 procent marginalska beskattning innebär det att föraren betalar högst 60 procent av den drivmedelskostnad man skulle betalt privat. Detta system är vanligt hos förmånstagare.

Jag föreslår en avveckling av systemet med förmånsbeskattning av drivmedel, alternativt att man höjer beskattningen så att den avspeglar de verkliga kostnaderna. Det kan ske t.ex. genom att

förmånsbeskattningen av drivmedelskostnaden höjs till en faktor 1,8–2,0.

Summering av mitt förslag till miljörelaterad beskattning av bilförmån:

Fordonets CO ₂ -utsläpp, gram per km	Skattepåslag miljödel, procent av förmånsvärde	Motsvarar fordon med liter per 100 km bensinförbrukning	Motsvarar fordon med liter per 100 km dieselförbrukning
145–189	15 %	6,3	5,7
190–214	20 %	8,3	7,5
215–239	25 %	9,3	8,4
240–264	30 %	10,4	9,4
265–	35 %	11,5	10,4

Jämkning för miljöbilar

- Fordon som kan köras på etanol eller biogas får jämka ned miljödelen med 0,5 av skattepåslaget enligt ovan. Jämknigen görs på modellernas CO₂-värde vid bensindrift.
- Avveckla systemet med förmånsbeskattning av drivmedel, alternativt höj förmånsbeskattningen till 1,8–2,0 gånger drivmedelskostnaden.

Så här kommer mitt förslag ”att slå” för ett urval av olika bilar:

Effekt av miljödifferierat förmånsvärde enl. brittisk modell	CO ₂ /km	Förmånsvärde 2005 kr/mån	Förmånsvärde enligt engelsk modell, kr/mån	Förändring jämfört med dagens nivå
Ford Focus 1,6 3d	165	2 525	2 904	15 %
Ford Focus 1.6 FlexiFuel	146	2 020	2 525	25 %
Ford Focus 2.0 HGV	222	2 666	3 333	25 %
Saab 9–3 Sport Sedan 1,8 i	188	3 000	3 450	15 %
Saab 9–3 Sport Sedan 2,0 t aut.	223	3 850	4 813	25 %
Saab 9–5 Sport Combi 2.0 t man.	218	3 558	4 448	25 %
Saab 9–5 Sport Combi 2.3 t 162 hk aut.	247	3 933	5 113	30 %
Toyota Avensis 1.8 Sedan man.	172	2 941	3 382	15 %
Toyota Avensis 2.4 Sedan Business aut.	228	3 500	4 375	25 %
Toyota Prius HSD*	104	1 785	3 658	105 %
Volvo V50 1.6 man.	171	2 966	3 411	15 %
Volvo V50 2.4 aut.	220	3 167	3 959	25 %
Volvo V70 140hk bifuel man.	171	2 891	3 858	33 %
Volvo V70 140 hk man.	217	3 558	4 448	25 %
Volvo V70 140 hk aut.	235	3 558	4 448	25 %
Volvo V70 170 hk aut.	237	3 683	4 604	25 %
Volvo V70 2,5T aut.	249	3 900	5 070	30 %
Volvo V70 2,4 D man.	177	3 783	4 350	15 %
Volvo XC 90 2,5 T 5-sist aut.	287	5 691	7 683	35 %

Förslag 4: Premie för den som skrotar ut sin törstiga bil i förtid.

Motivering: En tillräckligt stor skrotpremie borde kunna användas för att få bort törstiga bilar ur den befintliga fordonsparken. Premien skulle utformas som ett bidrag till bilägare som exempelvis i förtid skrotar en ca 3–10 år gammal bil och samtidigt köper en ny och mindre törstig modell, som samtidigt är en elbil, elhybridbil, etanol-bensin- eller metan-bensinbil. Bidraget bör förenas med vissa villkor som garanterar en säkerhets- och miljönytta per utbetald bidragskrona.

Om bidraget ska vara samhällsekonomiskt motiverat bör stödet till bilägaren inte vara frikostigare än att motsvara den samhällsnytta som erhålls av de minskade utsläppen. Om man antar att samhället värderar kostnaden för 1 kg koldioxid till 0,97–1,50 kr bör bidraget inte vara högre. Då kommer bidragets storlek att bli väsentligt mindre än det ekonomiska restvärdet på den bil som ska skrotas. Kanske, om det i en nära framtid blir påtagligt högre bränslepriser i kombination med miljödifferentierade skatter, att en skrotpremie ändå kan få någon effekt på fordonsparken.

En premie för förtida utskrotning av törstiga bilar kan utformas på följande sätt:

- Skrotpremien baseras på fordonens deklarerade utsläpp av koldioxid samt om de inblandade fordonen är diesel-, bensin-, etanol- eller gasbilar.
- Skrotpremien ges när bil skrotas samtidigt som ny bil köps. Bidraget ges till bilar som är mellan ca tre och tio år gamla. Yngre bilar har alldeles för högt restvärde medan äldre bilar har en alltför liten förväntad återstående körsträcka.
- Bidraget ges som ett engångsbelopp. Beloppets storlek baseras på samhällets värdering av utsläppen av koldioxid. Den är för närvarande 0,97–1,50 kr per kg. Eftersom dieslbilar körs längre än bensinbilar bör premien ta hänsyn detta.
- Den nya bilen måste dra minst 2 dl bensin mindre (eller motsvarande mängd diesel) jämfört med den utskrotade och vara av hybridmodell, gas-bensinmodell eller etanol-bensinmodell. En undre gräns för att få bidrag formuleras så att den inköpta bilen släpper ut minst 45–50 g koldioxid per km mindre än den som skrotas ut i förtid. Bidraget kan endast ges till modeller som har deklarerat bränsleförbrukning enligt EU:s eller Konsumentverkets tidigare normer.

- Bidraget erbjuds under en begränsad tid, t.ex. 2–4 år. Detta för att stimulera till aktivitet. Om bidraget finns under många år riskerar man att bidragstagare väntar i stället för att agera.
- Den nya bilen måste ha minst 5 stjärnor i Euro NCAP krocktest, alternativt 4 stjärnor + antisladdsystem etc.
- Vid beräkning av bidragets storlek multipliceras biogas- och etanolbilers deklarerade koldioxidutsläpp vid bensindrift med 0,5. För elbilar (inga nytillverkade finns dock tillgängliga i dag) räknas koldioxidutsläpp som 0 gram per km.

Summering av mitt förslag till miljömotiverad premie till förtida utskrotning av bil:

Bensinbil skrotas i förtid

Premie i kr som engångsbelopp: $(X - Y) \times (230\,000 - Z) \times 0,0015$ kr.

Diesebil skrotas ut i förtid

Premie i kr som engångsbelopp: $(X - Y) \times (470\,000 - Z) \times 0,0015$ kr.

X = Deklarerat koldioxidutsläpp hos den utskrotade bilen.

Y = Deklarerat koldioxidutsläpp hos ersättningsbilen (x 0,5 om tvåbränslebil)*.

Z = Mätarställning hos den utskrotade bilen, km.

* Bilar som kan drivas på metan-bensin eller etanol-bensin.

Tabell: Samhällsekonomiskt motiverad skrotpremie (1 kg koldioxid värderas till 1,50 kr)

1 Utskrotning av bensinbil	7.000 mil (ca 3 år)	10.000 mil (ca 5 år)	14.000 mil (ca 7 år)	18.000 mil (ca 9 år)
Bidrag för att byta ut en bensinbil som drar ca 1 lit/mil till en gas-eller etanolbensinbil som drar motsvarande ca 0,7 l/mil	36 000 kr	30 000 kr	20 000 kr	11 000 kr
Bidrag för att byta ut en bensinbil som drar ca 1 lit/mil till en hybridbil som drar ca 0,5 lit/mil	28 000 kr	22 000 kr	16 000 kr	9 000 kr
2 Utskrotning av diesebil	14.000 mil (ca 3 år)	20.000 mil (ca 5 år)	26.000 mil (ca 7 år)	30.000 mil (ca 9 år)
Bidrag för att byta ut en diesebil som drar ca 0,9 l/mil till en gas-eller etanolbensinbil som drar motsvarande ca 0,7 lit/mil	67 000 kr	55 000 kr	42 000 kr	34 000 kr

Förslag 5: Skatterabatt för partikelfilter.

Det är också angeläget att införa skatterabatt för dieslbilar med effektiv reningsteknik för partiklar. Vägverket presenterade ett förslag till regeringen under april 2005 som innebär att dieslbilar med utsläpp av partiklar under 0,05 g/km (i praktiken partikelfilter) får 6 000 kr i skatterabatt. Det är mycket viktigt att en sådan skatterabatt införs om förslagen ovan ska genomföras. Annars riskerar man att få en kraftig ökning av försäljningen av dieslbilar som saknar effektiv partikelrening.

5.2 Huvudstrategi 2: Premiera miljövänliga arbetsresor genom förändrade regler**5.2.1 Mina förslag till åtgärder**

Förslag 1: Arbetsgivare bör kunna köpa busskort eller cykel åt anställda utan att betala sociala arbetsavgifter och utan att den anställda förmånsbeskattas.

Motivering: Friskvård ”av enklare slag och mindre värde”, t.ex. årskort på gym, förmånsbeskattas inte och beläggs inte med sociala avgifter. Då företaget dessutom kvittar momsen, kostar ett årskort för 5 000 kronor företaget 4 720 kronor. För den anställda med 30 procent marginalskatt innebär årskort för 5 000 kronor en årlig vinst på 1 500 kronor netto jämfört med en lönehöjning på samma belopp.

Den arbetsgivare, däremot, som vill ge anställda cykel eller busskort för t.ex. 5 000 kronor måste betala sociala avgifter, så att kostnaden för arbetsgivaren totalt blir 6 600 kronor. Dessutom förmånsbeskattas de anställda, vilket med 30 procent marginalskatt innebär en extrakostnad på 1 500 kronor. Att erbjuda motion som samtidigt är miljövänligt resande är med dagens regler dyrt för både arbetsgivare och anställd.

Inkomstskattelagen (11 kap. 2–3, 7–9, 11–14, 17–20 samt 26 §§) listar en rad förmåner som under vissa förutsättningar inte är skattepliktiga. Ökad konsumtion av respektive tjänst bedöms ge samhällsekonomiska fördelar som överstiger värdet av skatteintäkterna.

Jag hävdar att skattebefriade månadskort eller cyklar till anställda ger just sådana positiva samhällsekonomiska effekter; exempelvis

bör det vara lika angeläget att stimulera att man cyklar till och från jobbet som att man cyklar på ett gym.

Förslag 2: Reseavdraget bör utformas så att avdrag görs utifrån en enhetlig schablon som baseras på avståndet mellan hemmet och arbetsplatsen.

Motivering: Mer än hälften av dem som har fått sina avdrag för arbetsresor i 2003 års deklaration granskade hade fuskat¹. Under taxeringsåret 2002 gjorde 925 000 personer avdrag med sammanlagt 11,4 miljarder kronor för resor till och från arbetet, varav den största delen härrör från bilresor². Givet att 60 procent av avdragen omfattar bilresor, och att hälften av dessa är felaktiga medför dagens system olagliga subventioner till bilpendlare på drygt tre miljarder kronor per år, med minskade skatteintäkter och sämre miljö som följd.

Dagens system är utformat så, att avdrag för utgifter för resor mellan bostaden och arbetsplatsen regleras i inkomstskattelagen. Det gäller även näringsverksamhet.³ Skatteverket tillåter reseavdrag endast om ”avståndet mellan bostaden och arbetsplatsen är minst fem kilometer och det klart framgår att den skattskyldige genom att använda egen bil i stället för allmänna transportmedel regelmässigt gör en tidsvinst på sammanlagt minst två timmar.”⁴

Arbetsresor med egen bil berättigar till avdrag om bilen används i tjänsten minst 160 dagar under året. Om den används i tjänsten minst 60 dagar medges avdrag för de dagar som bilen använts, förutsatt att körsträckan är minst 300 mil per år.

En skattefri milersättning ges till de bilförare vars pendlingskostnader överstiger 7 000 kr per år. Samma tak gäller för kollektivtrafikresenärer, som i praktiken knappast kan utnyttja avdragsmöjligheten. För cyklister medges endast ett avdrag på 250 kr per år.

Jag föreslår en ändring av dessa regler. Bilresor bör inte subventioneras gentemot andra, mer miljövänliga transportslag, och avdraget bör utformas så att möjligheten att fuska minskar avsevärt jämfört med dagens system. Reseavdraget bör därför baseras på avståndet mellan hemmet och arbetsplatsen, med samma milersättning oavsett trafikslag. Endast resor längre än två mil bör medge

---

¹ ”Avstånd ska avgöra avdrag”, Svenska Dagbladet, 041027.

² Se ovan.

³ Meddelande från Riksskatteverket, RSV M 2003:2, www.skatteverket.se.

⁴ RSV 2004:3.

reseavdrag. Schablonavdraget på 7 000 kronor bör gälla alla trafikantgrupper.

För att inte stimulera anställda att använda privat bil i tjänsten, bör reseavdrag inte omfatta användning av privatbilen i tjänsten. På så vis stimuleras också framväxten av företagsbaserade bilpooler, att hyra bilar under korta perioder samt att minska mängden arbetsresor.

Förslag 3: Kommuner bör kunna ålägga verksamhetsutövare att etablera transportplaner, för minskat transportbehov och miljövänligare resor.

Motivering: Vid större exploateringsprojekt åläggs exploatören att beräkna miljökonsekvenserna av sitt förslag. Men varken miljöbalansen eller plan- och bygglagen ger kommunerna möjlighet att begära transportplaner från byggherrar och verksamhetsutövare, eller att kräva sådana i detaljplanebestämmelser. Exploatören behöver inte redovisa transportbehov som uppkommer på grund av hans projektet och hur dessa kan minimeras eller styras mot transportslag med låg negativ inverkan på hälsa och miljö. Kommuner kan knappast ens skriva in klausuler om transportplaner i genomförandavtal som upprättas i samband med detaljplaneläggning av större nyetableringar.

Detta är inte acceptabelt, och minskar möjligheterna till en samhällsplanering som styr mot effektiva och miljövänliga transportflöden.

Jag föreslår därför att kommuner ges lagliga möjligheter att besluta om transportplaner i samband med nyexploateringar, dels i form av detaljplaner, dels som föreläggande mot verksamhetsutövaren.

Transportplaner skall kunna föras in såväl tidigt i planeringsprocessen som när verksamheten expanderar, utan att detaljplaner behöver rivs upp. Det blir också möjligt att driva krav på transportplan gentemot såväl byggherrar som verksamhetsutövare. Kommunen bör också kunna utdöma vite om transportplaner inte etableras eller följs, även om det sannolikt är ytterst sällan sanktionen kommer att behöva användas.

En transportplan bör kunna innehålla åtgärder som placering och utformning av hållplatser, informationssystem för kollektivtrafiken, placering av byggnader så att avståndet till kollektivtrafik minimeras, infrastruktur för videokonferenser, säkra p-platser för

cyklar, särskilda p-platser för bilpoolsbilar, tankställen för miljöfordon och ekonomiska incitament för miljöanpassat resande, införande av bilpool, parkerings- och resepolicy.

5.3 Huvudstrategi 3: Stärk kollektivtrafiken och cykelåkandet

5.3.1 Mina utgångspunkter

Kollektivtrafikresandet är en av de viktigaste nycklarna för att tillgodose en säker och miljöanpassad rörlighet i framtiden, speciellt för de större städerna. För att kunna möta en ökad biltrafik behöver därför kollektivtrafiken i kombination med cykel och gång på sikt öka sin marknadsandel. Det är viktigt också ur ett konsumentperspektiv. Man skall inte behöva ta bilen för att uträtta sina dagliga basbehov. Då har vi fastnat i ett biltvång som förutom hög miljöbelastning också gör oss mer sårbara för t.ex. stigande oljepriser.

Ett väl utbyggt och fungerande kollektivtrafiksystem är en viktig men inte helt tillräcklig pusselbit. För att få bilresenärer att ändra resvanor krävs dessutom informations- och marknadsföringsinsatser samt ekonomiska incitament och styrmedel. Resandet kan ökas väsentligt genom en blandning av hårda och mjuka åtgärder.

Med *hårda insatser* menas bland annat fler bussar, pendelparkeringar och hållplatser. Exempelvis bör etablering av nya företag och bostadsområden ske i områden där det redan finns goda kollektiva förbindelser alternativt finns goda förutsättningar för att bygga ut kollektivtrafiken. De som etablerar sig bör därför bli delaktiga i ny kollektivtrafik. Lika självklart som det är att man betalar för vatten och el – lika självklart bör det vara att man är med och betalar för driften av kollektivtrafiken.

Nästan 30 procent av dem som kör bil till jobbet vet inte om att det finns kollektiva transporter som täcker deras behov. En kostnadseffektiv *mjuk insats* är därför direktbearbetning av potentiella resenärer, dvs. man ringer upp och berättar om relevanta förbindelser, priser m.m..

En annan åtgärd som har stor potential för att öka andelen kollektivtrafikresenärer vore om fler arbetsgivare subventionerade busskort till sina anställda. Här bör offentliga arbetsgivare föregå med gott exempel.

För att möta framtidens kundkrav på flexibelt resande måste också kollektivtrafiken utveckla sitt koncept. En sådan utveckling bör därför innefatta att bredda sortimentet till att innefatta mer tjänster än vad som finns i dag. Ett sådant koncept är *det gröna reskortet*. Nya betalsystem med smarta kort m.m. öppnar för möjligheter till samordning av olika typer av resande. Ett grönt reskort kan vara ett bra sätt att knyta ihop olika transportfunktioner med betalningsmedel. Det skulle då kunna fungera som färdbevis i kollektivtrafiken, nyckel till bilpoolsbil och cykel (som är ihopkopplad med kollektivtrafiken), betalning och/eller rabatt på hyrbil etc. Att på detta sätt koppla ihop kollektivtrafik med bilpool är antagligen en av de enskilt viktigaste åtgärderna för att stärka kollektivtrafikens tjänsteutbud.

För att öka engagemanget hos entreprenörerna i branschen är det också viktigt att de får spelregler som ger dem motivation till förbättringar. Offentliga trafikhuvudmän bör därför alltid sträva efter att utgå från incitamentsavtal när trafik skall upphandlas, inte som i dag att man får betalt efter körd sträcka.

5.3.2 Mina förslag till åtgärder

Med ledning av ovanstående resonemang föreslår jag följande:

- Kommuner ges rätt att ta betalt för drift av kollektivtrafik vid etablering av nya områden för företag eller boende.
- Direktbearbetning av potentiella kollektivtrafikresenärer bör ske i större städer med en godtagbar standard på kollektivtrafiken.
- Trafikhuvudmän ges i uppdrag att verka för ihopkoppling med bilpooler för att erbjuda en bättre tjänst.
- Trafikhuvudmän ges i uppdrag att införa incitamentsavtal som grundprincip vid tecknande av avtal.

5.4 Huvudstrategi 4: Stöd utbyggnaden av bilpooler

5.4.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet "Hållbara laster" (HL, s. 172) pläderar jag för att regeringen bör stödja framväxten av fler lokala bilpooler. Motivet är att de främjar en hållbar transportutveckling både ekonomiskt, social och ekologiskt. Så här definieras de av Vägverket:

Bildelning innebär att ett antal personer delar på användningen av en eller flera bilar i en bilpool. Användaren bokar bilen före körningen och betalar sedan en avgift baserad på körsträcka och tid.

I dag finns ca 100 privata och kommersiella bilpooler med ca 2 000 medlemmar i Sverige. Majornas bilpool i Göteborg är störst med ett 30-tal bilar och över 250 medlemmar. SunFleet – en kommersiell biluthyrningsfirma med enbart miljöfordon – sköter kommunens bilpool i Göteborgs Stad och har börjat låta kommunens tjänstemän hyra bilarna på kvällar, nätter och helger. Även kommuninvånarna skall i framtiden få hyra bilarna.

Det finns flera fördelar med en bilpool:

- Den ger tillgång till bil vid behov, samtidigt som bilens fasta kostnader fördelas på flera nyttjare. Ur hållbarhetssynpunkt medför detta många fördelar.
- Man kan välja olika storlekar på bilen vid olika körtillfällen.
- Bilkostnaden är transparent; det tillkommer inga oväntade överraskningar som t.ex. dyra reparationer.
- Poolbilen är ett billigare alternativ för alla som kör mindre än cirka 1 200 mil/år.
- Transportsystemet utnyttjas effektivare. Biltrafiken minskar eftersom bilresans verkliga kostnader blir tydligare och mer rättvist kan jämföras med t.ex. kollektivtrafik. En bilpoolbilist kombinerar kollektivtrafik, cykel och bilpoolbil för att täcka sina transportbehov i stället för att slentrianmässigt använda sig av bilen. Detta är ett effektivt utnyttjande av transportsystemet.
- Den minskar behovet av parkeringsplatser i tätorterna.
- Den är bekväm. Bilpoolen sköter om service, besiktning, byte av däck och inte ens för konsekvenserna av ett inbrott behöver man oroa sig!

5.4.2 Mina förslag till åtgärder

Med ledning av ovanstående resonemang föreslår jag följande:

- Kommuner ges lagliga möjligheter att upprätta transportplaner i syfte att miljöanpassa och samtidigt minimera det lokala transportarbetet. Planen skall bl.a. kunna underlätta införandet av bilpooler.

- Kommuner ges möjlighet att enligt trafikförordningen upplåta särskilda parkeringsplatser för bilpoolsbilar.
- Statliga myndigheter och förvaltningar föregår med gott exempel genom att inrätta bilpools som skall användas för tjänstekörning. Inrättandet av bilpools knyts till en resepolicy som styr användningen från privat bil i tjänsten till förmån för bilpoolsbilarna.
- Sveriges Kommuner och Landsting verkar för att kommunerna inrättar bilpools för att effektivisera resandet.
- Trafikhuvudmännen får i uppgift att handla upp bilpoolstjänster som integreras med kollektivtrafiken.
- Rikstrafiken får i uppgift att komma med förslag om hur det nationella kollektivtrafiksystemet kan kopplas ihop med bilpools.

5.5 Huvudstrategi 5: Tillståndspröva nya externa köpcentra

5.5.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet "Hållbara laster" (HL, s. 173) föreslog jag att nyetableringen av externa köpcentra – stormarknader utanför tätortskärnan – görs tillståndspliktiga utifrån PBL alternativt Miljöbalken.

Utvecklingen i flertalet länder i OECD går mot en mera bilorienterad dagligvaruhandel i form av s.k. externa handelscentra utanför tätorternas stadskärnor (definitionen baseras på en minsta total fastighetsyta av 2 000 kvm). F.n. finns i Sverige ungefär 1 miljon kvm sådan externhandel med dagligvaror. De cirka 320 köpcentra (2005) som har mer än 3 000 kvm uthyrbar butiksyta står i dag för en tredjedel av all detaljhandelsförsäljning (25 procent av dagligvarorna, bl.a. livsmedel och 50 procent av fackhandeln, dvs. kläder, skor, hushållsartiklar m.m. 59 av landets kommuner har planer på etablering av ny externhandel och/eller utökning av befintliga anläggningar. Drivkraften är stordriftsfördelar och därmed ökad lönsamhet.

Till skillnad från andra nordiska länder har Sverige inte centralt reglerat utbyggnaden av extern handel. Norge, Danmark och Finland har en lagstiftning som i princip sätter stopp för etablering av

större köpcentra utanför tätorterna; även Frankrike har officiellt en restriktiv hållning.

I Sverige finns det, från hållbarhetssynpunkt, både positiva och negativa aspekter av denna sjudande utveckling. Hushållsekonomin står på plussidan. På minussidan har vi det ökade bilberoendet samt trenden mot nedläggning av butiker i förorter, stadskärnor och på landsbygden. En studie från Chalmers ("Effekter av externbaserad handel, särskilt dagligvaruhandel, på trafikarbete och miljö", Hagson, 2003) visar bl.a.

- att externa handelsetableringar på kort tid minskat cykling/gående till matbutiken, och lett till en kraftigt ökad bilanvändning med växande energiförbrukning och koldioxidutsläpp som följd. En ökning av utsläppen med 200–1 100 procent anges för de ca 29 procent av befolkningen som på senare år systematiskt bytt från "närbutik" till extern stormarknad för sina dagligvaruinköp.
- att externa handelsetableringar betyder större och färre butiker; förlorarna är dels de ursprungliga stadskärnorna och förortsbutikerna, dels landsbygdshandeln. Glesbygdverket redovisar att 300 mindre orter förlorade sin sista livsmedelsbutik under perioden 1996–2001. Inte minst icke-bilburna äldre, sjuka och handikappade människor drabbas socialt och ekonomiskt av denna utveckling.

Arbetet för en socialt hållbar livsmedelskonsumtion bör inkludera att stat och kommun aktivt medverkar till att så långt möjligt motverka nedläggningen av livsmedelsbutiker på landsbygden.

I dag (2005) finns det i Sverige 1 166 orter med bara en butik. 446 butiker har en omsättning som understiger 4 miljoner kr per år, vilket är en mycket kritisk gräns för att kunna driva verksamheten vidare. 2001–2005 har enbutiksorterna minskat med 208, dvs. cirka 15 procent. FLF, Föreningen landsbygdshandelns främjande har som uppdrag att hjälpa den sista butiken på landsbygden att stärkas och drivas vidare. FLF arbetar genom FLF Service AB, vars medlemmar är bl.a. ICA, KF, Axfood och Konsumentverket. De 423 butiker som FLF stött genom sitt program "Affär på landet" har haft en nedläggningsfrekvens på endast ca 4 procent.

Konsumenterna har sannolikt behov av såväl det lilla som stora formatet. Att åstadkomma en sund balans på marknaden mellan stora köpcentra och mindre city- och landsbygdsbutiker är emel-

lertid ett grannlaga problem. Kommunerna har visserligen planmonopol enligt PBL, plan- och bygglagen; medborgarna skulle därför, genom sina demokratiskt förtroendevalda politiker och via markdispositioner kunna avgöra vilken typ av service de önskar i sin bygd. I realiteten utsätts dock kommunledningarna för starka påtryckningar från handels- och byggintressen. Därvid kan de relativt enkelt ”spelas ut mot varandra” i kampen om tillväxt, service och arbetstillfällen.

5.5.2 Mina förslag till åtgärder

Med ledning av ovanstående resonemang föreslår jag följande:

- Externa köpcentra skall bli juridiskt tillståndspliktiga enligt miljöbalken. De ovan nämnda transportplanerna (5.4.2) bör även kunna fungera som redskap för att minimera transportarbetet i samband med en eventuell etablering av nya köpcentra.
- Kommunerna bör, tillsammans med handels organisationer, länsstyrelser och t.ex. FLF (se ovan) genom program och ekonomiskt stöd till utbildning, främja landsbygdshandels överlevnad.

5.6 Huvudstrategi 6: Satsa på pilotförsök med spårbiltaxi

5.6.1 Mina utgångspunkter

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, s. 175) understryker jag att det för en hållbar framtid är mycket angeläget att helt nya transportlösningar utvecklas och implementeras. Lösningar som undviker bilismens nackdelar, men bibehåller dess fördelar.

Sådana lösningar kan vara småskaliga, anrops- och automatikstyrda spårbilsystem (”spårtaxi”). Spårbilar är personbilsstora, förarlösa och automatstyrda, lätta vagnar som går på eller hänger under en högbana ovanför marken. Spårbilsystem undviker bilismens nackdelar men bibehåller dess fördelar, bland annat bekvämlighet, flexibilitet, oberoendet av tidtabeller samt möjlighet att resa från punkt till punkt utan byten. Spårbilsystem antas innebära väsentligt lägre investeringskostnader per kilometer bana än spår-

vägsystem med motsvarande transportkapacitet. Automatstyrda (förarlösa) system innebär också betydligt lägre driftkostnader och ökad säkerhet.

I likhet med tidigare infrastruktur- och kommunikationssystem, exempelvis järnvägen, telefonnätet och televisionen bör man först bygga pilotbanor lokalt, både för att skaffa nödvändiga praktiska erfarenheter av teknik, ekonomi och säkerhet etc. och för att ge människor möjlighet att bekanta sig med det nya transportmedlet. Inriktningen bör vara att därefter stegvis förena lokala banor till regionala och så småningom till nationella spårbilbanor. I ett längre perspektiv kan man förutse utbyggnad av internationella spårbilförbindelser liksom transport av gods på spårbilbanorna.

Spårbilsystem rymmer konkreta möjligheter att komma till rätta med de flesta, välkända nackdelarna med massbilism och kollektivtrafik. Spårbilsystem utgår i själva verket från ett helt nytt synsätt på hur transporter kan utföras och effektiviseras med modern, digital teknik. Det löser upp motsättningar mellan bilism och kollektivtrafik och är i sig varken det ena eller andra.

För att möjliggöra en stegvis utbyggnad från lokala till regionala och vidare till nationella och internationella spårbilsystem är det viktigt att man från början beaktar behovet av internationell standardisering.

Spårbilar har under de senaste decennierna utretts i flera svenska kommuner, som satsat egna utredningsresurser. Statliga bidrag har i en del fall lämnats av KFB, Vinnova, NUTEK eller Banverket. Men enskilda kommuner kan omöjligen bära utvecklingsrisken för att förverkliga ett helt nytt transportsystem. För detta krävs ett aktivt och långsiktigt statligt engagemang. Standardutformningen av framtidens transportsystem är i första hand ett nationellt och internationellt ansvar, inte ett lokalt. Det finns i dag planer på ett flertal spårbilsystem av typen Personal Rapid Transit (PRT) i Europa, Asien och USA, men bara ett par provbanor i drift.

Slutligen kan nämnas att den svenska organisationen Institute for Sustainable Transportation (IST), inom ramen för Designåret 2005, har inbjudits att bygga en utställning på det översta planet i Kulturhuset för att visualisera spårbilsystem som en dominerande infrastruktur i centrala Stockholm med omnejd år 2050. Utställningen planeras öppna den 8 oktober i år under parollen Utblick 2050.

5.6.2 Mitt förslag

I delbetänkandet HL s. 175 ff hävdade jag att ”regeringen bör utreda förutsättningarna för att introducera spårbilsystem”.

Med ledning av det resonemang jag där förde, föreslår jag att en sådan utredning tillsätts för att bearbeta bl.a. följande uppgifter och frågeställningar:

- Kartläggning och analys av olika presenterade PRT-systemlösningar.
- Övergripande analys av ekonomiska, sociala, miljö- och energimässiga samt industripolitiska konsekvenser av ett utbyggt spårbilsystem i stor skala.
  - Analysen bör utgå från ett möjligt framtida läge där lokala, regionala och interregionala PRT-banor är sammanlänkade till ett nationellt nät, som trafikeras av spårbilar för människor och gods.
  - Fordonen kan vara privata eller kollektivt ägda och även vara s.k. dual-mode fordon, som automatstyrs på spår och körs manuellt på väg.
  - Reskedjorna ska vara obrutna från start till mål för både personer och gods.
  - Ett socialt och kulturellt användarperspektiv bör visualiseras.
- Samhällsekonomisk analys, dels av tillämpning i någon av de orter där förslag till lokala linjesystem för spårtaxi eller automatbana studerats (exempelvis Linköping eller Uppsala), dels som interregionalt alternativ i något stråk där motorvägar och järnvägar planeras byggas ut, exempelvis Götalandsbanan.
- Utformning av förslag till en svensk, internationellt konkurrenskraftig, forskningsmiljö för spårbilsystem. Sverige har en unik chans att återigen bli världsledande på transportområdet. Ett långsiktigt FoU-program bör tas fram för transportsystemlösningar för framtida person- och godstransporter
- Hur kan staten stimulera utvecklingen av spårbilsystem genom t.ex.
  - investeringsbidrag för att bygga, testa och utvärdera fullskaliga spårbilsystem,
  - genom att inom EU-samarbetet aktivt verka för forskning och utveckling av spårbilsystem med inriktning på att det på sikt etableras en europeisk och helst global standard för sådana system,

- genom att i en internationell tävling genomföra upphandling av ett pilotsystem som efter tester, provdrift och utvärdering används för praktiska försök med passagerartrafik.

Utredningen bör genomföras av en brett sammansatt grupp av infrastrukturexpert, stadsplanerare, fordons- och trafiktekniker, ekonomer och humanister, under ledning av en ordförande med bred egen erfarenhet av transportsystemfrågor och utredningar av detta slag. Studien bör eftersträva ett internationellt perspektiv och söka anknytning till relevanta EU-projekt. Experthjälp kan också sökas från andra EU-länder.

6 Locka till immateriell konsumtion

Mitt förslag i korthet:

Regeringen utreder förutsättningarna för att sänka arbetsgivareavgifterna på tjänstesektorer där man önskar reducera den allmänna prisnivån och därmed locka till immateriell, resurs- och energisnål konsumtion.

6.1 Bakgrund: Kan vi konsumera oss till en mera hållbar utveckling?

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL) och här i slutbetänkandet har jag visat att en mer hållbar konsumtion är fullt möjlig. Mina många åtgärdsförslag, främst i kapitlen 3, 4 och 5, kan tillsammans sägas utgöra den ”handlingsplan för hållbar konsumtion” som enligt direktiven skall utgöra själva kärnan i mitt utredningsuppdrag.

- Vi kan äta och dricka gott och samtidigt förbättra hälsan, hushållsekonomin och livsmiljön.
- Vi kan färdas effektivt, komfortabelt och prisvärt och samtidigt bidra till minskad ohälsa och miljöbelastning.
- Vi kan bo komfortabelt och på samma gång dämpa vår förbrukning av jordens ändliga resurser av material och energi.

Det som krävs för att allt detta, på bred front, skall bli möjligt i vårt samhälle är att vi – med bildspråk – ror samhällsbåten mot framtiden med de två ”åror” jag nämnde om i inledningsavsnittet, 1.5:

- *teknikens åra* som hjälper oss att använda t.ex. olja, bensin, plast och textilier ofantligt mycket effektivare än för bara fem, tio år sedan,

- *etikens åra*, som består i att vi tar små steg mot förändrade attityder och vanor i vardagen, t.ex. genom att hushålla bättre med resurserna och öva viss förnöjsamhet i vår livsföring.

Jag beskrev också hur förändringarna kan löpa längs några huvudspår:

Huvudspår 1 handlar om att vi ”konsumerar grönnare”, dvs. väljer mat, ny bil, semesterresa m.m. så resurseffektivt, miljövänligt och solidariskt vi förmår, med hjälp av konsumentinformation och i bästa fall även direkt märkning av produkterna.

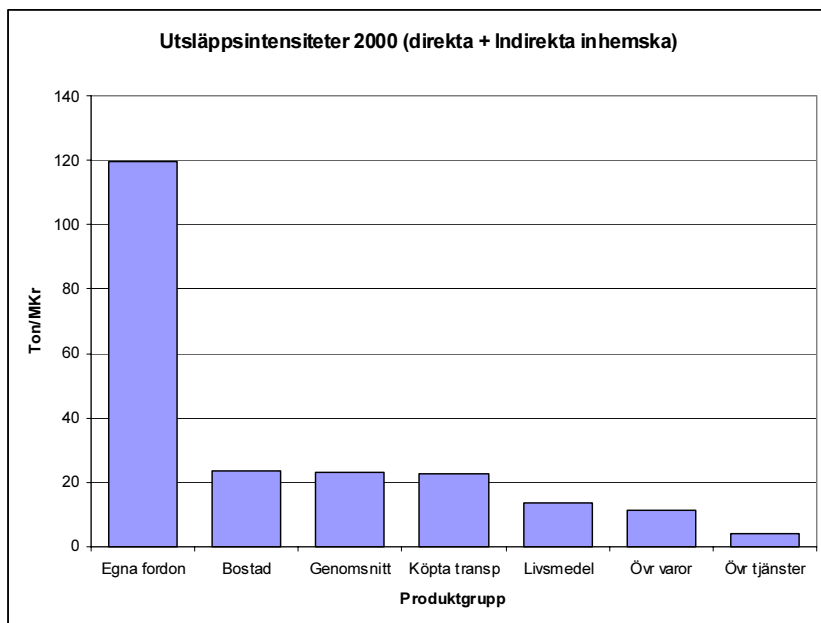
Detta huvudspår kan föra långt. Samtidigt visade jag på ett grundläggande problem:

Den som t.ex. byter till en bil som drar tre deciliter mindre bränsle minskar ju inte bara sin belastning på miljön (mindre utsläpp av bl.a. klimatpåverkande koldioxid). Han/hon tjänar också flera tusen kronor om året genom lägre bränslekostnader. Om dessa pengar – ett nytt friställt konsumtionsutrymme – investeras i t.ex. ytterligare en bil i hushållet resulterar det hela, från resurs- och miljösynpunkt, i ett nollsummespel, eller kanske till och med i en ökad belastning på naturens ekosystem. Konsumentforskarna kallar detta fenomen för rebound- eller återtagningseffekt (vars storlek bl a avgörs av hur mycket koldioxidskatten ökar över tid och hur oljepriset utvecklas).

Om pengarna i stället satsas i immateriell tjänstekonsumtion – kultur, vård, utbildning, hälsa, hushållsnära tjänster – uppstår en nettovinst för miljön och hälsan. Det beror på att denna typ av tjänster i allmänhet förbrukar mindre mängder fysiska resurser av typen olja, metaller m.m., jämfört med varor (se nedanstående stapeldiagram). En högre andel tjänstekonsumtion betyder alltså i princip att resursanvändningen, i absoluta tal, kan minska.

Detta kallar jag **huvudspår 2**.

Figur: Olika produktgruppers miljöbelastning (ton koldioxid/miljon kronor)

Anm: I "Egna fordon" och "Bostad" ingår drivmedel/hushållsenergi. För varje miljon kronor som överförs från t.ex. "Köpta transporter" till "Övriga tjänster" minskar utsläppen med 18 ton. Om 1 miljon kronor i konsumtion flyttas över från "Övriga varor" till "Övriga tjänster" minskar utsläppen med 7 ton.

Huvudspåren 1 och 2 måste kombineras för att skapa en verkligt hållbar utveckling, dvs. en som tar hänsyn till att den globala resursförbrukningen i vår generation måste minska reellt, om tillgångarna skall räcka till en god välfärd åt kommande generationer. Andelen av denna minskning måste från rättvise- och hållbarhets-synpunkt vara störst i de redan materiellt välmående nationerna.

- Detta behöver inte leda till sänkt kvalitet i den *upplevda välfärden*. Snarare är det kanske den immateriella konsumtionen som – på toppen av en materiellt god standard – skänker guldkant åt tillvaron för många människor (se HL, kapitel 8 om "Tillväxt, välfärd och livstillfredsställelse").
- Det innebär inte heller något generellt hot mot samhällets ambitioner att skapa tillväxt och sysselsättning. Det som sker är att tillväxten får ett delvis annat innehåll, inom sektorer som

kan expandera och därmed även erbjuda nya arbetstillfällen, bl.a. i små och medelstora företag (se HL 2.4 ff).

6.2 Styrmedel: Sänkta arbetsgivaravgifter

Problemet som inställer sig är snarast ett annat. Genom de senaste decenniernas teknikutveckling har produktivitetens utvecklingen på varuområdet sänkt relativpriset på t.ex. skor, kläder och mat jämfört med stora delar av den immateriella tjänstesektorn, t.ex. vården.

Om regering och riksdag därför på allvar vill medverka till att locka över en växande andel av konsumtionen till immateriella, resurs- och miljövänligare tjänster, måste priset på dessa minska i förhållande till den materiella konsumtionen.

En väg att åstadkomma detta är att sänka momsen på tjänster och förutsätta att sänkningen slår igenom på priset till konsument. Den metoden prövas redan för vissa kulturtjänster men kan inte fullt ut genomföras på grund av reglerna i EU:s momsdirektiv (77/388/EEG).

En annan, enligt regeringens skatteexperter fullt möjlig väg, är att sänka arbetsgivaravgifterna på tjänstesektorer där man önskar reducera den allmänna prisnivån och stimulera till ökad konsumtion.

Jag har inte haft tid eller resurser att göra en fullständig kalkyl för en sådan tänkt reduktion av arbetsgivaravgiften. Men ett grovt räkneexempel kan ge en antydning om effekterna.

Följande mycket enkla antaganden ligger till grund för tabellen nedan:

Personalen i en viss typ av verksamhet tjänar ca 20 000 kronor/månad eller 240 000 kronor/år. De bidrar i form av arbetsgivaravgifter till statens intäkter med ca 8 000 kronor/månad eller 100 000 kronor/år. Om antalet sysselsatta i branschen ökar – därför att arbetsgivaravgifterna sänkts – kommer en viss andel av dem att vara tidigare arbetslösa eller sjukskrivna som uppburit A-kassa eller sjukpenning. Denna ersättning antas ha uppgått till 13 000 kronor, dvs. 65 procent av månadslönen.

För dessa grupper antas inte sänkningen av arbetsgivaravgifterna vara en finansiell förlust. De betalade inkomstskatt på sjukpenningen eller motsvarande samt moms på allt de konsumerade. Nu kommer de att betala inkomstskatt på sin egen inkomst och moms på den ökade konsumtionen. Den finansiella vinsten eller

förlusten av detta beror på skillnaden mellan den tidigare inkomsten från sjukpenning etc. och den nya löneinkomsten.

Vi utgår från en inkomstskatt på 40 procent och en moms på 25 procent på allt som konsumeras. Om vi antar att arbetsgivaravgiften reduceras med 20 alternativt 80 procent får vi följande tabell:

Andel icke arbetande	Finansiell förändring i MKr							
	Med 20% reduktion				Med 80% reduktion			
	Antal berörda				Antal berörda			
	1000	5000	10000	15000	1000	5000	10000	15000
20%	24	120	239	359	-24	-120	-241	-361
30%	46	230	459	689	4	20	39	59
40%	68	339	679	1018	32	159	319	478
50%	90	449	898	1348	60	299	598	898
60%	112	559	1118	1677	88	439	878	1317
70%	134	669	1338	2007	116	579	1158	1737
80%	156	779	1557	2336	144	719	1437	2156
90%	178	889	1777	2666	172	859	1717	2576
100%	200	998	1997	2995	200	998	1997	2995

Om 20 procent av 1 000 sysselsatta personer tidigare varit arbetslösa, med 20 procent reduktion av arbetsgivaravgiften, innebär det ett finansiellt plus på 24 miljoner kronor; 80 procent reduktion alstrar i stället ett minus på 24 miljoner kronor.

Om branschen består av 15 000 personer och hälften varit arbetslösa innan förändringen går den med 1,3 miljarder plus med en 20-procentig reduktion av avgiften och med 900 miljoner kronor plus med en 80-procentig reduktion. Anledningen till att det blir ett så kraftigt positivt utfall är att det skapas nya arbetstillfällen som ger en inkomst, samtidigt som kostnaderna för A-kassa/sjukpenning minskar.

Det är givetvis svårt att beräkna hur många som skulle få jobb, som en effekt av den minskade arbetsgivaravgiften. Helt klart blir dock sysselsättningen högre än om ingen sänkning görs. Vill regeringen vara helt säker på att kunna finansiera en sådan reform, kan intäkterna från de miljöskatter som föreslås i denna utredning användas för att kompensera för de sänkta arbetsgivaravgifterna.

Om fler människor arbetar och höjer sin köpkraft finns en tendens att konsumtionen och därmed energiförbrukning och miljöbelastning ökar. Hur stor denna ökning blir, beror dels på hur människor spenderar sina växande inkomster, dels på den möjliga

reduktion som följer av att tjänstekonsumtion stimuleras på bekostnad av den mer miljöintensiva varukonsumtionen.

6.3 Mitt förslag

Jag föreslår, mot bakgrund av ovanstående resonemang, att regeringen prövar förutsättningarna för att sänka arbetsgivareavgifterna på tjänstesektorer där det är önskvärt att reducera den allmänna prisnivån i syfte att därmed locka till immateriell, resurs- och energisnål konsumtion.

7 Finansiering av utredningens förslag till åtgärder

Utredningens syfte är att utifrån givna direktiv lägga förslag till åtgärder som kan medverka till att öka takten i omställningen mot en mera hållbar samhällsutveckling i Sverige.

De tre hållbarhetsdimensionerna måste betraktas på både kort och lång sikt. De utmanar till politiska, ekonomiska och sociala reformer vars effekter kan bedömas först ett stycke in i framtiden.

En mera hållbar konsumtion i hushållen inkluderar i hög grad kvaliteter som fördjupar och tryggar välfärden, men som inte utan vidare på ett säkrat sätt kan mätas i monetära termer. Det handlar om hälsa och god livsmiljö ur en mångfald aspekter. Emellertid kan man på rimliga grunder anta att dessa värden är långsiktigt samhällsekonomiskt lönsamma.

Hur däremot utredningens konkreta åtgärdsförslag påverkar statens aktuella budget är betydligt svårare att förutsäga. Ett skäl är att deras konsekvenser och effekter styrs av i vilken omfattning individer och företag faktiskt ändrar sitt beteende; om detta kan vi bara göra mer eller mindre kvalificerade gissningar. Till exempel är det svårt att beräkna hur mycket konsumtionen av Fair Trade-produkter ökar om momsen halveras, på samma sätt som det är svårt att uppskatta vilka och hur många bilar som köps när den differentierade registreringsskatten är införd.

Det är dock helt uppenbart att de miljöskatter jag föreslår på trafikområdet inbringrar ett antal miljarder i ökade intäkter, medel som i sin tur bör kunna finansiera de mera kostsamma förslagen.

De reformer som förordas inom jordbruks- och livsmedelssektorn kan och bör betalas med landsbygdsutvecklingsmedel, i synnerhet som näringens inkomststöd nu successivt överförs till LBU-programmet.

Ett flertal av förslagen kan även genomföras inom ramen för de direktiv som gäller för olika myndigheter. I andra fall är de själv-

finansierande; t.ex. är det direkt lönsamt, även för staten, att handla energisnåla produkter.

Därutöver finns det förslag som sänker respektive höjer kostnaden för olika företag, allt ifrån att eliminera onödiga och kostsamma regelverk för jordbrukarna till informationsplikt om livscykelkostnader för t.ex. vitvaror och elektronik.

Jag förutser, sammanfattningsvis, att statens utgifter kortsiktigt skulle komma att öka med uppskattningsvis några miljarder kronor om alla mina förslag genomfördes. Den bärande tanken är dock att de, också på relativt kort sikt skall "betala sig" genom att, t.ex. vad gäller energieffektivisering, minska samhällets och hushållens kostnader, och därmed utgöra en lönsam investering för framtiden.

Prognoser för det finansiella utfallet av denna typ av förändringar beror på de antaganden som rimligen kan göras om utvecklingen på de olika marknaderna. Detta gäller framför allt arbetsmarknaden, vilket framgår av resonemanget i kapitel 6 om reducerad arbetsgivaravgift. En sänkning av arbetsgivaravgiften minskar förvisso intäkterna i första ledet. Men denna minskning övergår – genom positiva effekter på arbetslösheten – successivt till ett finansiellt överskott, dels via reducerade kostnader i försörjningssystemen, dels via ökade skatteintäkter från inkomst och konsumtion.

8 Konsekvenser och samråd

Utredningens förslag medför inga negativa konsekvenser för jämställdheten. Vad beträffar den regionala balansen bör denna i viss utsträckning kunna främjas av förslagen på det jordbruks- och livsmedelspolitiska området samt de strategier i ett stad–land-perspektiv som presenterades i delbetänkandet ”Hållbara laster”, kap. 10.

Sveriges medlemskap i Europeiska Unionen bedöms inte i något fall utgöra hinder för genomförande av betänkandets förslag. I förekommande fall är dessa anpassade till de frihetsgrader som gäller för medlemsstaterna. Med relevant tillämpning av de regelverk som gäller – och som bl.a. redovisas i det s.k. EKV-verktyget, www.eku.nu – är t.ex. offentlig upphandling av varor i ”bästa kvartil” (se 2.2) respektive av ekologiskt certifierade samt rättvisemärkta produkter (se 3.3.2 respektive 4.4.3) fullt tillåten.

Betänkandet innehåller en del förslag som bör kunna få positiv effekt för tillväxten i t.ex. livsmedels-, energi- och byggföretag samt för entreprenörer i tjänstesektorn. Min bedömning är dock att inga av dessa förslag strikt påverkar själva regelverken för verksamheten i företagen. Jag har därför inte uppfattat något behov av formellt samråd med Näringslivets nämnd för regelgranskning, även om jag inser att ett sådant skulle kunna ha varit värdefullt. Betänkandet har dock, i manusform, överlämnats till Nämnden för kännedom.

9 Fördjupningstexter – material som anknyter till resonemang i de olika kapitlen

Ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet – hur ser sambanden ut? Fördjupning till 1.4

De ekologiska och ekonomiska dimensionerna

Sambanden mellan ekologiskt hållbar konsumtion och hushållens ekonomi är komplexa och många faktorer spelar in när man ska analysera dem. Starkt förenklat kan man säga att i vissa fall innebär en mer ekologiskt hållbar konsumtion att ett hushålls ekonomi stärks, i andra fall motsatsen. Motsvarande gäller självfallet om man ser från det ekonomiska perspektivet. En utveckling som stöder ekonomisk hållbar konsumtion kan i dagsläget i vissa fall medföra miljövinster, i andra fall en ökad miljöpåverkan.

Exempel på områden där dimensionerna samverkar

Eftersom så gott som all konsumtion innebär miljöpåverkan i någon form kan en minskad konsumtion generellt innebära att utvecklingen går mot ekologisk hållbarhet. Det innebär då samtidigt sänkta utgifter och därmed en stärkt ekonomisk situation för konsumenterna. Exempel på detta är om hushållet genom minskad förbrukning sänker sina el- och uppvärmningskostnader, minskar sitt bil- och flygresande, etc.

Det är dock väsentligt att rebound-effekterna (se 1.6) kan hanteras miljömässigt t.ex. med konsumtion av tjänster med liten miljöpåverkan (se även om ekonomisk tillväxt under mållkonflikter nedan). Med tanke på att det finns stora skillnader i miljöpåverkan mellan olika former av konsumtion har det stor betydelse vilken typ som minskar och hur mycket. Den totala miljöpåverkan kan öka även om konsumtionen som helhet sänks; så blir fallet om konsumtionsminskningen huvudsakligen sker på områden med

liten miljöpåverkan samtidigt som andra områden med stor miljöpåverkan expanderar något.

Varor med lång livslängd och god funktion samt liten miljöpåverkan under själva användningen är positivt ur ekologisk hållbarhetssynpunkt. Det förutsätter att de inte belastar miljön under tillverkningsfasen. De är också ofta samhällsekonomiskt fördelaktiga även om de har en hög initialkostnad för konsumenten.

Exempel på områden där dimensionerna har målkonflikter

Ekologiskt hållbara produkter, framtagna med hänsyn till miljön, är ofta dyrare än motsvarande konventionella varor. Det krävs också kostsamma investeringar för hushållen att t.ex. minska sin energikonsumtion.

De ekologiska och sociala dimensionerna

Sambanden mellan ekologiskt hållbar konsumtion för hushållen och sociala förhållanden har hittills inte ränt den uppmärksamhet de förtjänar.

Exempel på områden där dimensionerna samverkar

Ekologiskt hållbar konsumtion kan, som nämnts, innebära ekonomiska besparingar för hushållen. Dessa besparingar kan användas på flera olika sätt. De kan t.ex. ge en möjlighet för människor att gå ner i arbetstid eller att köpa tjänster. Båda dessa alternativ kan leda till ökad social hållbarhet.

Att utveckla ekologiskt hållbara bostadsområden kan, med en genomtänkt förändringsstrategi, kombineras med ökad social hållbarhet för de boende i form av minskad isolering, ökad trygghet, minskad vandalisering, ökad etnisk integration, tillgänglighet till service, ökad delaktighet i skötsel/förvaltning, m.m.

I HL finns också mer utförliga resonemang kring

- möjligheten att kombinera ekologiskt hållbar livsmedelskonsumtion med S.M.A.R.T-konceptets ”matvanor” som även ger bättre folkhälsa (s. 109–112).

- ekologisk produktion som kan skapa nya nischer för tillväxt och jobb, inte minst på landsbygden (s. 214 ff, s. 217).

Exempel på områden där dimensionerna har mållkonflikter

Konsumtion av vissa varor kan skänka status åt individer och hushåll; det kan gälla s.k. stadsjeepar eller märkesvaror. Inte minst barn och unga utsätts idag för ett starkt kommersiellt tryck genom reklam och andra medier. Det bidrar till att skapa normer som ofta kolliderar med kriterierna för ekologiskt och kanske även ekonomiskt hållbar konsumtion.

Konsumentpolitik kan minska de negativa effekterna av detta genom regler för marknadsföring av mat som hotar hälsa och miljö. Konsumenterna kan också förses med redskap för att hantera det tryck som de utsätts för, t.ex. genom insatser inom skolan.

Produktsäkerhet är viktig för att konsumenterna inte skall skadas av dåligt utformade varor och tjänster. Här kan i vissa fall uppstå konflikter med det ekologiska perspektivet. Ett klassiskt exempel är de oumbärliga flamskyddsmedlen i bl.a. bilklädslar och TV-apparater. Somliga av dem har dessvärre visat sig ha miljö- och hälsovådliga effekter. Här uppstår även mållkonflikt inom den sociala dimensionen.

Ett annat exempel: God säkerhet kan kräva diverse utrustning, t.ex. brandvarnare, hjälmar, bilbälten och barnstolar, produkter som samtidigt är förbundna med miljöpåverkan vid tillverkning och avfallshantering. Ytterligare ett exempel är trafiksäkra dubbdäck som tyvärr också ökar halten av hälsoskadliga partiklar i luften.

De ekonomiska och sociala dimensionerna

Hushållsekonomiska frågor har ofta sociala aspekter i fokus, och det finns därför många kopplingar mellan dessa båda dimensioner.

Exempel på områden där dimensionerna samverkar

Hushåll med ekonomiskt ohållbar konsumtion därför att de kanske är överskuldssatta, har sämre möjligheter att kunna fungera på ett socialt hållbart sätt. Det kan gälla hälsa och säkerhet eller risken för social marginalisering.

Konsumenter med funktionshinder eller långa avstånd till grundläggande kommersiell service har sämre möjligheter att konsumera på ett ekonomiskt hållbart sätt. ”Tillgänglighet” är en rättighetsaspekt inom ramen för socialt hållbar konsumtion och blir här också en förutsättning för en ekonomiskt hållbar konsumtion.

Exempel på områden där dimensionerna har målkonflikter

För importerade varor behöver de sociala kostnaderna inkluderas i priset. De kan gälla minimilöner, rimliga arbetsvillkor i termer av arbetstider, hälsosam arbetsmiljö, sociala förmåner som utbildning, pension och sjukvård, etc. Produkter som är framtagna med hänsyn till sådana sociala aspekter är idag ofta dyrare än mer konventionella varor. Möjligheten att konsumera socialt hållbart har ett tydligt samband med hushållens ekonomiska situation.

Hållbar konsumtion – genus-, ålders- och sociala perspektiv. Fördjupning till kap 1

I HL, s. 52 ff, redovisades aktuell konsumentforskning av Karin Ekström, Barbro Johansson och Lena Hansson vid CFK, Centrum för Konsumentvetenskap vid Göteborgs universitet. Här nedan presenteras ett antal orienterande analyser av tre viktiga sociala aspekter av hållbar konsumtion. Även dessa bidrag är skrivna av forskare knutna till CFK. Författarna ansvarar själva för innehållet.

Analys 1: Barn och hållbar konsumtion

Text: Helene Brembeck, forskare vid CFK, Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet

Pedagoger brukar tala om ”det livslånga lärandet” som en kontinuerlig process livet igenom (t.ex. Illeris 2000, Säljö 2000, Craft 2002). Lärandet är således ingenting som specifikt tillhör barndomen och som sker på en viss plats, t.ex. i skolan. Inte heller sker det i form av envägskommunikation från vuxna till barn. Lärande pågår hela tiden och överallt (”A Memorandum on Lifelong Learning 2000”).

Man kan urskilja olika arenor för lärande (t.ex. Appadurai 1996), som t.ex. familj, kamrater, media, närmiljö, skola och butiker. De är alla lika viktiga ur ett hållbarhetsperspektiv. Ju mer ”hållbarhet” – i form av både praktik och ideologi – som byggs in i dessa arenor, desto mer kommer hållbarhet att ingå i barns livsvärld och påverka deras förhållningssätt till världen.

Betydelsen av undervisning i hem- och konsumentkunskap är således begränsad om inte hållbarhetstänkande integreras i skolan som helhet, liksom i andra delar av livet. Eftersom barn redan från början är nyfikna på och intresserade av sin omgivning borde de särskilda insatserna innefatta även daghem och närmiljön i stort (Pramling Samuelsson 2003). Barn har bestämda uppfattningar om världen redan när de kommer till skolan, och ju tidigare de möter hållbarhet som ideologi och praktik, desto bättre är det ur ett lärandeperspektiv.

För en hållbar framtid är det också väsentligt att hållbarhet ses som en rättvisefråga, förankrad i FN:s Barnkonvention (Bartley 1998). Alla barns lika rätt till näringsriktig, ekologisk och helst även närodlad mat inom barnomsorg, skola och hem bör betonas. Viktig är också rätten till fysisk aktivitet, tillgång till goda och hållbara förebilder i närmiljön vad gäller livsmedel, boende och transporter. Barn har också rätt till goda och likvärdiga vuxen- och kamratkontakter och till delaktighet i beslut på olika nivåer.

Att hälsa, övervikt, dålig kondition är en klassfråga har framkommit i ”Handlingsplanen för goda matvanor och ökad fysisk aktivitet” (2005). Likaså är boende och transporter starkt socialt och ofta också etniskt segregerat (Salonen 2002). Åtgärder för att motverka en ökad segregation i dessa avseenden framstår som en av de väsentligaste aspekterna av hållbarhet ur ett barnperspektiv.

Den nya barnforskningen visar på barn som aktiva, reflekterande subjekt som agerar i sociala, kulturella och kommersiella kontexter. Redan från början har de åsikter och intressen, skapar relationer och orienterar sig i sin vardag och i samhället i stort (James & Prout 1997, James, Jenks & Prout 1998). Samtidigt hör barn till de grupper i samhället som ofta betraktas som en separat kategori och beskrivs i stereotypiserade och generaliserande termer. Dessutom osynliggörs barn ofta i samhällsdebatten och tillerkänns litet medbestämmande över samhällslivet och sin egen livssituation (Qvortrup et al 1994).

Ett konsumentperspektiv på barn måste därför ta sin utgångspunkt i barnen själva och deras synpunkter och

förhållningssätt (Johansson 2005). Barnkonventionen måste tas på allvar och bilda utgångspunkten för en hållbar politik. Barns röster måste höras. Kunskaperna om t.ex. matens och måltidens betydelse för barn är ibland bristfälliga.

Viktigt är också att barn redan från början får vara med och påverka sin miljö. Även barn kan utöva medborgarskap genom konsumtion (Olesen 2003). Intressanta försök med barn som deltagare i politiskt beslutsfattande har gjorts i Norge (Kjørholt 2004). Arvsfondsdelegationens särskilda medel till organisationer för att arbeta med konsumentfrågor med barn och ungdomar är värdefullt (Unga Konsumenter). En aktuell diskussion av synsätt på barn i Norden finns i Brembeck, Johansson och Kampmann 2004 och en uppdaterad översikt över barns synlighet och deltagande i samhällslivet i Sverige finns i en nyligen utgiven rapport från Institutet från framtidsstudier (Söderlind & Engwall 2005).

Läs mera

- A Memorandum on Lifelong Learning 2000: Commission of the European Communities, Bryssel.
- Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large. The cultural dimension of globalisation.* Minneapolis: Minneapolis University Press.
- Brembeck, Helene, Barbro Johansson & Jan Kampmann 2004: *Beyond the Competent Child: Exploring contemporary childhoods in the Nordic Welfare societies.* Roskilde: Roskilde University Press.
- Bartley, Kristina 1998: *Barnpolitik och barns rättigheter.* Göteborg: Sociologiska institutionen)
- Unga konsumenter. CFK:s rapportserie 2003:02 a-f. Göteborg: Centrum för konsumentvetenskap.
- Craft, Anns: *Creativity and early years' education: a lifewide foundation.* London: Continuum.
- Illeris, K. (red.) 2000: *Tekster om læring.* Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Johansson, Barbro 2005: *Barn i konsumtionssamhället.* Stockholm: Norstedts (ytk oktober)
- James, Alison & Prout, Alan (red.) 1997: *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of Childhood.* London/Bristol: Falmer Press.

- James, Alison, Chris Jenks & Alan Prout 1998: *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Kjørholt, Anne Trine 2004: *Children as Participants and the Politics of Culture*. Trondheim: NTNU)
- Olesen, Jesper 2003: *Det forbrugende barn*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Pramling Samuelsson, Ingrid & Maj Asplund Carlsson, 2003: *Det lekande, lärande barnet*. Stockholm: Liber.
- Qvortrup, Jens m.fl. 1994: *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury.
- Salonen, Tapio 2000: *Barnfattigdomen i Sverige 2000*. Stockholm.
- Säljö, Roger 2000: *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Söderlind, Ingrid & Kristina Engwall 2005: *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Analys 2: Konsumtion – ett invandrarperspektiv

Text: Torbjörn Hjort, forskare vid CFK, Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet

Konsumtion kan bl.a. studeras utifrån vem eller vilka det är som konsumerar. Vanliga indelningar är olika åldersgrupper, kön, klass och landsbygd–tätort.

Invandrarbegreppet är givetvis i sig komplicerat, då det täcker in alla vars båda föräldrar inte är födda i Sverige. Anmärkningsvärt få studier har gjorts, och resonemang om invandrare och konsumtion blir därför ofta allmänna och övergripande. Syftet med detta avsnitt är att peka ut några områden som borde undersökas.

I ett forskningsperspektiv med en bredare samhällsrelevans är det är särskilt betydelsefullt att studera invandrargrupper i utsatta situationer, t.ex. de som befinner sig längst ner i inkomsthierarkin, är arbetslösa och bor i segregerade och nedslitna bostadsområden.

Hur förhåller sig dess grupper till konsumtion – och hur fungerar varu- och tjänstemarknaden förhåller för dem? Här finns en risk att förklara för mycket med ”kultur”. Vi vet inte hur kultur påverkar olika invandrargrupper när det gäller hur och vad de konsumerar. Däremot vet vi att även invandrares konsumtionsmönster snarare kan förklaras av faktorer som fattigdom och utanförskap. Variationen bland t.ex. jugoslaver när det gäller

konsumtion är lika stor som bland svenskar och kan förklaras med hjälp av klass, utbildning, bakgrund etc. (jämför Bourdieu 1984).

I brist på svenska studier kan Millers (1998) forskning om hur olika invandrargrupper i England anammat nya konsumtionsmönster vara till hjälp. Han visar hur dessa inte i första hand har att göra med den kultur från vilken man kommer, utan med relationen till det land man flyttat. Man vill å ena sidan bli en del av det konsumtionsmönster majoritetsbefolkningen i det nya hemlandet representerar; å andra sidan finns det en önskan att skilja ut sig och tydliggöra sin specifika tillhörighet (jämför Lamont & Molnár 2001).

Detta förhållningssätt aktualiserar även frågan om hur olika grupper jämför sig med varandra (jämför Merton 1957). När det gäller invandrare finns det anledning att anta att de har något annorlunda referenspunkter när det gäller konsumtion och att de jämför sig med grupper i ursprungslandet, med landsmän i Sverige samt med olika grupper av svenskar. Detta innebär att det finns olika bedömningsgrunder för hur konsumtionen signalerar hög respektive låg status.

I detta sammanhang finns det även anledning att specifikt lyfta fram ungdomarnas situation. De befinner sig i dag i marknadsföringens brännpunkt och konsumtion spelar en betydande roll i identitetsskapandet. Hur detta ser ut för ungdomar med invandrarbakgrund vet vi ytterst lite om. Men förutom att de – ofta med sämre ekonomiska möjligheter – skall försöka hålla jämna steg med svenska ungdomar så har de andra omständigheter att ta hänsyn till, t.ex. föräldrarnas syn på konsumtion. Detta innebär också att vi behöver veta betydligt mer om vad som sker inom familjen när det gäller diskussioner och beslut om konsumtion.

En annan aspekt som är knuten till invandrare och konsumtion är de förändringar som sker på varu- och tjänstemarknaden. Det finns en tendens att utsatta bostadsområden får allt sämre service och färre butiker. Etablerade och inhemska butikskedjor drar sig ofta bort och ersätts med mindre s.k. ”invandrarbutiker”. Denna förändring kan betraktas på flera sätt:

Det kan upplevas som en förändring från ”det bekanta” – butiker som representeras av traditionella butikskedjor – till det ”mer främmande”, som kanske representerar en lägre status. En alternativ tolkning är att nyetableringen kan ses som ett alternativ eller något som fyller tomrummet efter de inhemska butikskedjorna och som dessutom kan erbjuda lägre priser.

Intressant i detta sammanhang är huruvida butiksnedläggningar respektive nyetablering ger upphov till spänningar som kan knytas till att varu- och tjänstemarknaden förändras. När det som i någon mån representerar majoritetssamhället flyttar ut, kan det påverka upplevelsen av områdets status och attraktivitet.

Läs mera

Lamont, M & Molnár, V, (2001) How blacks use consumption to shape their collective identity. *Journal of consumer culture*. Vol 1 (1).

Merton, RK, (1957) *Social theory and social structure*. New York: Free Press

Miller, D., Jackson P., Thrift N., Holbrook, B. Rowlands, M. (1998), *Shopping place and identity*. London: Routledge.

Analys 3: Hållbar konsumtion i ett genusperspektiv

Text: Magnus Mörck, forskare vid CFK. Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet

Här skall några principiella frågor om förhållandet mellan genus och ekologisk hållbarhet uppmärksammas. Framförallt skall det handla om betydelsen av bekönade och sexualiserade föreställningar kring konsumtionsområdet som ett hinder för ekologisk hållbarhet.

Min tes är att konsumtionsmönster är svåra att förändra just för att de knytits till en viss typ av identiteter, nämligen våra käraste föreställningar om hur vi skall forma en önskad könsidentitet på ett åtråvärt sätt.

Genus kan ses som frågan om jämställdhet mellan könen och hör då till hållbarhetens sociala dimension. Dess relation till hållbarhet i andra bemärkelser, särskilt miljömässigt, kan förstås vara såväl komplement som konflikt. Jämställdheten kan bli bättre genom att skillnader i bilinnehav mellan kvinnor och män utjämnas – fast detta är till förfång för den ekologiska hållbarheten. Det är därför viktigt att försöka hitta de positiva kopplingar, där förändringar av könsmönster och miljö drar åt samma håll.

En fråga man kan ställa, är i vilken utsträckning jämställdhet och ekologisk hållbarhet skulle vinna på att hållas isär, om inte annat

för att förenkla debatten till hanterliga problem. Om vi kräver att både jämställdhet och miljö ska bli bättre samtidigt, har vi ställt stora krav och riskerar i motsvarande grad att bli besvikna. Å andra sidan finns det kanske en ideologisk potential i sammanförandet av genus och ekologi som skulle handla om att sådana idéer kan upplevas som spännande och inspirerande.

I det sammanhanget kan det vara värt att påminna om att det inom miljörörelsen funnits strömningar som hävdade att kvinnan av naturen är mer vårdande och miljövänlig än mannen, som anses ha utvecklat teknologierna som kompensation för att han inte kunnat föda barn. Det slaget av idéer är problematiska, eftersom de tycks fördjupa de könsstereotyper som redan finns. Genom att hävda att kvinnan är bättre av naturen, försämrar vi en förutsättningslös diskussion om jämställdheten.

Män tjänar mer och tenderar därför också att konsumera mer, t.ex. av miljö- och resursslitande varor som bilar, datorer och liknande. Kvinnorna konsumerar kanske mindre "slösaktigt" beroende på lägre inkomster men också på att deras fokus ligger på andra typer av varor. Utan en mer noggrann analys är det samtidigt svårt att veta vad detta slag av genusjämförelser kan säga om hållbarhet. Om män köper fler bilar, så köper kvinnor samtidigt mera kläder. De senare är i högre grad producerade i tillverkning som ligger långt från konsumenterna och därför möjligen kan vara väl så miljöfarliga som bilen med dess förbränningsmotor. Kvinnor kan vara mindre resursslukande än män. Men om det beror på att de har lägre inkomster skulle en mer jämlik arbetsmarknad också medföra ökad belastning på miljön. Kvinnors konsumtionsmönster skulle kunna bli mer som männens.

Genus har djupgående konsekvenser för både mäns och kvinnors tänkesätt. I allmänhet tenderar mäns verksamheter och manliga perspektiv att värderas högre än kvinnors respektive kvinnliga perspektiv. Det gäller inte bara arbete och lönenivåer, utan även synen på konsumtionen. Industrisamhället slog igenom på 1800-talet med en ny typ av försörjning. Männens gick ut på arbetsmarknaden, medan kvinnor så långt det var möjligt skulle vara hemma och ta ansvar för hushållet. Konsumtion blev därför ett kvinnligt område, på gott och ont (Sparke 1995). Idag är lönearbete den normala livsformen, medan kvinnor som lever i familj även i fortsättningen tenderar att få ett större ansvar för konsumtionen, både för inköp och beredning av varor.

Vi lever i ett konsumtionssamhälle. Konsumtion av varor är dominerande inte bara för hur försörjningen löses praktiskt utan för vilka definitioner av lycka och välfärd som är gällande. I konsumtionssamhället blir framförallt de behov som kan tillfredsställas med varor synliggjorda och beaktade (Belk 1995), inte minst via medierna.

Konsumtionssamhället bygger på ökande konsumtion och på förvärv som är kumulativa. Hemmen innehåller fler föremål än tidigare. Samtidigt är det viktigt att inte gå i allt för enkla fällor. Ett enkelt skuldbeläggande av konsumtionen är inte önskvärt. Däremot bör konsumtionen problematiseras och diskuteras, t.ex. det faktum att föremål ofta får uttrycka ideal för att de idag är mer beständiga än relationer.

Den sociala kontroll som utövas av medier, i alla typer av organisationer och i närmiljön, belönar ett visst sätt att gestalta manligt och kvinnligt. Just därför blir det mycket svårt att föra fram hållbarhet som ett önskvärt perspektiv. "Hållbarhet" saknar den attraktiva laddning som t.ex. finns i killens snabba bil eller tjejens nya skor.

Det ställs idag stora krav på individerna, i arbetet, i skolan, inom konsumtion och fritid. Konsumtionsmarknaden kan då svara med prylar som ger tillfredsställelse och aktivt bejakar "lusten". Därför bör strategierna för ekologisk hållbarhet utgå från en problematisering av genusperspektivet. Att bortse från genus och sexualitet torde i alla händelser leda till orealistiska bedömningar av allmänhetens mottaglighet för rationella hållbarhetsargument. "Rationalitet" har väl för övrigt aldrig varit den viktigaste drivkraften vid konsumtion. Snarare formas attityderna i högre grad kring lust och begär och en önskan att vara män och kvinnor med "giltiga könsattribut".

Idag talas allt oftare om att männen blivit mer lika kvinnorna i sitt sätt att se på t.ex. konsumtionen av kläder (Nixon 1996). Mannen skulle vara "lika fåfång som kvinnan"; det är ett vanligt perspektiv i medierna som lägligt börjat tala om metrosexuella män. Om detta är mer än en trend så kan det vara en viktig förändring av maskuliniteten bort från arbetets sfär i riktning mot konsumtion och värden som lust och njutning.

På sätt och vis är detta en rörelse i riktning mot större jämställdhet. Men utan nya perspektiv på resursanvändningen erbjuder denna form av jämställdhet inga lättnader för miljön.

Problemet är hur vi gör sådana kopplingar synliga, helst utan att allt för mycket hamna i moraliserande och asketism.

Läs mera

- Ahl, Zandra och Ollson Emma 2002. Svensk smak. Myten om den svenska formen. Stockholm: Ordfront.
- Belk, Russel W. 1995. Collecting in a consumer society. London och New York: Routledge.
- Connell, Robert, 1995. Maskuliniteter. Göteborg: Daidalos.
- Rogers Mary F. 1999. Barbie culture. London: Sage.
- Nixon, Sean, 1996. Hard looks. Masculinities, spectatorship & contemporary consumption. London: UCL Press.
- Sparke, Penny, 1995. As long as it's pink. The sexual politics of taste. London: Harper Collins.

Miljömärkning – signal för etisk konsumtion. Fördjupning till kap. 1.6 och 2.1

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (s. 93 ff) identifierade jag olika konsumenttrender på livsmedelsmarknaden, bl.a. hälso-, miljö-, ”närodlat-” samt Rättvisemärkt/Fairtrade-trenden. Jag lyfte också fram det faktum att vi på samma gång tenderar att äta mer och mer snabbmat med allt mindre tid för matlagning hemma.

Forskare, bl.a. statsvetaren Michelle Michelletti, talar om ”politisk konsumtion” som en ny arena och ett nytt verktyg för medborgarnas delaktighet i politiken. Alltfler människor ser etiskt medvetna inköp som ett sätt att uttrycka sina politiska åsikter. Politiska konsumenter sätter in produkter och tjänster i ett större sammanhang.

Lågprisfokusering är en annan, minst lika stark utveckling på marknaden. Lidl, Netto och andra kedjor kan, bl.a. genom att satsa på ett smalare sortiment, pressa sina kostnader och därmed erbjuda konsumenterna mycket låga priser. Å ena sidan kan detta etraktas som ett hot mot varor som representerar etiska värden, t.ex. miljö eller rättvisa löner för plantagearbetare i Sydamerika. Å andra sidan kan lågpristrenden möjligen driva fram kvalitetsbutiker med nischprodukter – hälsoriktig mat, energieffektiva vitvaror m.m. – som tillfredsställer konsumenter med en kombination av etisk medve-

tenhet och stark betalningsvilja. Till nischutbudet hör även lokala och regionala satsningar som möter människors behov av trygga, identifier- och spårbara produkter med gårdsbutiker, lokala och regionala varumärken och försäljningsnätverk.

Miljö- och rättvisemärkning är en typ av signalsystem på marknaden, mellan producent och kund, och med syftet att främja etisk konsumtion med vissa väldefinierade värden; ett slags politisk konsumtion om man så vill.

Tre typer

Miljömärkning har funnits i Sverige sedan början av 1990-talet.

Miljömärkning typ I definieras i ISO 14020-serien som

ett frivilligt, flerkriteriebaserat, tredjepartsprogram som beviljar licenser och utfärdar bestämmelser för användning av miljömärkning på produkter och som indikerar positiva miljöegenskaper hos en produkt inom en specifik produktgrupp baserat på en helhetssyn.

Systemet administreras av oberoende organ, inom vilket kontroll av underlagsinformation om uppfyllande av kriterierna sker. Märkningen utförs i form av kort text eller symbol.

Märkning typ II är producenters och marknadsförares egna påståenden om varans miljöegenskaper uttryckt i ord eller symboler, s.k. egendeklarationer.

Märkning typ III är en kvantifierad miljödeklaration av flera bestämda parametrar, certifierad av tredje part. Miljövarudeklarationer är ett exempel. De skall beskriva varans miljöpåverkan under hela dess livscykel. Märkningens syfte är att uppköparen eller konsumenten själv ska jämföra olika varors miljöaspekter och avgöra om varan är acceptabel från miljösynpunkt. Detta ställer höga krav både vad gäller kunskapsnivå och tid för att värdera informationen. Det krävs ackreditering av certifieringsorgan enligt internationella krav.

”Tyngre” miljö- och etikmärken på den svenska marknaden

Svanen är en nordisk miljömärkning av typ I. De huvudsakliga produktområdena är dagligvaror, bygg- och boendeprodukter, kemisk-tekniska produkter, kontorsprodukter och pappersprodukter. Vid val av produktgrupper och kriterier används den s.k.

RPS-modellen (Relevans, Potential, Styrbarhet). Miljömärkningen finansieras huvudsakligen genom avgifter från licensinnehavare samt genom statliga bidrag.

En utvärdering från 2001 visar att Svanenmärkningen varit tydligt pådrivande för en lägre miljöbelastning i en del fall, men inte i andra. För flera produktgrupper ansågs andra policyinstrument ha varit mer effektiva. Utvärderingen konstaterade också att för miljöns viktiga områden som transporter och livsmedel inte omfattas av Svanen. Så länge dessa produktområden hålls utanför miljömärkningen anses Svanenmärkningens direkta miljöeffekter vara begränsade.

EU-blomman infördes 1992 med syftet att harmonisera nationellt baserad miljömärkning. På sikt skulle EU-blomman bli det enda stora miljömärket i Europa. Kommissionen fattar beslut om kriterier efter omröstning i en verkställighetskommitté där alla medlemsstater är representerade. EU-blomman är i stort uppbyggd som Svanen när det gäller mål, principer och procedurer. Den viktigaste skillnaden är dock att EG-systemet bygger på lagstiftning och att kommissionen har en central roll i beslutsprocessen.

Kommissionen har inrättat en arbetsgrupp för samverkan och samordning (Co&Co-Group) med uppgift att skynda på systemets genomslag på den europeiska marknaden. Syftet är att öka informationen, skapa synergivinster och ömsesidig ökad styrka. Gruppen arbetar med ett centralt register för produktgrupper och deras kriterier.

Bra miljöval/Falken lanserades 1992 av Svenska naturskyddsföreningen (SNF) i samarbete med den svenska dagligvaruhandeln. Idag ingår produkter på det kemtekniska området men också elleveranser, transporter och butiker. Arbetet bedrivs av en styrelse med representanter för SNF och handeln i lika delar. Kriterier fastställs av föreningens generalsekreterare. Företagen betalar en licensavgift för rätten att använda miljömärket. Från 2003 har texten Bra Miljöval försvunnit från märket och endast falksymbolen finns kvar. En anledning till detta är att märket ska kunna användas också utanför Sveriges gränser.

KRAV drivs av den ekonomiska föreningen KRAV bildad 1985 och med för närvarande 29 medlemsorganisationer. Av en rådsförordning (EEG nr 2092/91) framgår att ordet ekologisk eller liknande bara får användas för produkter som framställs i enighet med vissa metoder. Dessa produktmetoder ska ha kontrollerats och godkänts av staten eller av staten utsedda kontrollorgan. I Sverige

är bl.a. föreningen KRAV ett sådant kontrollorgan. KRAV har generellt strängare regler än de som fastställts i EG-förordningen.

KRAV är ett organ som fastställer regler för, och genomför kontroll av, ekologisk odling, djurhållning, förädling av livsmedel och andra produkter från jordbruket. KRAV är ackrediterad som kontrollorgan av IFOAM – International Federation of Organic Agriculture. Ackrediteringen innebär att livsmedel som framställs med metoder som kontrollerats och godkänts av KRAV även kan säljas som ”ekologiskt” i andra länder än Sverige och tvärt om. IFOAM utarbetar själv de kriterier som ska tillämpas av certifieringsorganen utan den öppenhet och insyn som normalt är legio vid utarbetande av tekniska standarder etc. IFOAM är inte heller medlemmar i IAF, International Accreditation Forum, som kompetensbedömer de nationella ackrediteringsorganen.

Rättvisemärkt är en etisk och social märkning med fokus på mänskliga rättigheter. Märkningen innebär ett handelsamarbete som syftar till att öka möjligheten för små producenter, kooperativ och organisationer att hävda sig i en internationell konkurrens. Läs mer i 3.4.

Miljömärkning är givetvis bara ett bland många tänkbara instrument för att bidra till mera hållbara konsumtionsmönster. Utifrån märkningens grundfundament kan dock en del viktiga lärdomar dras: Märkningen bygger på kontrollerbara uppgifter, regelsystem utformas i mer eller mindre internationell samverkan, det finns en oberoende kontroll av produkter, krav fastställs oberoende av producenter, man arbetar med ett livscykelerspektiv och man har ett dynamiskt synsätt genom att kraven successivt skärps. Märkningen tjänar också som en garant för att vidmakthålla en uppnådd miljöstandard i produktled, dvs. märkningen bidrar till att behålla ”ribbhöjden”. OM märkningen försvann, skulle incitamenten för många företag att idag behålla en viss miljöimage bli svagare och miljöprestandan för många produktgrupper försvagas – eller försvinna – relativt snabbt.

Mer tillit än regler

Dessa bakomliggande kontroll-, uppföljnings- och transparensystem bidrar till miljömärkningens höga trovärdighet – utan att därför konsumenten i allmänhet vet särskilt mycket om detaljerna. Man litar på ”helheten” och man litar uppenbarligen på de aktörer

som ligger bakom miljömärknings. I rapporten ”På spaning efter den ekologiska konsumenten” (CUL, SLU 2003) konstateras att många genom åren undersökt igenkänningsgraden för miljömärkning, både erinrad och spontant igenkänning. Det går att se en ökad igenkänningsgrad över åren.

I en undersökning från 1991 angavs t.ex. en kännedom om KRAV-märket på 20 procent. 2001 var igenkänningsgraden mer än 90 procent. Man kan också notera att förtroendet för märkningen har ökat med åren och med den ökade kännedomen om märkningen. 1991 ansåg endast 55 procent av de tillfrågade i en studie att de kunde lita på KRAV-märkningen. Undersökningar 2001 visar att misstänksamheten mot ekologisk märkning är nere på 25 procent. KRAV kan här tjäna som ett belysande exempel. Andra stora miljömärkningar uppvisar likartade siffror. Frågan om miljömärkning blir således ytterst en fråga om tillit snarare än regler, regelutveckling och detaljer, ett observandum att notera när man vill utröna miljömärkningens potential för att också öka engagemanget för en mera övergripande hållbar utveckling.

Miljömärkningssystemen bygger på en beredvillighet hos producenter att lämna ut nödvändig information. Om dessa inte kan eller vill lämna ut information eller om problem uppstår med att tolka deklarerationer, jämföra produkter etc minskar systemens smidighet. Branscher kan också välja andra strategiska marknadsvägar än miljömärkning. Av detta kan man dra slutsatsen att det, utsträckt över tid, handlar både om engagemang och kraft hos de aktörer som driver miljömärkningssystem men också hos de företag som väljer att ansluta sig. I miljömärkningens barndom var företagen ofta oförberedda och dåligt rustade för att hantera miljöfrågor. Idag finns en egenkompetens inne i organisationerna, vilket gör att man möts som mera jämlika spelare på miljömärkningsarenan.

Mycket av den hittillsvarande diskussionen om miljömärkning har handlat om regler och regelutveckling. Jag tror att det är viktigt att komma ihåg att frågan om ”hållbar konsumtion” både handlar om hållbarhet och konsumentfrågor. Det första ledet må vara betjänt av stringenta, och ur hållbarhetssynvinkel, adekvata kriterier. Det senare handlar om andra dimensioner – vad som ”syns”, tillit och känslor. Där behövs annat än regelutveckling för att lösa upp de knutar som finns på dagens marknad.

Bra med mångfald av märken

I den svenska debatten hör man ibland att det skulle vara problematiskt för konsumenten att välja bland flera miljömärken, eller att floran av miljömärken skulle vara förvirrande och t.o.m. leda till passivitet. Jag tvivlar på denna slutsats. Tvärtom kan en viss mångfald av märken göra signalsystemet mera effektivt och tydligt. Det kan vara bra att man inte har samma märke på morötter och maskindiskmedel, på pellets pannor och kaffe. Dagens konsumenter, inte minst de yngre, är vana vid att hålla isär olika varumärken; en genomsnittlig åttaåring kan direkt skilja ut de tre, fyra vanligaste logotyperna för sportkläder och -tillbehör.

I stället för att sträva mot Det Enda Ultimativa Hållbarhetsmärket bedömer jag att man uppnår större (och fler?) vinster genom att stimulera de nuvarande miljömärkena. Det är därför, i den nuvarande marknadssituationen, knappast meningsfullt att "ladda" existerande märken med fler dimensioner eller koppla samman märken med olika inriktning med varandra. Flera miljömärken kan förmodligen också ge en viss synergistisk effekt genom att de sammantaget förstärker sin egen nisch. Konkurrensen om konsumenternas gunst står förmodligen inte heller, åtminstone inte i ett bredare perspektiv, mellan olika miljömärken utan mellan miljömärken och icke-märkta produkter.

Ett större problem är att miljömärkta produkter signalerar högkostnad. Det går på tvärs mot de idag förhärskande uppfattningarna bland många företagsledningar och marknadsfolk. Huvudspåret är lägre pris, och det som inte passar in blir en störande faktor eller marginaliseras.

Efterfrågan som drivkraft

Den svaga länken vad gäller miljömärkta produkter är efterfrågan. Systemen utvecklas om det finns "vind i seglen", dvs. drivkrafter att gå vidare. Drivkraft kan handla om en rad aspekter. I grunden finns dock hela tiden frågan för de deltagande företagen om de ekonomiskt kan räkna hem en satsning på miljömärkning. Den tydligast mätbara parametern handlar om just efterfrågan, dvs. konsumenternas beredvillighet att köpa de miljömärkta produkterna/tjänsterna. Ökad efterfrågan kräver ökad tillförsel (produktion), minskad efterfrågan lägre grad av tillförsel.

Ett exempel på detta är den uppkomna situationen för ekomjolk i Danmark där den dominerande producenten Arla Foods nu försöker minska tillförseln. 30 procent av all mjölk som säljs i Danmark är ekologiskt framställd medan motsvarande siffra för Sverige är åtta procent av försäljningen..

Tidigare rådde en brist på ekomjolk på den danska marknaden och många mjölkproducenter valde då att lägga om till ekologiskt (bland annat genom det ekotillägg som betalas för ekomjölken). Efterfrågan bland danska konsumenter har avstannat och det finns därmed inte längre företagsekonomiska incitament att fortsätta med den ekologiska mjölkproduktionen i nuvarande omfattning. Överskottet av ekomjolk i Danmark säljs nu som konventionell mjölk, något som Arla Foods inte vill betala ekotillägg för. Det har också visat sig vara svårt att exportera ekomjolk, då andra länder hellre satsar på inhemsk produktion. Resultatet blir att företaget vill bli av med var femte ekobonde och minska produktionen av ekologiska mjölkprodukter med 100 miljoner liter per år.

Efterfrågeproblematiken blir lätt något av ”moment 22”. Vad driver vad i systemet och vems ansvar är det att stimulera en ökning?

”Skuggprodukter”

Ett problem, som är lätt att identifiera, men svårare att åtgärda är den ambivalenta roll många producenter, förädlare, leverantörer befinner sig. Inom ett och samma företag saluför man såväl konventionella som miljömärkta produkter. Detta sätter avtryck i graden av offensiv marknadsföring. Man mäktar (vågar?) inte att marknadsföra de miljömärkta produkterna på ett kraftfullt sätt eftersom de marknadsandelar dessa kan komma att ta till del också tas från det egna företagets konventionella produkter. Undantag från detta finns givetvis, främst inom produktområden där miljömärkningen fått en mera dominerande roll.

Denna ”skuggproduktsproblematik” anser jag inte marknadsaktörerna själva klarar av att lösa. Det är knappast heller möjligt, ur ett frihandelperspektiv, att låta staten i egen regi svara för marknadsföring av produkter/tjänster med en viss sorts prestanda, t.ex. miljö, hållbarhet etc. Staten löper också alltid risk att hamna i den klassiska ”6–8 brödskivor”-problematiken och inte uppfattas som en trovärdig aktör i ett sammanhang som detta.

Till detta kommer också att staten ofta agerar vagt och ambivalent. Man visar i många sammanhang en god vilja men agerar i praktiken på ett oansvarigt sätt när det gäller att bidra till de miljömässigt och ekologiskt mer hållbara produkternas tillväxt. Jag anser att man bör tydliggöra statens roll i detta sammanhang och att man därvid kan lära mycket på att göra en metodisk jämförelse hur olika länder inom EU arbetar med dessa och likartade frågor. Det finns givetvis många likheter men också intressanta skillnader som skulle kunna tjäna som modell för ett fortsatt arbete i Sverige.

Engagemang och ”smörjmedel”

Min bedömning är dock att det behövs ”smörjmedel” i systemet som kan ge det volym- och försäljningsmässiga lyft som krävs för att de miljömärkta produkterna ska få en rejäl marknadsandel. Detta är skälet till mitt förslag om att 25 procent av offentliga sektorns upphandling av livsmedel år 2010 (räknat på budget) skall bestå av certifierad ekologiska livsmedel. För det inte skall stanna vid fromma förhoppningar föreslår jag en statlig ”grön premie” till kommuner och landsting, öronmärkta pengar för utbildning av bl.a. kokerskor.

Såväl miljömärkningsorganisationer som företag med miljömärkning i sitt sortiment tycks leva i tron att miljömärkena ska tala för sig själva. Enligt min mening är inte detta fallet. I en stark kommersiell miljö med en mängd budskap krävs något mer än att enbart synas på en produkt eller som märkning på en viss tjänst.

Mycket av insatserna hittills har inriktats på att nå fram till de mest medvetna konsumenterna. För att identifiera dessa konsumenter har man i olika undersökningar arbetat med demografiska faktorer (bl.a. ålder, kön, inkomst). Fokus på segmenteringen har ofta varit att finna de redan frälsta. Man har inte i motsvarande grad ägnat kraft och tid åt de konsumenter som befinner sig i olika stadier att bli miljömedvetna eller ekologiska konsumenter och man har mera sällan analyserat vad som behövs för att dessa ska ta steget till att regelbundet konsumera ett större antal miljömärkta och ekologiska livsmedel. För att nå ut bredare skulle man mer behöva fokusera på ett livsstilsperspektiv snarare än enbart på demografiska aspekter

Är då vägen till fler miljömedvetna och ekologiska konsumenter ett marknadsföringsproblem? Något som är alltför lite analyserat är

butikens påverkan på konsumentens köp av miljömärkta och ekologiska livsmedel. Frågor som profilering, sortiment, kampanjer och butiksledningens engagemang är sådant som borde studeras närmare. ”Att koppla egenskapen ekologiskt producerad mat med andra åtråvärda egenskaper, som smak och grad av vidareförädling, skulle sannolikt bredda marknaden för produkterna” konstateras i CUL-rapporten ovan.

I samma rapport skriver man: ”Slutsatsen att objektiv information ska vinna över fler konsumenter åt det ekologiska hållet är enkel att dra, men baseras på en stark tilltro till rationalitet hos konsumenten – en sådan rationalitet som man ofta kritiserar ekonomer för att tillskriva människan. Ersätt rationalitet med tillit och bilden blir en annan. Marknadsföring handlar inte om rationalitet, den handlar om att tillfredsställa mänskliga behov. Dessa behov är inte av den fysiologiska art som naturvetare och konsumentupplysare gärna föreställer sig. Marknadsföring handlar också om känslor.”

Kunskaperna om konsumenternas beteenden ökar steg för steg. I ett examensarbete vid SLU drar Mikaela Lönn slutsatsen att kunskap om ekologisk produktion ökar försäljningen av ekologiska produkter i butik. En positiv inställning hos konsumenten och en stimulerande inköpsituation i butiken betyder mer än priset.

Det finns således en hel faktor och företeelser som alltför är höljd i dunkel och som behöver analyseras och studeras närmare.

Slutsatser

Jag gör följande bedömningar:

- På kort sikt (2–3 år) kan man åstadkomma marknadsmässigt intressanta ”lyft” för miljömärkta och ekologiska produkter i Sverige, genom ett kraftfullt stöd till marknadsföring och folkupplysning. Se mitt förslag om ”Grönt körkort” för butiksanställda, se 3.5.3.
- En ökad efterfrågan kommer att stimulera företag att svara upp mot denna, vilket kommer att ge intressanta sekundäreffekter. Konkurrenssituationen skulle öka och därmed skulle det (ånyo) finnas företagsmässiga incitament för att öka graden av miljöprofilering. Detta skulle i sin tur ge möjligheter för att höja ambitionsnivåerna i regelverken.

- Marknadsföringen måste kunna ske utan risk för att drabbas av negativa bieffekter.. Därför måste, som jag föreslår i 2.3, en översyn göras av marknadsföringslagens bestämmelser om informationskrav m.m.
- Man kan ”trigga” hela området genom att föra in klimatfrågan som en överordnad och medialt igenkännbar dimension. Detta skulle också ge de företag, som idag bedriver ett progressivt utvecklingsarbete utan att kanske kunna räkna hem detta, möjligheter till en profilering. Jag tror dock inte att klimatfrågan på kort sikt skall hanteras inom ramen för nuvarande miljö- och ekologiska märkningar, utan snarare drivas separat.
- Det finns generationsskillnader i synen på miljömärkning. 40- och 50-talister tänker sannolikt på pionjärbete och nydaning, medan yngre generationer tycks uppfatta miljömärkning – möjligen med undantag av KRAV – som en ”etablissemangsmärkning”. Detta talar i så fall för särskilda insatser riktade mot ungdomar och skolan.

Konsumentverkets breda arbete. Fördjupning till 2.9

I regeringens skrivelse ”En svensk strategi för hållbar utveckling” (skr. 2003/04:129) presenteras verktyg som innefattar de tre dimensionerna av hållbar konsumtion.

Dit hör sektorsintegrering med andra politikområden och där Konsumentverket får en tydlig roll att ta initiativ och driva samordning.

Dit hör även dialog och frivilliga avtal med producent- och handelsled, där även kommuner och frivilligorganisationer kan vara med. Konsumentverket är också här sedan länge en nyckelspelare. I 4.5.3 föreslår jag att Konsumentverket ges ansvaret att driva en nationell dialog om kemikalierna med näringslivet, enligt den metod jag valt att kalla Göteborgsmodellen.

Kunskapsförmedling är en kärnverksamhet för Konsumentverket som bl.a. driver en välbesökt webbplats med värdefull information för konsumenter, ett s.k. Lärarrum för kunskapsutveckling inom skolan och tidskriften ”Råd & Rön” en annan värdefull kanal med motsvarande ambitioner och möjligheter.

Konsumentverkets erfarenheter från hushållsekonomiska analyser och budgetrådgivning kan utvecklas vidare och utgöra en bra grund för konsekvensanalyser och hållbarhetsbedömningar.

Lagstiftning och tillsyn

Det är angeläget att lagstiftningen i ökad utsträckning successivt lyckas integrera de tre dimensionerna. Som ett exempel bör det övervägas om informationsskyldigheten i marknadsföringslagen kan utvidgas till att omfatta även negativa effekter inom de tre dimensionerna av hållbar konsumtion. Det skulle t.ex. kunna innebära att en näringsidkare är tvungen att i sin marknadsföring upplysa om att en vara är producerad med hög miljöpåverkan eller med inhumana arbetsvillkor. Tillsyn av lagstiftningen är viktig för att säkerställa att den får genomslag i praktiken.

Produktmärkning

Såväl frivilliga som obligatoriska märkningar är viktiga verktyg för hållbar konsumtion. I dagsläget fokuseras befintliga märkningar på någon av de tre dimensionerna, i vissa fall med inslag av någon ytterligare dimension. Inom produktsäkerhetsområdet utgör produktmärkning en viktig faktor både för att kunna spåra farliga produkter och för att varna för riskabel användning.

Konsumentverket deltar i arbetet med miljömärkningen EU-blomman och Svanen. Inom konsumentområdet finns det både möjligheter att förbättra förutsättningar för utveckling av nya märkningar och att göra existerande märkningar mer heltäckande för de tre dimensionerna. Detta får dock inte medföra att tydligheten och dynamiken går förlorad när det gäller den ekologiska dimensionens miljökrav.

Standardisering

Standardisering är ett område där det finns stora möjligheter att integrera de tre dimensionerna så att varor och tjänster standardiseras efter hållbarhetskriterier. Med tanke på att den s.k. nya metoden används på allt fler produkter blir standardiseringen allt viktigare som styrmedel för produktutveckling. Här arbetar Konsumentverket inom ett antal områden (t.ex. brandsäkerhetsfrågor och produkters funktion), men potential finns att bredda arbetet. I konsumentpolitiken har det alltid varit nödvändigt att väga samman olika aspekter som både kan motverka och samverka avseende de tre dimensionerna. Konsumentverkets erfarenhet är att sådana

avvägningar som regel har stärkt arbetet med hållbar konsumtion och konsumentinflytandet i standardiseringen.

Produktprovning och produktutveckling

Produktprovning är ett verktyg som kan användas på samtliga hållbarhetsdimensioner i utvärderandet av och jämförelser mellan olika produkter. Produktprovning och metodutveckling har till syfte att påverka produktutvecklingen mot att gå längre i riktning mot hållbarhet i de tre dimensionerna, och att informera konsumenterna om de bästa produkterna i detta avseende. Konsumentverket har ett testlab och tidskriften "Råd & Rön", vilket tillsammans ger förutsättningar för att nå ut med underbyggda och konsumentnära resultat till både enskilda konsumenter och till producenter. Det finns även andra arbetsformer för att påverka produktutvecklingen, t.ex. inom arbetet för en integrerad produktpolitik (IPP).

Konsumentpolitiken som föregångare

Den sektorsövergripande traditionen inom konsumentområdet innebär att konsumentpolitiken kan vara föregångare när det gäller att arbeta integrerat med de tre hållbarhetsdimensionerna. Inriktningen bör även fortsättningsvis vara att så långt möjligt hitta arbetsformer som driver flera dimensioner framåt samtidigt. I de fall arbetet har mer snävt fokus mot en av dimensionerna bör negativa effekter på de övriga aktivt undvikas. Det finns en lång tradition att göra den typen av avväganden inom konsumentpolitiken.

- *Fokus på ekologiskt hållbar konsumtion för hushållen*
Konsumentpolitiska insatser kan bidra till en ekologisk hållbar konsumtion genom att informera konsumenter om miljöanpassade konsumtionsval, att med olika medel influera producentledet att ge konsumenterna ett bra och prisvärt utbud av miljöanpassade varor och tjänster, samt att med olika medel stimulera offentliga aktörer (kommuner, myndigheter, etc.) att ge konsumenterna goda förutsättningar i form av infrastruktur, regelsystem och liknande. Det finns utvecklingsmöjligheter när det gäller nya typer av åtgärder och arbetsformer som kan leda i rätt riktning.

Energieffektivisering är ett område med stor potential miljömässigt, och där det även är positivt långsiktigt för hushålls-ekonomin.

För att ge konsumenterna bra underlag inför köp ger Konsumentverket idag produktinformation för ett flertal produktgrupper, där även miljöegenskaper redovisas. Det gäller produktgrupper som bilar, el och olika hushållsapparater som t.ex. frysskåp. Det finns ett behov av att lagstiftningsvägen införa en obligatorisk skyldighet för producenter att till myndigheter lämna uppgifter om produkters egenskaper, vilket inkluderar den miljöpåverkan som produkterna har. Regeringen bör ta initiativ till att utreda en sådan lagstadgad uppgiftsskyldighet.

- *Fokus på ekonomiskt hållbar konsumtion för hushållen*
Ekonomisk hållbarhet handlar om att hushålla med mänskliga och materiella resurser på lång sikt. För att uppnå en ekonomiskt hållbar konsumtion för de enskilda hushållen krävs att dessa har grundläggande kunskaper om privatekonomiska frågor och vilka varor och tjänster som är prisvärda i ett längre perspektiv.

En angelägen uppgift är att analysera och beakta de hushålls-ekonomiska effekterna utifrån olika beslut med hushålls-ekonomisk anknytning. Beaktande av de tre dimensionerna kan exempelvis ske genom att analysera effekter av om miljö- och sociala kostnader internaliseras i priset på varor och tjänster. Ett annat angeläget område att analysera är också beteendeförändringar, kan och vill hushållen anpassa sig till nya förutsättningar.

Grundläggande är att skapa förutsättningar för enskilda hushåll att kunna utnyttja sina tillgångar över livscykeln. Konsumentverket har under många år haft insatser med denna inriktning. Det handlar bl.a. om utbildning och annat stöd till kommunala konsumentvägledare samt budget- och skuldrådgivare, utgivning av "Koll på pengarna" (ett stöd för att hantera hushålllets ekonomi), tillhandahållande av en programvara för att skydda sig mot s.k. modemkapning, beräkningar av skäliga levnadsomkostnader, pris- och utbudsundersökningar, utgivning av läromedel såsom "Smarta val", "Våga handla" och "Spara kvittot".

Konsumentverket gör sedan mitten av 1980-talet beräkningar av skäliga kostnader för baskonsumtion. Beräkningarna är ett

användbart redskap i arbetet med att tillförsäkra hushållen en skälig levnadsnivå och ge dem möjlighet att ha grepp om sin ekonomi. Beräkningarna är en förutsättning för kvalitet och framgång i det omfattande arbete med ekonomisk rådgivning som konsumentvägledare och budgetrådgivare utför i kommunerna. Beräkningar används också som underlag för fastställande av riksnorm för försörjningsstödet (socialbidrag), skolundervisning, kreditvärdighetsbedömningar, olika kostnadskalkyler m.m.

Säkra varor och tjänster har betydelse för ekonomiskt hållbar konsumtion genom att skador och dödsfall därmed kan undvikas. Olyckor som annars skulle orsaka kostnader för samhället och för den enskilde.

Konsumenterna behöver skäliga villkor gentemot näringsidkare, t.ex. när det gäller avtal, reklamationer, garantier, tillgänglighet, etc. Att konsumenterna har makt och inflytande är nödvändigt för att de ska kunna ha förtroende för marknaden. Konsumentverkets rättsliga arbete inom konsumentområdet kan exemplifieras med att KO driver ärenden om oskäliga avtalsvillkor till rättslig prövning.

Finansiella tjänster är ett område där det är särskilt angeläget att konsumenterna inte blir vilseledda, då det kan skapa stor ekonomisk skada. Konsumentverkets rådgivning via Konsument Europa till konsumenterna när det gäller gränsöverskridande inköp inom EU är ett annat exempel.

- *Fokus på socialt hållbar konsumtion för hushållen*

Konsumenterna har i många fall själva svårt att avgöra om varor och tjänster är säkra. Det är därför viktigt med standardiseringsarbete, tillsyn och information gällande konsumenternas säkerhet. Man kan med hjälp av standarder se till att producenter inte tillverkar och saluför varor och tjänster som innebär säkerhetsrisker, med tillsyn se till att sådant som ändå når marknaden snabbt tas bort, och med information se till att konsumenterna informeras om aktuella risker. Om näringsidkare upptäcker att deras företag har sålt/marknadsfört en farlig produkt har de skyldighet att anmäla detta till Konsumentverket enligt den nya produktsäkerhetslagen.

Varor och tjänster som producerats utomlands och det vi konsumerar när vi är på resa utomlands bör uppfylla sociala krav på produktionen. Från ett konsumentpolitiskt perspek-

tiv kan detta stimuleras genom produktmärkning, information och utbildning, diskussioner/överenskommelser med näringslivet, etc.

Insatser som kan bidra till god hälsa är bl.a. arbeta med hälsosamma kostalternativ och kostvanor parallellt med de ekonomiska och ekologiska aspekterna på maten, att bevaka marknaden för tjänster som t.ex. tandvård och för varor som t.ex. hälsokost, och att bedriva tillsyn över marknadsföringen av alkohol och tobaksprodukter.

Tillgänglighet till service av olika slag för alla konsumenter är en angelägen uppgift för konsumentpolitiken. Det gäller även tillgänglighet till information och rådgivning i konsumentfrågor. Detta kan som tidigare nämnts vara en förutsättning för att kunna konsumera ekonomiskt och ekologiskt hållbart.

Möjligheten att ha inflytande över sin situation som konsument är inte bara viktig utifrån det ekonomiska perspektivet, utan kan även ha en social dimension. Det hänger inte heller bara ihop med marknaden, utan även med det demokratiska systemet. En hel del av det som inryms i hushållens totala konsumtion består av tjänster som är offentliga och beslutas i demokratisk ordning. Att känna att man har en möjlighet att påverka är en viktig social faktor.

Indikatorer för hållbar konsumtion. Fördjupning till 2.8

Direktiven till denna utredning om en ”handlingsplan” för hushållens konsumtion understryker behovet av ”verktyg och informationssystem som beaktar och integrerar de ekonomiska, miljömässiga och sociala aspekterna av konsumtion i begreppet hållbar utveckling.” Uppdraget är att ge ”förslag på mätbara indikatorer som möjliggör en uppföljning och utvärdering av handlingsplanen”.

Indikatorer för hållbar utveckling har diskuterats och implementerats i många länder och internationella organ under det senaste decenniet.¹ I Sverige presenterades en uppsättning

---

¹ Se t.ex. UNCSD (2001) Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, UN, New York., EUROSTAT (2001) Key Indicators for Sustainable Development: 42nd Meeting of the Statistical Programme Committee, Luxembourg.

indikatorer 2001² och en ny håller på att utarbetas till regeringens reviderade strategi för hållbar utveckling.

Direktiven efterlyser en uppsättning indikatorer i anslutning till de specifika förslag som diskuteras i handlingsplanen.

Ofta framförs önskemål om att sådana indikatorer skall aggregeras och viktas så långt som möjligt, för att öka genomslagskraften och minska informationsmängden. I sin extremaste form skulle man därvid kunna tänka sig ett enda sammanvägt, beskrivande mått på utvecklingen. Det var tanken bakom utformningen av s.k. grön BNP (eller NNP), där kostnaderna i miljön och på resursbasen skulle värderas och användas för att justera BNP.

De flesta försök att utveckla en sådan gemensamt måttstock har emellertid stupat på bristande underlag, både för att kvantifiera effekter på naturtillståndet av ekonomisk verksamhet, och när det gäller att översätta dessa effekter till monetära enheter. I det följande lämnas därför inga förslag på viktade indikatorsystem.

Konsumtionens hållbarhetsaspekter

Indikatorerna skall, från ett konsumentperspektiv, täcka in såväl det ekologiska som de sociala och ekonomiska aspekterna på hållbar utveckling. Det är inte ovanligt att man – förutom att fokusera på var och en av dem – också försöker lyfta fram områden där det finns ett mer eller mindre tydligt orsakssamband dem emellan. Stigande BNP åtföljs t.ex. av ökad/minskad energianvändning, som i sin tur innebär ökade/minskade utsläpp samt ökad/minskad sysselsättning, som leder till ökade/minskade inkomstklyftor.

Med utgångspunkt i den privata konsumtionen som ekonomisk drivkraft, uppstår dock vissa svårigheter att påvisa entydiga samband mellan de olika perspektiven. Som konsumenter medverkar vi till problem och möjligheter som visar sig i skilda delar av kedjan. Mitt val av kläder ger t.ex. upphov till utnyttjande av barn i fabriker i fattiga länder eller till utsläpp av koldioxid i Tyskland på grund av transporter. Sambandet mellan konsumtionen å ena sidan och de sociala och ekologiska effekterna måste ofta härledas.

---

² Statistics Sweden & the Swedish Environmental Protection Agency (2001) Sustainable Development Indicators for Sweden; A First Set 2001, Stockholm.

Den indirekta miljöpåverkan från privat konsumtion – som är helt central för bl.a. IPP-arbetet (IPP = EU:s arbete med s.k. integrerad produktpolitik) – kommer inte med i den vanliga statistiken eller rapporteringen kring miljöpåverkan. Inte heller är sambandet mellan privat konsumtionen, försämrad kosthållning och tilltagande övervikt bland barn och ungdomar helt lätta att leda i statistiska bevis.

Det finns dock mera direkta samband, framför allt vad gäller miljöpåverkan från bränslekonsumtionen i t.ex. fordon, bostäder och lokaler.

Den privata konsumtionens länkar till andra områden rör givetvis främst de ekonomiska perspektiven. Här samlas regelbundet in statistik som underlag för ekonomiskt-politiska beslut av olika slag – stabiliseringspolitik, fördelningspolitik, regionalpolitik, arbetsmarknad, utbildning etc. Vissa av dessa har en klar social dimension, t.ex. frågor om inkomstfördelning, utbildning, socialförsäkringssystemets utformning, hälso- och sjukvårdens finansiering.

Omfattning och detaljrikedom

Handlingsplanen skall framför allt fokusera på boende, transporter och livsmedel ur ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt konsumtionsperspektiv. De uppföljande indikatorerna skall, förutom att ge information om utvecklingen på dessa områden, helst också gå att använda för att spåra effekterna av de insatser som föreslås i handlingsplanen.

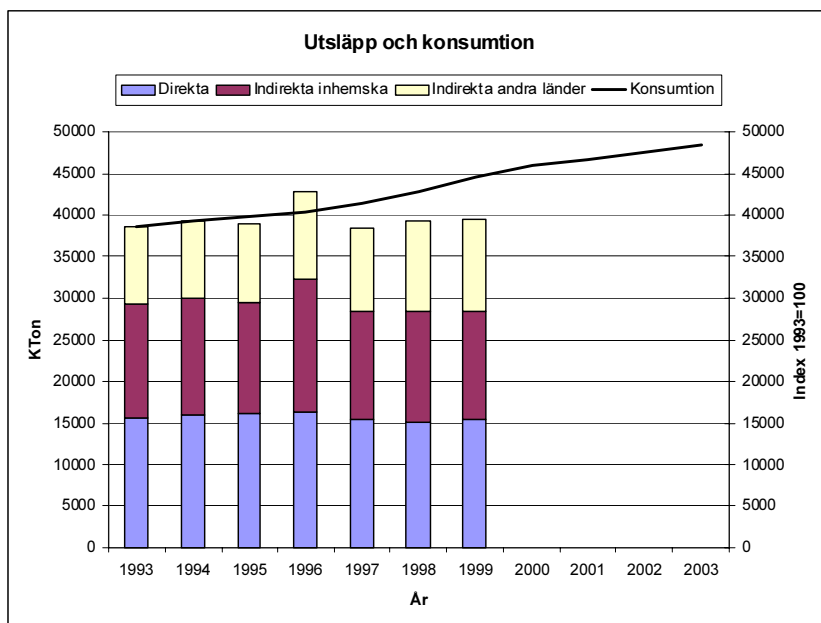
Det krävs därför en omfattande uppsättning indikatorer inklusive en betydande statistikförsörjning. De flesta indikatorsystem inom området är konstruerade så, att det blir möjligt att maximera informationsmängden och därmed optimera kommunikerbarheten. Kraven på detaljrikedom kan mötas genom en uppsättning huvudindikatorer som kopplas till en större mängd underliggande indikatorer.

Diagrammen nedan presenterar fördelningar för ett visst år och innehåller i de flesta fall för mycket information för att kunna hanteras i en tidsserie. Man skulle däremot kunna uttrycka flera av dem som förändringar mellan två år.

Det första diagrammet visar utvecklingen av koldioxidutsläpp från den privata konsumtionen i relation till utvecklingen av denna

konsumtion; det belyser således hur naturresursanvändningen genom bl.a. effektiviserande teknik i viss utsträckning kan frikopplas från BNP (decoupling). P.g.a. av pågående revision av Miljöräkenskapsdata vid SCB visas utsläppen bara för åren 1993–1999.

Figur: Samband mellan utsläpp och konsumtion

Utsläppen utgörs av summan av

- de direkta inhemska utsläppen, från de bränslen vi själva köper för att köra våra fordon och värma våra bostäder,
- de indirekta inhemska utsläppen, från produktionen av de varor vi köper,
- de indirekta utsläppen i andra länder, till följd av vår import av råvaror/varor till den svenska produktionen eller vår direkta privata konsumtion av dessa varor.

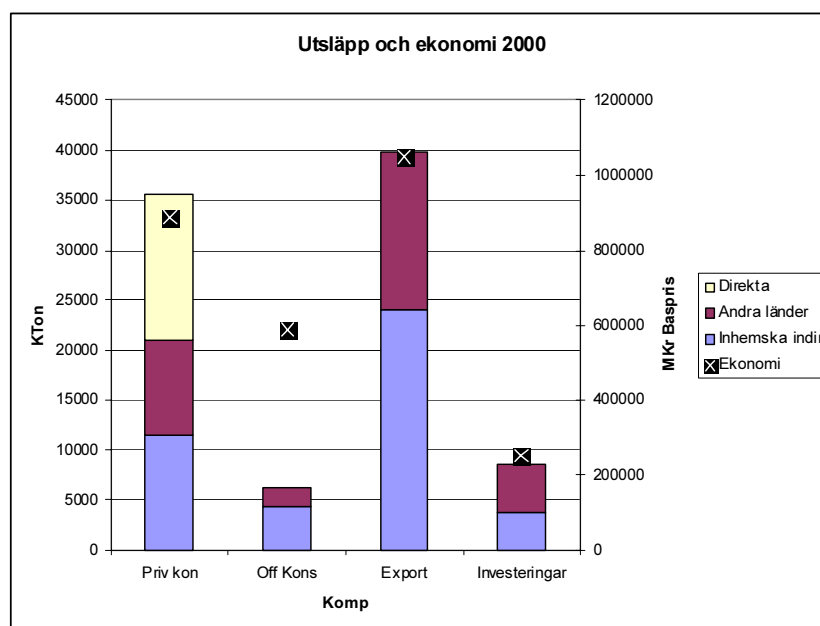
Man kan notera att finns en tendens till decoupling över perioden. Fördelningen mellan de olika typerna av utsläpp förändras gradvis mot en större andel av utsläpp i andra länder till följd av importen.

Detta föder intressanta frågeställningar kring riksdagens målen för hållbarhet i Sverige. Dessa mål är som bekant enbart relaterade till utsläpp i Sverige och inte – som de rimligen borde – till den svenska ekonomins och konsumtionens effekter på den globala utsläppsnivån.

Den nyligen påbörjande handeln med utsläppsrättigheter tar i och för sig fasta på att man skall kunna kvitta utsläpp (eller frånvaron av utsläpp) i olika länder mot varandra. Detsamma borde sannolikt även gälla den omfördelning av utsläpp som sker genom den ordinära dagliga handeln med varor och tjänster.

Nästa diagram illustrerar den privata konsumtionens miljöbelastning i relation till andra delar i den slutliga användningen (av allt som produceras i Sverige). Beräkningarna är i detta fall gjorda med en input-outputmodell som innefattar den offentliga sektorn som en producerande enhet. Detta innebär bl.a. att den offentliga konsumtionen inte åsätts några direkta utsläpp, eftersom dessa nu räknas som direkta utsläpp för övriga producerande branscher.

Figur: Privatkonsumentens utsläpp i relation till andra segment i slutanvändningen

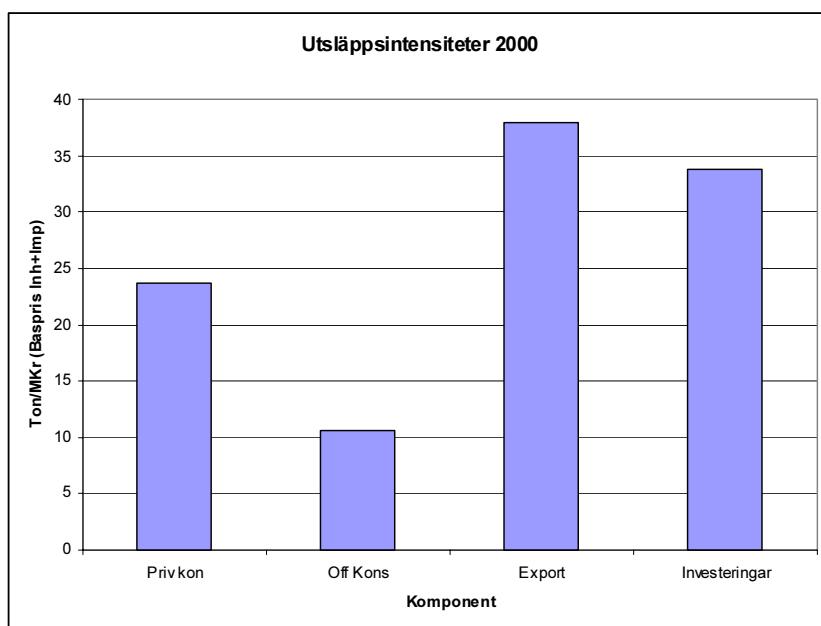

Här kan man konstatera att de indirekta utsläppen från det som exporteras är större än de samlade inhemska indirekta utsläppen från privat och offentlig konsumtion och bruttoinvesteringar. I själva verket står exporten för ca 55 procent av de inhemska indirekta utsläppen och 50 procent av utsläppen i andra länder, samtidigt som den endast utgör knappt 38 procent av det monetära värdet.

Skillnaden mellan monetärt värde och utsläpp är särskilt stort för den offentliga konsumtionen. I figuren nedan illustreras detta ytterligare, genom att utsläpp och monetärt värde används för att beräkna utsläppsintensiteten (ton utsläpp per miljoner kronor).

Figur: Utsläppsintensitet i olika segment av ekonomin

Exporten och bruttoinvesteringarna har högst utsläppsintensitet, vilket förklaras av det större innehåller varor i dessa delar av slutlig användning. Den offentliga konsumtionen å andra sidan har ett lågt varuinnehåll i konsumtionen, medan den privata konsumtionen uppvisar en jämnare mix av varor och tjänster.

Ur miljösynvinkel skulle man därför kunna "byta" en miljon kronor i export mot tre miljoner kronor i offentlig konsumtion,

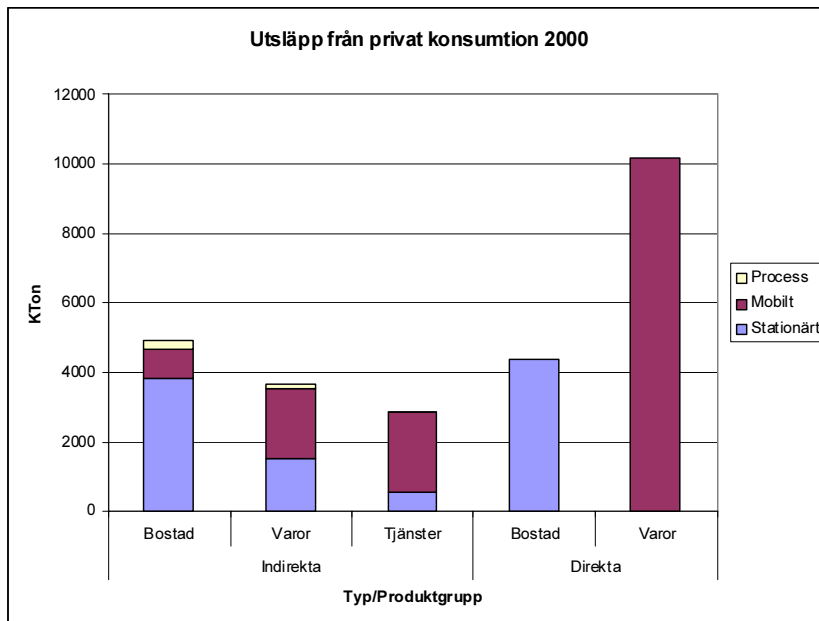
och ändå fortfarande kunna minska utsläppen. Av samma skäl sätt kan utsläppen fortsätta minska om en miljon kronor i privat konsumtion ”byttes” mot två miljoner kronor i offentlig konsumtion.

Skillnaderna i utsläppsintensitet återkommer i nästa diagram där den privata konsumtionen har klassats i tre grupper: bostaden, varor och tjänster. För dessa redovisas direkta och indirekta, inhemska utsläpp av koldioxid, dock nu fördelade på utsläppens källor, dvs. om de kommer från uppvärmning, transporter eller industriprocesser.

Här syns återigen skillnaderna i utsläpp mellan varor och tjänster. De höga, direkta utsläppen för varor kommer från bränslekonsumtionen i egna fordon (mobilt utsläpp), medan de direkta för bostaden är bränsleinköp för uppvärmning (stationärt utsläpp).

De indirekta utsläppen för bostaden utgörs till största delen av stationära utsläpp från uppvärmning via fjärrvärme/el. Man kan notera att den stora skillnaden i de indirekta utsläppen mellan varor och tjänster beror på de stationära utsläppen. Det innebär också att utsläppen från tjänstekonsumtion är mer beroende av utvecklingen vad gäller bränslen och förbrukning per ton- eller personkilometer.

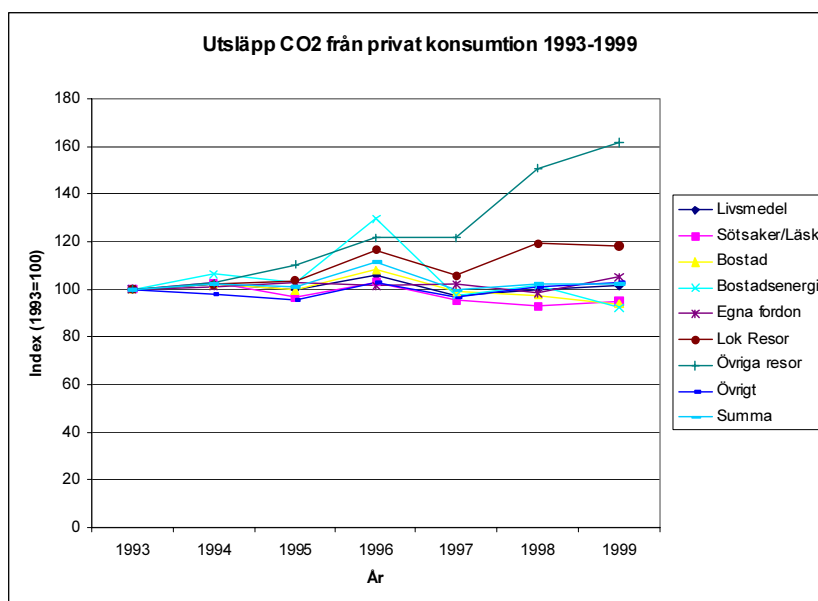
Figur: Skillnader i utsläppsintensitet mellan olika vardagssektorer

Om man tar ännu ett steg närmare produkterna i den privata konsumtionen, kan man konstatera att den decoupling vi kunde ana ovan inte är jämnt fördelad mellan de olika produktgrupperna.

Utsläppen från produkter i den privata konsumtionen har ökat mindre och i vissa fall minskat under 1990-talet (se figur). Utsläppen förknippade med "övriga resor" har dock ökat, i monetära termer nästan lika mycket som utsläppen har gjort. Skuttet i värden för 1996 har framför allt med vädret att göra då vi hade en kall och torr vinter som ökade utsläppen för uppvärmning.

Figur: Koldioxidutsläppens variation i olika sektorer 1993–99

Olika produkters miljöbelastning beror på två faktorer:

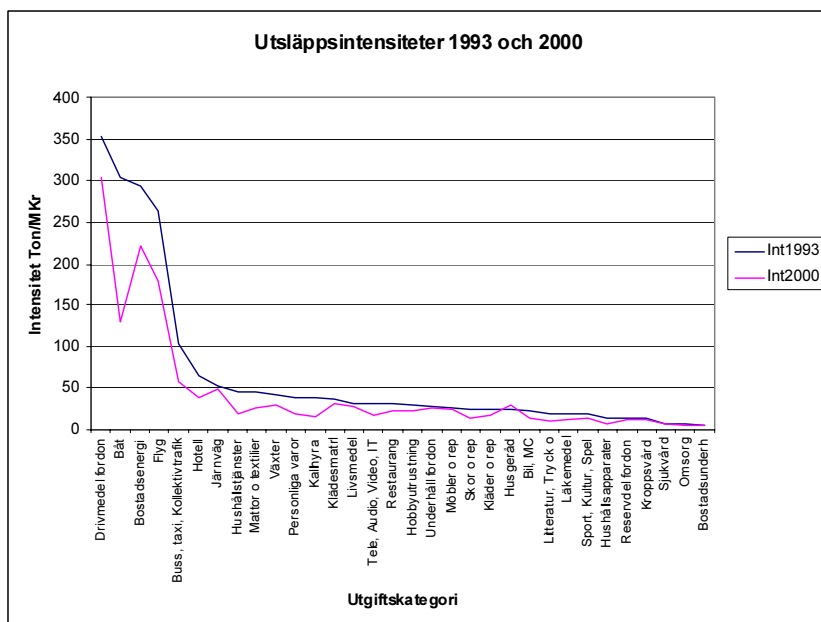
A – Mängden som köps.

B – Utsläppsintensiteten, i kg utsläpp per krona utgift.

Det kalla året 1996 ökade bägge; det gick åt mer energi för att det var kallt och energin som köptes producerades med högre miljöbelastning eftersom ren vattenkraft ersattes av fossilt bränsle.

I diagrammet nedan visas utsläppsintensiteter för ett 30-tal produktgrupper under två år, 1993 och 2000. Täljaren i intensitetsmåtten har räknats om till 2000 års priser, vilket gör det möjligt att jämföra intensiteterna.

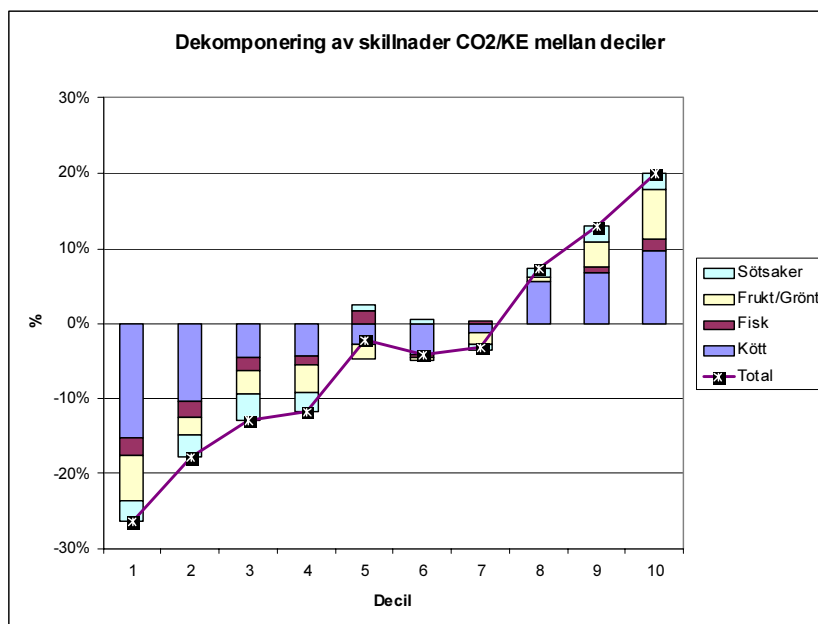
En hållbar utveckling i allmänhet och konsumtion i synnerhet förutsätter att svenska producenter blir resurs- och miljömässigt effektivare när det gäller att producera det konsumenten vill ha. Nästa diagram visar att detta faktiskt har skett under 1990-talet. En vidare utveckling av den trenden kan stimuleras genom olika samhälleliga mål för grupper av produkter och miljöbelastande ämnen.

Vi har nu på olika sätt illustrerat graden respektive utvecklingen av hållbarhet i den privata konsumtionen, mätt i termer av utsläpp av koldioxid (CO₂). Det har skett från makronivå, ned till enskilda produktgrupper.

Det är också intressant och angeläget att komplettera detta med ett mera socialt eller fördelningspolitiskt perspektiv på utvecklingen. Nedan ges två illustrationer till detta. I den första visas skillnaderna i utsläpp av koldioxid för en del av den privata livsmedelkonsumtionen uppdelad på olika inkomstgrupper, s.k deciler, för disponibel inkomst. Utsläppen anges som koldioxid per konsumtionsenhet.

Diagrammet visar procentuell avvikelse från genomsnittet, dvs. decilen med lägsta disponibel inkomst genererar 25 procent mindre utsläpp av koldioxid än genomsnittet, medan den översta decilen genererar 20 procent mer utsläpp.

Skillnaderna mellan grupperna förklaras dels av volymen konsumtion, dels av själva sammansättningen av konsumtionen. Den senare spelar mindre roll i detta sammanhang eftersom de konsumtionsdata som ligger till grund för analysen är tämligen grova i produktgrupperna; vi kan alltså inte särskilja olika typer av fisk, grönsaker eller kött som möjligen skulle givit större skillnader mellan inkomstgrupperna.

I det avslutande diagrammet nedan, visas utvecklingen mellan 1992 (1993) och 2000 med avseende på olika inkomstdecilers bidrag till de direkta utsläppen av koldioxid från den privata konsumtionen, dvs. de bränslen vi köper för transporter och uppvärmning. Dessa står för drygt hälften av de inhemska utsläppen av koldioxid från den privata konsumtionen.

I diagrammet är utsläppen av direkt koldioxid per konsumtionsenhet relaterat till det genomsnittliga utsläppet per konsumtionsenhet. Det innebär att man kan tolka avvikelser från 100 procent som att en grupp antingen avstår från att utnyttja sin del av snittet eller att man utnyttjar mer än sin andel. Det säger dock ingenting om huruvida detta genomsnitt i sig är "hållbart".

Man kan konstatera att konsumtionsenheterna i hushållen med lägst inkomster enbart utnyttjar ca hälften av vad genomsnitts-

konsumtionsenheterna gör. I de högre inkomstgrupperna är det tvärtom, där ligger man 10–20 procent över genomsnittet per konsumtionsenhet.

Den lägsta gruppen har dessutom minskat sin andel under perioden medan den översta har ökat sitt utrymme.

Några slutord kring exemplen

I denna korta illustrerade exempelgenomgång har endast koldioxidproblematiken illustrerats. Det finns förvisso andra ämnen inom hållbarhetsperspektivens miljöekonomi som också förtjänar att studeras. koldioxidrelaterade indikatorer är emellertid så centrala i diskussionen om hållbar utveckling – eftersom de har att göra med fossila råvaror – att de svårigen kan ersättas med andra.

Oavsett om man väljer koldioxid eller andra konsumtionsrelaterade miljöfrågor får man i princip samma typ av indikatorer att jobba med. Det är viktigt att täcka in:

- makroperspektivet, för att kunna belysa graden av decoupling över tid,
- privatkonsumtionens andel av hela problembilden, för att kunna belysa möjligheten att påverka fördelningen av den slutliga användningen,
- olika produktgruppers betydelse, räknat i volym och intensitet,
- fördelningsperspektiven på den privata konsumtionen och dess miljöpåverkan.

Sammantaget innebär detta minst ett halvt dussin indikatorer per ämne.

De presenterade indikatorerna är exempel på vad som krävs för att få en snabb överblicksbild av huruvida den privata konsumtionens blir mer eller mindre (ekologiskt) hållbar, och hur detta panorama fördelar sig på olika grupper av konsumenter.

Indikatorer knutna till utredningens förslag

Miljömärkning

Miljömärkning av produkter för konsumenter har länge ansetts vara ett av de viktigare instrumenten för att underlätta en förändring mot mer hållbar konsumtion. Trots att den är väl etablerad såväl nationellt som internationellt, är det svårt att få fram uppgifter på hur andelen miljömärkta produkter förändras i konsumentled. Konsumentverket sammanställde dock under andra hälften av 1990-talet en indikation på volymutvecklingen av SIS, KRAV och Bra miljöval i förhållande till den privata konsumtionen.

Andelen märkta produkter är inte minst en tydlig symbolfråga, där det bör finnas statistik och indikatorer. Märkningsorganisationerna har förutsättningar att redovisa löpande statistik på producent- och produktnivå. Efterfrågan på denna information har emellertid hittills inte varit så stark att det avdelats resurser för att producera den.

Förslaget att ställa krav på miljö- eller ekologiskt märkta produkter i den offentliga upphandlingen gör det än mer intressant att systematiskt bygga upp statistiken på området. I detta fall kan man önska att de offentliga ekonomisystemen utvecklades för att kunna lyfta fram de produkter som fyller ekologiska kriterier; dessvärre är få av dem idag designade för detta.

Sedan några år har SCB utvecklat en sk miljöföretagsdatabas som skall kunna följa utvecklingen inom detta område från ett producentperspektiv. Samma utveckling har drivits inom ramen för EU:s statistikbyrå Eurostat. Utvecklingen av miljöföretag är intressant ur flera aspekter t.ex. för regional planering och diskussionen om miljödriven export och sysselsättning.

En utveckling av statistiken på produktsidan, bl.a. för de miljömärkta produkterna, skulle ge större möjligheter att koppla samman produktion och konsumtion och därmed följa den strukturomvandling som en ökande andel miljöföretag respektive produkter innebär.

Den ekonomiska aspekten på miljömärkta produkter har i princip – rätt eller fel – alltid handlat om att en ökad sådan andel automatiskt leder till ökade kostnader. Med en begränsad budget är detta är särskilt bekymmersamt, både för privatpersoner och kommuner.

Därför är det av intresse att

- följa prisutvecklingen på miljö- eller ekologiskt märkta produkter, eller en strategisk delmängd produkter,
- fortsätta med försöken att särskilt fråga om miljömärkta produkter i hushållsbudgetundersökningarna som genomföra av SCB.

Övervikt och folkhälsa

Det finns en mängd, mer eller mindre direkta, samband mellan konsumtion och folkhälsa. Ett som diskuteras ofta är utvecklingen av övervikt och fetma till följd av sämre kosthållning och bristande motion.

För vuxna har uppgifter om längd och vikt samlats in inom ramen för SCB:s undersökningar om levnadsförhållanden.

För barn och ungdomar har en nyligen publicerad studie från Folkhälsoinstitutet ("Övervikt bland barn – nytt system för nationell uppföljning", R 2005:20) visat, att det går att basera en kontinuerlig uppföljning av övervikt/fetma bland barn på de uppgifter som samlas in inom skolhälsovården.

Uppgifterna om förändringar i övervikt/fetma skulle sedan kunna relateras till utvecklingen i den privata konsumtionen, antingen i olika aggregat eller för specifika produkter som anses kritiska. Detta skulle även kunna kopplas till olika socioekonomiska karakteristika för hushållen, för att möjliggöra olika typer av fördelningsanalyser.

Bilparkens omvandling

Befintlig statistik om fordonsparken skulle utan större ansträngning kunna användas för att ta fram relevanta indikatorer kring anpassningen mot mer hållbara privata transporter. Uppgifter om fordons viktklass, drivmedel, körsträcka tas regelbundet fram via statistik från bilbesiktningen. Denna kan studeras i olika dimensioner, t.ex. regionala fördelningar eller, via registerkopplingar, i samband med andra uppgifter.

Resvaneundersökningar kan användas för att illustrera trender när det gäller antal antalet personkilometer för olika fordonstyper etc.

Miljöpåverkan, dvs. utsläpp och bränsleanvändning, beräknas regelbundet inom miljöstatistiken och Miljöräkenskaperna, och baseras på beräkningar från Vägverket.

Det bör gå att ställa samman relevanta indikatorer för hela fordonsparken, eller för speciella fordonstyper, som avspeglar miljöbelastning, körsträckor, regionala fördelningar eller annat som anses intressant.

Bostädernas energiförbrukning

Det finns gott om statistik som täcker energianvändning för bostäder, t.ex. Energistatistiken för småhus, flerbostadshus och lokaler, som SCB undersöker på uppdrag av Energimyndigheten. Även här kan man ställa samman relevanta indikatorer från befintlig statistik.

Miljöskatterna i konsumtionen – fordonsskatter, koldioxidskatter m.m. i privat konsumtion

Miljöräkenskaperna vid SCB sammanställer skatter, avgifter och subventioner för den bransch som t.ex. köper det beskattade bränslet. Samma sak gäller för den privata konsumtionen, dvs. man räknar fram koldioxidskatten från privata bränsleköp till det egna fordonet eller villapannan.

Man kan även med ganska enkla medel räkna ut hur de miljöskatter som ligger på producerande branscher ”sprider sig” vidare till privata konsumenter, via de produkter dessa köper.

Miljöskatter, subventioner och avgifter är intressanta som allokeringinstrument, i syfte att påverka konsumtionen i riktning bort från produkter som är mer miljöbelastande, t.ex. fossila bränslen. De är även viktiga ur ett fördelningsperspektiv. Det borde inte vara alltför komplicerat att konstruera en indikator som visar uttaget av miljöskatter fördelar sig över olika grupper.

Slutord

Trots ett drygt decennium av diskussioner kring hållbar utveckling finns det fortfarande ingen självklar och använd uppsättning indikatorer för att följa utvecklingen. Sedan 1970-talet har

statistiksystemen byggts ut, med information som belyser såväl utvecklingen i en rad energi/miljöaspekter såväl som sociala aspekter och välfärd.

Dessa indikatorer får dock inte tillnärmelsevis samma genomslag som den ekonomiska statistiken. Varje månad, kvartal eller år är förväntningarna höga på de nya siffrorna som presenteras för BNP, export, investeringar och sysselsättning, för att inte tala om börsens svängningar eller riksbankens styrränta.

Det kan förklara varför många bedömare, som efterlyser indikatorer på hållbar utveckling, ofta önskar sig en helt annan och nydanande typ av statistik, till skillnad från det som redan publiceras i olika sammanhang och som inte uppmärksammas tillräckligt mycket. Dock finns sannolikt inga nya "listiga" statistikpaket som kan placera hållbar utveckling på löpsedlarna. Den information som redan existerar i de befintliga statistiksystemen, är relevant för de flesta av de frågor som ställs om hur hållbar utvecklingen i Sverige varit under den senaste tiden. Avgörande är istället hur man åstadkommer en vettig selektion av informationen, och att ha en beställare som bryr sig om resultatet.

Denna genomgång har pekat på en rad tänkbara infallsvinklar för att belysa sambandet mellan den privata konsumtionen och dess miljöpåverkan. Det har även framgått att en alltför stor mängd uppdelningar och "nedbrytningar" i systemet snabbt gör indikatorerna överskådliga.

Idealt borde det finnas en specifik svensk strategi för hållbar konsumtion med tydliga uppföljningsbara målsättningar. Då vore det inget större problem att ta fram indikatorer som gör det möjligt att följa hur framgångsrik denna strategi är, i såväl helheten som dess delar.

Statistiksystemen i Sverige är väl utvecklade för att följa de flesta av de perspektiv på en hållbar utveckling som diskuterats under senaste år. I många fall måste emellertid den befintliga statistiken specialbearbetas och kopplas samman mellan olika statistikområden, vilket också görs sporadiskt.

Det sker dessvärre ingen kontinuerlig samverkan, eftersom de statistikproducerande myndigheterna har specifika uppdrag. Hållbar utveckling går på tvärs igenom dessa uppdrag. Det innebär att det måste komma krav både och resurser för att ur den befintliga statistiken kunna vaska fram dess mervärde och göra den riktigt intressanta som underlag för ett indicatorsystem för hållbar utveckling.

”Vägen till hagen går genom magen” – om djur, öppna landskap och hälsosammare nötkött. Fördjupning till 3.2

Odlingsbygderna bjuder ofta på underbara skönhetsupplevelser, en viktig del av den immateriella välfärdskonsumtionen i tider av stress och utbrändhet. Men de är också artrikast av alla miljöer. Här, på 8 procent av Sveriges yta finns faktiskt den allra yppigaste biologiska mångfalden:

- Hälften av alla örter, ormbunkar, fräken- och lummerväxter, sammanlagt ungefär 1 000 arter.
- 35 olika däggdjur.
- 50 fågelarter, 20 procent av samtliga som regelbundet häckar hos oss.
- 70 dagfjärilsarter.
- 13 groddjur, alla arter utom en.
- Samtliga sex arter av ormar och ödlor.

Orsaken till myllret av växter och djur är variationen i bondens markanvändning genom århundradena. Här finns olika typer av betesmarker, åkerlappar, skogsbryn och träddungar, åkerholmar, ladugårdsbackar, våtmarker, sjöar och vattendrag. Varje liten plätt erbjuder sin alldeles unika fördelning av värme och svalka, sol och skugga, vatten och näring. Växter slår sig ner där livsvillkoren passar dem bäst, och lockar till sig bin, humlor,flugor och andra insekter. Vilket betyder dukat bord för småfåglar – som i sin tur är läckra munsbitar åt sparvhök och tornfalk. Så vävs arterna samman i det ekologiska systemets komplicerade och ofta sinnrika beroendeförhållanden.

På en enda kvadratmeter välskött, naturlig – alltså ej odlad – gräsmark kan man ibland hitta 25, kanske 30 arter av gräs, örter och kryptogamer (svampar, mossor, lavar).

Allra artrikast är slätterängen, där naturgräs, örter och hamlat löv från ask, lind och andra träd, förr i tiden torkades till hö som vinterfoder för mjölkkor, getter, får och oxar. Idag finns bara några tusen hektar äkta äng kvar i Sverige, ömsint vårdade av någon hembygds- eller naturskyddsörening.

Naturbetesmarken – artrikaste miljön i Sverige

På andra plats i artmångfald kommer naturbetesmarken, ”hagen”, med en areal av ca 400 000 hektar, främst i Götalands skogs- och mellanbygder. Här växer blåklocka, rölleka, kattfot, fibblor och många andra blommor. Förutsättningen är dock att grässvålen betas och trampas och hålls i hävd av kor och kalvar, hästar eller får.

Det är lätt att förstå vad som händer när bonden slutar, eller inte längre har möjlighet att låta djuren gå på naturbetesmark. Gräset lämnas kvar, vissnar, förmultnar och ökar kvävehalten i jorden, vilket gynnar storvuxna arter som nässlor, hallon, rallarros, mjölkört och hundkåx. Redan efter några år har de konkurrerat ut många av de små, ursprungliga ängs- och hagmarksblommorna, som sedan årtusenden är anpassade till magrare jordar. Fem, tio år senare har också buskar och en och annan granplanta ryckt fram. Om bara någon generation har återigen en flik av det gamla kulturlandskapet med sin mänskliga historia, skönhet och biologiska mångfald återerövrats av skogen.

Den här utvecklingen är på intet sätt ny, den har pågått i årtionden, i takt med att antalet bönder, gårdar och betesdjur stadigt minskat. Alltmer produktiva kött- och mjölkdjur, modern teknik, bristande lönsamhet och ökad livsmedelsimport är några av orsakerna. 1990 fanns det i landet 25 000 mjölkgårdar, idag är bara 9 500 kvar. 150 000 mjölkkor försvann under samma tid.

I många områden har mjölkbönderna fortsatt med att istället ha köttdjur på bete i det annars så igenväxningshotade landskapet. Men lönsamheten i branschen blir allt bräckligare, med drygt 40 procent importandel nötkött (2005). Idag är det oftast bättre ekonomi för hushållen att köpa biffkött från djur som betat på skövlad regnskogsmark i Brasilien och fraktats över Oceanen – än att handla svenskt, kanske från en bonde i trakten som håller landskapet öppet, artrikt och vackert.

De allra flesta djurbönder får miljö- och landsbygdsersättning från EU, viktiga för att kunna hålla produktionen igång de oftast något magrare och mindre lönsamma men biologiskt värdefulla naturbetesmarkerna.

Minst lika avgörande är dock att bonden kan sälja sina produkter i butik med någorlunda anständig lönsamhet. Vilket i sin tur betyder att konsumenterna måste dra sitt strå till stacken, leta sig fram

till förpackningarna med etiketten ”naturbeteskött” i frysdisk, och vara beredda att betala lite extra för dem.

Kaprifolkött är ett exempel på den typ av lokala och regionala varumärken för KRAV-godkänt, naturbetesproducerat kött som under åren framöver måste få en vidgad marknad. *Gröna Gårdar* är ett annat, specialiserat på enbart gräsfodring av djuren och därmed produktion av kött med högre innehåll av det hälsosamma omega 3-fettet.

I delbetänkandet ”Hållbara laster” (HL, kapitel 5) lanserade jag idén om en storsatsning på en vall- och naturbetesbaserad produktion av nötkött och mjölk. Jag underströk att ”Sverige har goda agrara förutsättningar” för en mer extensiv djurhållning och att detta skulle medföra ”en rad miljö-, folkhälso- och ekonomiska vinster” (HL, s. 122).

Jag skall här mer i detalj diskutera förutsättningarna för en kommande storsatsning på gräsbaserad nötköttproduktion.

Förutsättningar för ökad betesbaserad nötköttproduktion

I början av 1990-talet var den svenska produktionen av nötkött ungefär lika stor som konsumtionen. Självförsörjningsgraden var alltså cirka 100 procent. Därefter har konsumtionen stigit kraftigt medan produktionen varit oförändrad och till och med minskat något de senaste åren. Självförsörjningsgraden år 2004 var endast 60 procent. 40 procent av det nötkött som konsumeras i Sverige kommer alltså från andra länder, främst Irland, Danmark och Tyskland men i ökande grad också från Brasilien.

Även för lamm- och fårkött har konsumtionen ökat betydligt medan produktionen minskat; den svenska självförsörjningsgraden var 75 procent år 1990 men är nu nere i 40 procent (Jordbruksverket 2000 och 2003). Nya Zeeland är den största exportören av lammkött till Sverige.

I HL, s. 110 ff framförs argument för att den svenska nötköttskonsumtionen bör ligga kvar på nuvarande nivå, att lammköttkonsumtionen fördubblas samt att i princip allt nöt/lamm bör vara svenskproducerat på bete och grovfoder. För att uppnå detta måste den svenska produktionen öka drastiskt. Förutsättningarna för detta analyseras nedan.

Årskonsumtionen per svensk är drygt 20 kg för nötkött men endast 1 kg för får- och lammkött. Därför kommer främst nöt-

köttproduktionen att behandlas nedan. Slutsatserna för nötkött gäller dock i huvudsak även för får.

Dikorna blir allt viktigare

Basen för den svenska nötköttproduktionen är de kalvar som 400 000 mjölkkor och 160 000 dikor årligen föder. Antalet mjölkkor kommer med all säkerhet fortsätta att minska varför dikor av köttras blir allt viktigare för att upprätthålla och helst öka den inhemska nötköttproduktionen.

Dikorna och deras kalvar har också stor och ökande betydelse för naturvården. Enligt Naturvårdsverkets (1997) studie ”Det framtida jordbruket” behöver antalet dikor öka 70 procent fram till år 2021 för att klara målen för hävd av naturbetesmarker och öppet varierat landskap i skogsbygder. I ”Hållbara laster” (SOU 2004:119) föreslås dessutom en mycket stor ökning av vallarealen även i slättbygder. För att utnyttja hela denna vallareal fordras ännu större ökning av antalet dikor än vad som förutsätts i Naturvårdsverkets framtidsvision.

Frikopplade bidrag nödvändiggör kostnadsjakt

Från EU-inträdet fram till och med år 2004 utgjorde dikobidrag, handjursbidrag, extensifieringsbidrag och slaktbidrag en stor del av de svenska nötköttproducenternas intäkter. Från och med 2005 har huvuddelen av dessa bidrag frikopplats från produktionen. Utredningen om genomförandet av EU:s jordbruksreform i Sverige (Ds 2004:9) beräknar att detta kommer att minska det driftsöverskott som skall täcka arbets- och byggnadskostnaderna från 4 300 kr till 1 300 kr per diko och år. En fullständig frikoppling av bidragen skulle drabba slaktungnöten ytterligare och därmed också dikorna i form av lägre kalvpriser.

Fåren drabbas mindre av frikopplingen av bidragen och stärker därmed sin konkurrenskraft jämfört med köttnötdjuret. Både för får och köttnöten är dock den beräknade ersättningen till arbete och byggnader mycket lägre än kostnaderna för dessa resurser vid dagens normala svenska produktionsteknik (SLU:s områdeskalkyler). För ekonomisk hållbarhet krävs större besättningar och billigare byggnader (Johnsson et al., 2004). Alternativet är stora

ökningar av investeringsstöd och miljöersättningar och konsumenter som är beredda att betala ett mycket högt merpris för svenskt kött. Utan kostnadsreducerande teknik- och företagsutveckling är det stor risk att den betes- och grovfoderbaserade köttproduktionen minskar i stället för att öka.

En forskningsrapport (Jensen & Frandsen, 2003) antyder att nötköttproduktionen kommer att minska med 16 procent i Sverige, 10 procent i de tidigare 15 EU-länderna och 8 procent i de nuvarande 25 EU-länderna. Siffrorna gäller vid fullständig frikoppling jämfört med om 2004 års stöd hade fortsatt. Vid den partiella frikoppling som gäller de närmaste åren beräknas vår nötköttsproduktion minska med 12 procent.

Billig mark skapar möjligheter

Arbets-, bygnads-, maskin- och stängselkostnaderna per kg producerat kött kan minska betydligt om man bygger upp större kött-djursbesättningar med hjälp av ökad betes- och vallareal. För att det skall vara lönsamt att utöka betes- och vallarealen måste dock marken vara billig – alltså sakna lönsam alternativ användning.

Frikopplingen av arealbidragen till bl.a. spannmål gör att det från och med 2005 finns gott om åker där fortsatt spannmålsodling blir olönsam, åtminstone när det krävs nyinvesteringar i maskiner (SLU:s områdeskalkyler). Skogsplantering på sådana åkrar, liksom återplantering på ordinär skogsmark efter slutavverkning, har mycket tveksam lönsamhet vid de förräntningskrav som är normala i övrigt näringsliv (Kumm, 2004).

I ett område i Kanada med liknande naturliga förutsättningar som i Svealands slättbygder, men utan bidrag till växtodling eller djurskötsel, dominerar vall och bete till dikor markanvändningen på lantbruksfastigheter, medan spannmålsodling och skog dominerar i Svealands slättbygder. Detta antyder att frikopplingen av bidragen i Sverige kan resultera i mera vall, bete och dikor även här. En förutsättning för detta är dock billigare byggnader och större besättningar (Kumm, 2005).

Rationellt naturvårdsbete genom stora fållor

Naturvårdsbetet karaktäriseras på många ställen av små splittrade betesmarker som kräver mycket stängsel per ha. Då antalet nötkreatursbesättningar minskar i snabb takt kommer allt flera av dessa betesmarker att ligga långt från kvarvarande djurhållare. Mellan åren 1990 och 2003 minskade antalet nötkreatursbesättningar med 40 procent (Jordbruksstatistisk årsbok). En konsekvens av detta blir ökade kostnader för djurtransporter och djurtillsyn på många betesmarker.

De små splittrade betesmarkerna, som i många fall har höga natur- och kulturvärden, är starkt hotade till följd av höga kostnader, gamla brukare som inte får någon efterträdare och billiga åkerbeten som konkurrerar om kvarvarande betesdjur. Detta framgår av intervjuer för några år sedan med slumpvis valda brukare av betesmarker som ingår i Naturvårdsverkets lista över "Sveriges finaste odlingslandskap". Enligt brukarnas bedömningar kommer hälften av dessa betesmarker vara obetade år 2010 i skogsbygder, som utmärks av små betesmarker och små besättningar. I jordbruksbygder med större betesfällor och större besättningar är framtiden ljusare för betesmarkerna (Kumm, 2003).

För några generationer sedan ingick många av dagens små splittrade betesmarker i större mosaik som innefattade allt från öppna gräsmarker till mer eller mindre betade skogar. Sedan har mycket av detta omvandlats till sluten skog eller öppen åkermark. Genom att "reversa" denna omvandling i områden med stora befintliga eller potentiella betesberoende naturvärden förbättras förutsättningarna att hållbart bevara och utveckla naturvärdena.

Extensivt bete vid god tillgång på mark

I projektet "MAT 21" har bl.a. följande två framtidsscenarier för svensk nötköttproduktion formulerats och utvärderats (Kumm et al., 2005):

1. Scenario *Natur* är dikobaserad och utmärks av hög betesandel, kemikaliefrihet, övervintring utomhus med enkla väderskydd, kalvning under varm årstid och avel inriktad på god hälsa och lätta kalvningar. Detta scenario är väl förenligt med ekologisk produktion.

2. Scenario *Miljöskydd* bygger på tjurar födda av mjölkkor seminerade med köttrassperma. Fodret utgörs av ensilage från måttligt kvävegödslade gräsvallar kompletterat med fodersäd och koncentrat i proportioner som gör att överutfodring med protein undviks. Djuren hålls inomhus i liggbåsstall hela uppfödningen. Gödseln hanteras i flytande form och sprids på våren med omedelbar nedmyllning.

Naturscenariot är bäst med hänsyn till målen för öppet landskap, biologisk mångfald, oberoende av pesticider, naturligt djurbeteende och kött med hälsosam fettsyrasammansättning. Det har lågt behov av fossil energi, men kräver å andra sidan stor areal, vilket begränsar möjligheterna att vid behov odla bioenergi. Naturscenariot har mycket låga kostnader per kg producerat kött så länge det finns gott om mark som saknar lönsam alternativ användning.

Miljöskyddsscenarioets är bäst med hänsyn till låga kväveutsläpp och lågt arealbehov. Det senare gör att areal kan friställas till energiodling som ersätter fossila bränslen, vilket kan bidra till minskade utsläpp av växthusgasen koldioxid.

Referenser

- Ds 2004:9. Genomförandet av EU:s jordbruksreform i Sverige. Jordbruksdepartementet. Stockholm.
- Jensen, H. G. & Frandsen, S. E., 2003. Impact of the Eastern European Accession and the 2003-reform of the CAP, Consequences for individual member countries, Worknig Paper 11/03, Danish Research Institute of Food Economics, Copenhagen.
- Johnsson S., Kumm K.-I., Jeppsson, K.-H., Lidfors, L., Lindén, B., Pettersson, B., Ramvall, C.-J., Schönbeck, P & Törnquist, M., 2004. System för nötköttsproduktion. Rapport 5, Institutionen för husdjurens miljö och hälsa, SLU, Skara.
- Jordbruksverket, 2000. Marknadsöversikt Animalier. Rapport 2000:23. Jönköping.
- Jordbruksverket, 2003. Marknadsöversikt – animalier. Rapport 2003:24. Jönköping.
- Naturvårdsverket, 1997. Det framtida jordbruket. Rapport 4755. Stockholm.
- SLU, 2004. Områdeskalkyler. www.ekon.slu.se/agriwise/.

SOU 2004:119. Hållbara laster. Delbetänkande av utredningen om en handlingsplan för hållbar konsumtion – för hushållen.

Kumm, K.-I., 2003. Sustainable management of Swedish seminatural pastures with high species diversity. *Journal for Nature Conservation*. 11:117–125.

Kumm, K.-I., 2004. Does re-creation of extensive pasture-forest mosaics provide an economically sustainable way of nature conservation in Sweden's forest dominated regions? *Journal for Nature Conservation* 12: 213–218.

Kumm, K.-I., 2005. Economically sustainable preservation of grazing dependent biodiversity in Sweden by using Canadian ranching systems. Accepterad för publicering i *Outlook on Agriculture*.

Kumm, K.-I., Stern, S., Gunnarsson, S., Nybrant, T., Sonesson, U. & Öborn, I., 2005. Framtidsscenarioer för uthållig svensk nötköttsproduktion. Rapport MAT21 nr 1/2005. Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala.

Ekologiska livsmedel i offentliga storhushåll. Fördjupning till 3.3.2

Källa: Ekocentrum, info@ekocentrum.info

En enkät över intresset för ekologiska livsmedel i offentliga storhushåll gjordes sommaren 2004. 290 kommuner och 17 stadsdelskontor i Stockholm fick frågor; 141 enkäter besvarades, av 132 kommuner och 9 stadsdelskontor. Det motsvarar en svarsfrekvens på 46 procent.

På den direkta frågan om hur många kommuner som serverar ekologisk mat i någon omfattning svarade 76 kommuner (55 procent) ja, men siffran är troligen något högre eftersom många fler har ekologiskt i sina upphandlingsavtal. I genomsnitt lägger kommunerna 2,5 procent av livsmedelsbudgeten på ekologiska livsmedel. 22 kommuner har en ekologisk andel på mellan 4,1 och 15 procent.

Grönsaker är det produktslag som används av flest kommuner som serverar ekologiska livsmedel i någon form, medan mejeriprodukter är det produktslag som de svarande kommunerna uppger att de köper mest av.

I 37 procent av de svarande kommunerna serveras ekologiska livsmedel på grund av ett politiskt beslut. Det är en ökning sedan 1999 då endast 28 procent av kommunerna hade politiskt beslut gällande användning av ekologiska livsmedel, men en minskning sedan 2001 då 45 procent uppgav att de hade ett politiskt beslut. Fler kommuner än tidigare har politiskt beslut i form av ett tydligt preciserat procentmål för inköp av ekologiskt producerade livsmedel. Det skulle kunna tyda på att politikerna blivit mer aktiva i arbetet med ekologiska livsmedel.

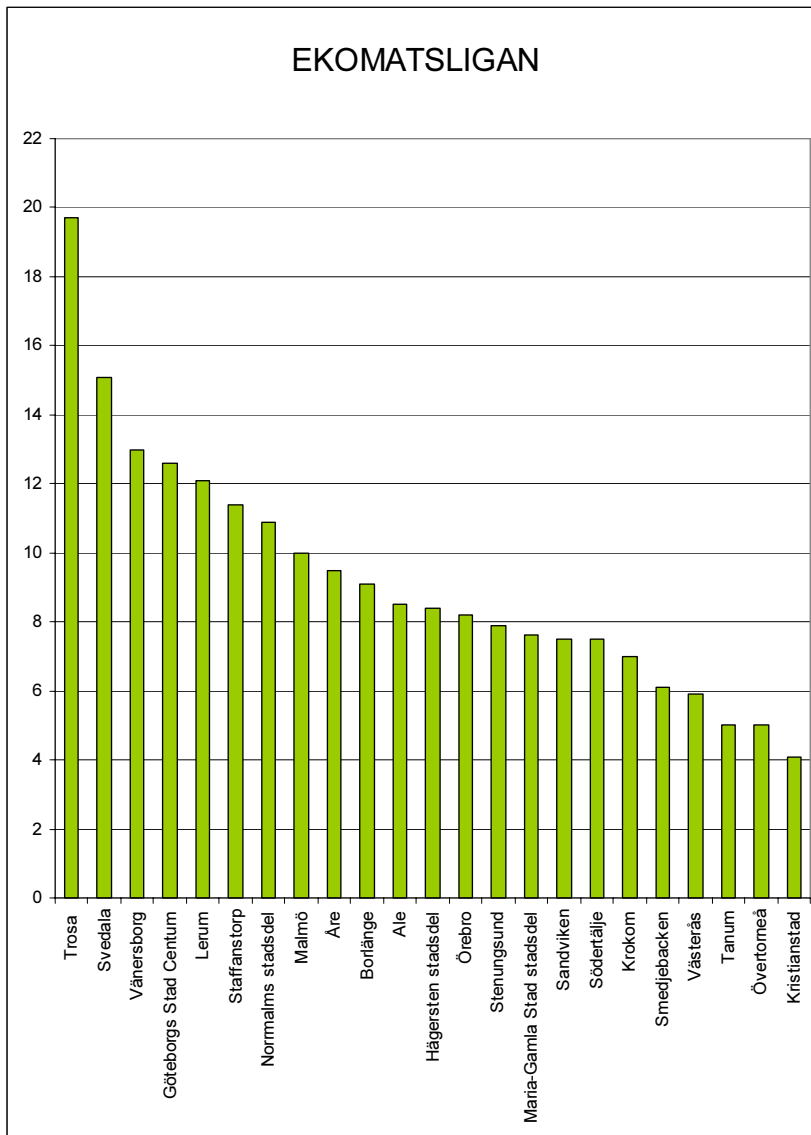
82 procent av de svarande eller 115 kommuner uppger att det finns ekologiska livsmedel i deras upphandlingsavtal. Det är en ökning sedan 1999 då 71 procent av de svarande hade upphandlingsavtal med ekologiska livsmedel, men en liten minskning sedan 2001 (86 procent). De kommuner som uppger att de har upphandlingsavtal med ekologiska livsmedel har i genomsnitt 44 produkter att välja bland. Antalet ekologiska varor i avtalen varierar mellan 1 och 500 produkter.

16 av de kommuner som svarat på enkäten uppger att de har valt att byta ut ett antal livsmedel till helt ekologiska.

Endast 9 procent av de medverkande kommunerna uppger att de får någon form av ekonomisk kompensation för ökade kostnader vid inköp av ekologiska livsmedel. Det är en liten ökning jämfört med 1999 då endast 5 procent fick ekonomisk kompensation. Fler kommuner än tidigare uppger att resurserna är tillräckliga, vilket skulle kunna tyda på att ansvariga lärt sig vad en ungefärlig merkostnad för inköp av ekologiska livsmedel blir.

Malmö, Göteborg och Borlänge kommuner tillhör den växande skara kommuner som har höga ambitioner vad gäller offentlig upphandling av ekologiskt certifierade livsmedel, bl.a. till skolmatsalarna. "Ekologiskt marknadscentrum" i Skåne kan tjäna som ypperlig förebild för ett regionalt ambitiöst arbete med att påskynda utvecklingen.

Figur: Andel inköp ekologiskt i procent av totalt livsmedelsinköp i kronor (2003)

Källa: Ekocentrums "Enkätundersökning över intresset för ekologiska livsmedel i offentliga storkhushåll" (2003).

Forskning om hållbar livsmedelskonsumtion. Fördjupning till kap. 2.6 och 3

Underlag: SIK, Institutet för Livsmedel och Bioteknik AB

Hälsomässigt hållbar livsmedelskonsumtion

För att verkligen få fart på produktionen av mer hälsofrämjande livsmedel, och därmed få den stora andelen av konsumenter att äta mer hälsosam kost, behöver mer resurser satsas på tillämpad forskning och teknisk utveckling som är livsmedelsteknologiskt orienterad (och konsumentorienterad). Livsmedelsteknologiskt orienterad forskning som behöver prioriteras:

- Hur vidmakthåller man konsistens och munkänsla när man minskar fetthalten?
- Hur bibehåller man smak och arom vid reducerad sockerhalt?
- Hur bibehåller man den mikrobiologiska säkerheten när man ändrar receptur (minskar socker, minskar salt m.m.)?
- Hur utformar man tillagningsprocesser så att de hälsomässiga fördelarna kvarstår ända fram till konsumtionstillfället (stekning utan fett; skonsam tillagning som bevarar aktiva ingredienser m.m.)?
- Hur bygger man upp livsmedelsstrukturer så att hälsomässigt aktiva komponenter bevaras och frigörs i rätt skede under matsmältningen?
- Hur bygger man en ny, attraktiv produkt utifrån en identifierad, hälsomässigt funktionell ingrediens (smak, konsistens, lagringsstabilitet, mikrobiologisk säkerhet)?

Miljömässigt hållbar livsmedelskonsumtion

För att uppnå en produktion av livsmedel som är miljömässigt hållbar behöver kunskap om olika råvarors och produkters (svenska och importerade) miljöpåverkan ytterligare byggas upp. Forskning som behöver prioriteras inom området:

- Analyser av livsmedelskedjans effektivitet och miljöpåverkan i ett systemperspektiv, från jordbruk till avfalls- och avloppshantering.

- Utveckling av metoder för miljö- och kostnadsdriven process- och produktionseffektivisering för att minska livsmedelskedjans miljöpåverkan.
- Metoder för socioekonomisk värdering för att bredda och fördjupa den LCA-baserade metodiken för värdering av livsmedelskedjans påverkan i ett hållbarhetsperspektiv (i första hand för importerade livsmedel).

Socialt hållbara boendemiljöer – särskilt viktiga för de äldre. Fördjupning till kap. 4.1.2

Text: Lena Hansson, forskare vid CFK, Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet

För att skapa ett socialt hållbart boende måste alla inblandade aktörer i planeringen av framtida bostadsområden ta hänsyn både till nuets och morgondagens behov. Bostäder skall ju hålla över en längre tid, materiellt men också socialt. En aspekt som redan idag kan förutses är förändrade behov hos en allt åldrande population i kombination med de resurser som samhället har att tillgå för att tillgodose dessa behov.

Precis som när det gäller pensionssparande, energi och läkarvård läggs det ett allt större ansvar på den enskilda individen att ”se om sitt eget hus”, inte minst inför ålderdomen. När det gäller boendet för äldre har andelen ”särskilt boende” minskat (ålderdomshem, servicehus, sjukhem och gruppboende) minskat, medan seniorboendet har ökat. Därmed växer behovet av hemtjänst. Eftersom andelen personer som är 65 år och äldre kommer att öka dramatiskt inom de närmaste decennierna – från dagens ca 1,5 miljoner till 1,9 miljoner år 2015 och drygt 2,4 miljoner till år 2040 (SCB, Befolkningsstatistik och befolknings-framskrivningar 2003) – kommer behovet av stöd och hjälp att öka och likaså kraven på boendet.

Många äldre har funktionsnedsättningar men kan samtidigt ha en i övrigt god hälsa. De vill ofta bo kvar hemma så länge som möjligt, är mer aktiva och ställer krav inte bara på sitt boende utan också på tjänster, produkter etc. Slutbetänkandet ”SENIOR 2005” tar upp olika aspekter på åldrandet. Där nämns behovet att öka människors möjligheter att själva ta ansvar för sitt åldrande och hur detta kan stödjas av samhället på olika sätt (SOU 2003:91).

Välplanerade områden är viktiga härvidlag, genom att bostäder och närmiljö görs tillgängliga för alla oavsett förmåga. Det blir därmed möjligt att upprätthålla sina sociala nätverk och förbli oberoende av andra både inom- och utomhus vilket bibehåller upplevelsen av hög livskvalitet.

På detta sätt kan även behovet av vård och omsorg förebyggas genom att människor fortsätter vara aktiva, både fysiskt, kulturellt och socialt, något som ger positiva effekter både på hälsa och välbefinnande. I rapporten "Aktuellt om äldreomsorgen" rekommenderas folk i 50- och 60-årsåldern att redan nu planera för sitt framtida boende genom att flytta till lägenhet med hiss och rymliga utrymmen t.ex. badrum för hemtjänsten att arbeta i. Med tanke på antalet människor som det handlar om är frågan hur det här behovet ska tillfredsställas på den ordinarie bostadsmarknaden.

Genom att utforma bostäder och deras närmiljö med hänsyn till att människors förmåga – både den fysiska och kognitiva – förändras över tid, skapas förutsättningar för ett socialt hållbart boende. Därmed är inte sagt att de skall se likadana ut, snarare att det skapas alternativ att välja mellan eftersom vi åldras olika dessutom har olika syn på vad som är ett optimalt boende.

Idag ser vi ett ökat utbud av så kallade senior- eller 55-plus-boenden som erbjuder en attraktiv och funktionell/tillgänglig miljö med möjlighet till olika service- och trygghetspaket, t.ex. hemtransport av mat eller städhjälp för att underlätta vardagen. Den här typen av boende är dock oftast förbehållen människor med god ekonomi eftersom det i många fall handlar om bostadsrätter. Fler människor, t.ex. i vanliga hyreshusområden borde dock få samma möjlighet.

För ett socialt hållbart boende är tillgänglighet en viktig faktor. Enligt Lidmar (2002) kan graden av tillgänglighet i nya bostäder ses som ett kriterium på den långsiktiga ändamålsenligheten i stort. För att inte skapa ett speciellt boende för vissa människor, typ äldre och funktionshindrade, krävs att de områden som planeras för framtiden utformas flexibelt, så att de kan anpassas efter de boendes förändrade behov. Alla utrymmen i bostäder skall enligt byggbestämmelserna vara tillgängliga och användbara för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga (BBR 1999). Tillgänglighetsaspekten handlar dessutom om att kunna ta sig till och från sitt boende på ett säkert sätt, att det finns kommunikationsmedel i nära anslutning samt andra faciliteter som butiker och restauranger.

Vid framtida planering av bostadsområden bör beslutsfattare och andra aktörer vara medvetna om vilka de eventuellt exkluderar när de fattar beslut om struktur och utformning av inom- och utomhusmiljöer. Det är viktigt att ta till sig många olika människors erfarenheter, behov och värderingar för att därigenom kunna skapa ett socialt hållbart boende för alla.

Inte minst de äldres åsikter bör tas hänsyn till i större utsträckning. Denna grupp beskrivs ofta i generaliserande och stereotypiserande termer och syns sällan själva i samhällsdebatten.

Genom att formge miljöer så att de blir användbara för så många människor som möjligt så undviker man specialanpassningar som utesluter vissa människor. Dessutom slipper man dyrbara justeringar i efterhand. Det är ett sätt att skapa ett mer hållbart boende, såväl fysiskt som socialt.

Läs mera

BBR, Boverkets byggregler 1999.

Lidmar, Karin, Tillgänglighetens estetik: Bostäder, 2002, Svensk Byggtjänst.

SOU 2003:91, SENIOR 2005. 100 Steg till trygghet och utveckling med en åldrande befolkning. Svenska Kommunförbundet, Aktuellt om äldreomsorgen, rapport oktober.

Trädgård och kolonilott främjar hållbarheten. Fördjupning till 4.1.2

Det växande trädgårdsintresset är ofta ett uttryck för ett mer allmänt intresse för naturen och miljön. Många som ägnar sig åt trädgårdsodling ser detta som ett inslag i en hållbar livsstil. Ökad kunskap om hur stora miljövinster som kan uppnås med husbehovsodling bör därför kunna resultera i ökad beredvillighet att odla mera själv. Beredskapsskäl talar också för att många bör ha grundläggande kunskaper om odling. Det är f ö. inte bara de ätliga trädgårdsprodukterna som har betydelse i detta sammanhang, utan även de stora mängder blommor som på detta sätt produceras maximalt lokalt.

Även i folkhälsoarbetet är trädgårdsintresset en resurs som borde utnyttjas långt bättre än hittills. Trädgårdarnas stora bety-

delse för hälsa och välbefinnande är väl dokumenterad och bör kunna motivera flera typer av samhällsinsatser för att ännu fler ska kunna ha en egen trädgård.

Ytterligare en aspekt är att många som invandrar för med sig kunskaper om odling, och att integrationen i det svenska samhället kan underlättas av att man tar vara på detta som ett fritidsintresse att dela med andra. Trädgårdsodling kan bli en mötesplats över alla gränser – kulturell bakgrund, kön, ålder eller annan gruppstillhörighet.

Två tredjedelar av befolkningen har möjlighet att odla själva i anslutning till småhus eller fritidshus eller på kolonilotter. Av Statistiska Centralbyråns regelbundna undersökningar av levnadsförhållandena (ULF) framgår att nära 73 procent eller nära fem miljoner av befolkningen i åldern 16–84 år ägnar sig åt trädgårdsarbete någon gång under året. Drygt 43 procent eller nästan tre miljoner invånare ägnar sig åt trädgårdsarbete mer än 20 gånger per år. Trädgårdsskötsel är, näst efter promenader, den vanligaste fritidssysselsättningen utomhus.

I Sverige finns det (2005) drygt 2,5 miljoner trädgårdar. 1 780 000 tillhör småhus för permanentboende, drygt 680 000 tillhör fritidshus och minst 40 000 är kolonilotter. Tillsammans har de en yta lämpad för trädgårdsodling i storleksordningen 300 000 ha, motsvarande t.ex. hela Blekinges yta. I hemträdgårdar och koloniträdgårdar produceras årligen ca 60 000 ton potatis, upp till 30 000 ton grönsaker och omkring 80 000 ton frukt och bär, allt till ett skattat sammanlagt värde av 2,5 miljarder kronor. Detta tas inte med i nationalräkenskaperna eftersom fritidsodling räknas som en hobby. Ändå är mängderna långt ifrån försumbara. Exempelvis är fritidsodlingen av frukt, vinbär, krusbär och hallon betydligt större än den yrkesmässiga odlingen.

Likväl är det uppenbart att för närvarande endast en mindre del av trädgårdarnas sammanlagda areal används till husbehovsodling av trädgårdsprodukter. Arealmässigt finns det således en betydande potential för ökad husbehovsodling i vårt land, i trädgårdar som redan finns. Denna potential kan tillvaratas bättre. Med ganska enkla åtgärder kan man främja att så sker.

Alla trädgårdsintresserade har dock inte tillgång till en egen trädgård. Alla har inte heller råd eller lust att köpa hus för att få en trädgård. Det bör därför finnas koloniträdgårdar och odlingslotter i en sådan omfattning att alla som vill odla själv ska få möjlighet att göra det. Detta bör främst vara ett kommunalt ansvar, men statliga

myndigheter kan bidra med bl.a. planeringsanvisningar. I det fastställda miljömålet God bebyggd miljö ingår att det ska finnas möjlighet till "lokal odling". Det kan uppnås genom att en större andel av de nya bostäderna från början planeras så att de får en egen trädgård och genom att nya koloniområden anläggs, gärna så nära bostäderna som möjligt.

Många som odlar trädgårdsprodukter för husbehov ser bristande förvaringsmöjligheter som ett hinder mot att utöka sina odlingar. Förr i tiden kunde myndigheterna i detalj föreskriva hur bostäderna skulle vara utrustade för att lån skulle beviljas till produktionen. Den tiden är förbi, men myndigheterna bör ha ett ansvar för att göra byggherrar och projektörer uppmärksamma på att detta är en förbisedd kvalitet i bostadsbyggandet.

Trädgårdsorganisationerna har en viktig roll när det gäller att ytterligare öka intresset för trädgårdsodling och kunskapen om hur man odlar miljövänligt. Med medlemstidskrifter, föreningsaktiviteter och gratis telefonrådgivning når de ett stort antal intresserade odlare.

Ett ökat stöd till denna rådgivning kan resultera i att allt fler blir medvetna om vilken resurs deras trädgård är och att de får kunskap om hur de bättre kan ta vara på denna resurs.

Bygga-bo-dialogen för en hållbar utveckling inom bygg- och fastighetssektorn. Fördjupning till 2 och 4

Bygga-bo-dialogen är ett unikt samarbete mellan företag, kommuner och regeringen för utveckling mot en hållbar bygg- och fastighetssektor i Sverige. Dialogen startade i slutet av nittiotalet efter direktiv från regeringen till Miljövårdsberedningen. I Bygga-bo-dialogen har deltagarna formulerat visioner, mål och strategier för en hållbar bygg- och fastighetssektor i framtiden (25 års sikt). Utgångspunkt har tagits i ökade miljökrav för en hållbar utveckling och människors behov av en god miljö och ett fungerande samhälle.

Bygga-bo-dialogen lyfter fram strategiska åtaganden inom tre prioriterade teman – god inomhusmiljö, effektiv energianvändning och effektiv resursanvändning. De åtaganden som aktörerna skriver under kan sammanfattas i följande uppmaningar:

1. Planera för ett hållbart samhällsbyggande.
2. Se till helheten och byggnadsverkets hela livscykel.

3. Skapa en effektiv och kvalitetsstyrd bygg- och förvaltningsprocess.
4. Förvalta byggnadsverk med energi- och miljöhänsyn.
5. Klassificera byggnader.
6. Forska, utveckla och utbilda för en hållbar bygg- och fastighetssektor.
7. Följ upp och utvärdera.

Bygga-bo-överenskommelsen förväntas innebära följande, om insatserna får genomslag i hela bygg- och fastighetssektorn

- Långsiktiga (ca 25 år) insatser för en minskad energianvändning i bebyggelsen med 30 procent (som genomsnitt för hela bebyggelsen jämfört med 2000) samt en begränsad användning av fossila bränslen för värmeändamål (idag ca 35 TWh).
- Ökad användning av förnybara energikällor som sol, vind och vatten. Det innebär att koldioxidutsläppen från byggnader bedöms kunna minska med 70–80 procent. (Bygg- och fastighetssektorn bidrar idag med ca 15 miljoner ton koldioxid).
- Minskad årlig energianvändning i byggnader med 30–40 TWh som motsvarar 20–30 miljarder kronor årligen. I offentliga byggnader kan besparingar åstadkommas motsvarande 5–10 miljarder kronor (som skulle kunna användas till andra nyttigheter, exempelvis resurser för vård, skola och omsorg).
- Kvalitetsklassade byggnader med avseende på hälsa, miljö och energi och en hälsosam inomhusmiljö. Detta skall kombineras med en effektiv användning av energi och material samt prioritering av giftfria produkter.
- Helhetssyn och livscykelräkning vid upphandling av material, komponenter och system, vilket kan bidra till lägre årskostnader för den enskilde hyresgästen och samhället i stort även om produktionskostnaden ibland kan bli något högre.
- Ökat inslag av utveckling och innovationer inom miljö- och energiteknikområdena med kopplingar till viktiga funktioner och kvalitetsfrågor i bebyggelsen.

Många aktörer

Bygga-bo-dialogen omfattar idag 37 aktörer (företag, kommuner, statliga verk samt regeringen), som skrivit under en överenskommelse och ett antal åtaganden om konkreta insatser för att nå dialogens mål. Målen handlar om allt ifrån mängden deponerat avfall, grus, miljöskadliga ämnen, byggnadsrelaterad hälsa, kemikalieanvändning till energianvändningens miljöbelastning. Det finns således klara kopplingar till de nationella miljökvalitetsmål som regering och riksdag antagit.

Boverket samordnar den fortsatta dialogen

Våren 2004 gav regeringen i uppdrag åt Boverket att under perioden 2004–2006 ansvara för ett sekretariat vars uppgift är att i samråd med styrgruppen för Bygga-bo-dialogen samordna, följa, utvärdera samt informera om dialogens arbete och resultat. En annan uppgift är att genomföra ett kompetensutvecklingsprogram för bygg- och fastighetssektorn inom dialogens strategiska områden, bl.a. att utbilda byggnadsarbetare i miljöfrågor.

Vidare pågår utvecklingsprojekt om förslag till miljöklassning av byggnader. Här vill dialogen studera hur olika förmåner vad gäller skatter, försäkringsvillkor, kreditvillkor, avgifter och investeringar kan fungera som långsiktiga drivkrafter för en ökad miljöanpassning i planering, byggande och förvaltning.

Ett redovisningssystem finns på Bygga-bo-dialogens hemsida, www.byggabodialogen.se, där aktörerna kan redovisa hur de arbetar med att genomföra sina åtaganden. Information om Bygga-bo-dialogen som spjutspets för en hållbar utveckling av bygg- och fastighetssektorn sker kontinuerligt genom tidningsartiklar, webbpublicering, seminarier m.m.

"Göteborgsmodellen" för utfasning av farliga kemikalier. Fördjupning till 4.5

Förändringarna för att minska andelen riskfyllda kemiska ämnen i vardagslivet går för långsamt. Med hjälp av metodiken i den s.k. "Göteborgsmodellen" – med fokus på gränssnittet mellan användare och tillverkare – kan denna omställningstakt påskyndas.

Grundbulten är att utnyttja användar- och konsumentkraften samt marknadsspelet på nationell nivå.

Det finns en rad angelägna och brådskande uppgifter. Avsnitt 4.5.2 fokuserar på bildäck, båtbensin och målarfärg. Andra exempel är flamskyddsmedel i elektronik, kylarvätskor och frostskyddsmedel, träskyddsmedel i virke, kemikalier i textilier, kosmetika. Arbetsmodellen är generell och kan tillämpas på i stort sett samtliga produkt- och varuområden med funktionsförbättrande kemikalier.

Förändringar skulle i många fall kunna göras snabbare, utan omfattande studier och utredningar. Ett exempel på detta är den onödiga användningen av en dioxinliknande biocid, *triclosna*, i tandkräm, strumpor, cykelbyxor, underkläder och lakan. Triclosan är giftigt för vattenlevande organismer och förbrukningen ligger på 4 ton/år.

Ett annat exempel är användningen av *zinkpyrition* i mjällschampo. Zinkpyrition förhindrar tillväxt av mikroorganismer men är samtidigt extremt giftigt för vattenlevande organismer. Ämnet är förbjudet att använda i båtbottnfärger, men finns i ett antal hårschampoprodukter på den svenska marknaden.

Ytterligare exempel är användningen av *fenylendiamin* i hårfärgningsmedel. Fenylendiamin hör till en grupp cancerframkallande/allergiframkallande/miljöskadliga ämnen som bl.a. har fasats ut från hälso/miljöanpassade smörjmedel och viss gummiproduktion.

”Göteborgsmodellen” – så här går processen till

Steg 1: Val av produktområde

Första åtgärden är att välja produktområde. I Göteborgsprojektet har kombinationen av stora produktflöden och hög inneboende farlighet hos ämnena varit styrande. I viss mån har även en vision av goda förändringsmöjligheter spelat in.

Därpå gäller det att skaffa sig goda kunskaper om produktområdet: Kemisk uppbyggnad, de ingående komponenternas funktion och toxikologi samt situationen för miljön under och efter användning. Därutöver bör man granska marknadsstrukturen, vilka som är tillverkare och användare, tekniska egenskaper och conse-

kvenser av utbyte av komponenter. Även branschutveckling och trender bör ingå.

Med kunskapsinsamlingen följer också en bild av förändringsmöjligheterna: Vilka är de positiva aktörerna på tillverkar- och användarsidan? Finns fungerande alternativa produkter framtagna? Är dessa acceptabla från hälso/miljösynpunkt? Ett hälso/miljöanpassat alternativ är inget alternativ om det inte har fullvärdig teknisk funktion. Då motverkar det snarare sitt syfte genom att svärta ner ryktet för kommande väl fungerande produkter.

Steg 2: ”Kopplingsverksamhet” - nyckeln till framgång

En del miljöarbete stannar upp efter ”en bra rapport”. Utmaningen är emellertid att nu gå vidare och utifrån de förändringsmöjligheter som målats upp försöka ”trycka på de knappar” som gör att processen rullar vidare. Centralt i arbetet är att tillverkarna måste få klart för sig att det finns en marknad eller åtminstone en fördel med att utveckla hälso/miljöanpassade produkter. Samtidigt måste användarna övertygas om att det är viktigt att välja dessa produkter och att de har en god funktion.

Inledningsvis handlar det om en slags kopplingsverksamhet, där intresserade tillverkare skall paras ihop med motiverade användare. Den opartiska aktören måste sedan stödja tillverkarna med kunskap om vad som bedöms som hälso/miljöfarligt eller. Användarna måste också ges trovärdig information om att det man prövar verkligen är hälso/miljöanpassat.

Självfallet måste det finnas rent kemiskt/tekniska möjligheter att förändra t.ex. ett avfettningsmedel eller en målarfärg i mer hälso/miljöanpassad riktning. Erfarenheten visar emellertid att kreativiteten är förvånansvärt stor så snart det finns en förväntad ekonomisk vinning.

Steg 3: Opartisk testning och goda exempel

En viktig faktor i processen är att det finns tillgång till testmöjligheter av både miljöegenskaper och teknisk funktion. Testningen måste också utföras av en opartisk instans, för att garantera hög trovärdighet. Testresultat bör kunna publiceras på t.ex. en hemsida som är lätt åtkomlig för konsumenter och användargrupper. Här

finns även möjlighet att informera och argumentera för de bättre alternativen.

Ett delmål i arbetet är att få fram de goda exemplen, produkter som är signifikant bättre från hälso/miljösynpunkt, som har en bra funktion men samtidigt inte är oskäligt mycket dyrare för konsumenten än de konventionella produkterna. Har man väl uppnått denna situation, finns ett batteri av samhällsåtgärder som kan påskynda omställningsprocessen.

Exempel på sådana åtgärder är miljömärkning, tekniska standarder, ekonomisk styrning, branschöverenskommelser, myndighetsstyrd konsumentinformation, olika företagsåtaganden via miljöcertifiering osv. Som slutpunkt i processen kommer sannolikt även inskränkningar och förbud att vara nödvändiga verktyg för att sätta en spärr mot osund konkurrens.

Konsumentverket tänkbar huvudman

Produktutveckling enligt "Göteborgsmodellen" passar mycket bra för svenska förhållanden. Det finns ett genuint miljöintresse och en förståelse för dessa frågor hos många aktörer. Sverige har dessutom mycket know-how, forskning/utveckling och närhet mellan högskolor och industri. Traditionen att lösa praktiska problem är stark.

På nationell nivå borde detta arbete kunna bedrivas i Konsumentverkets regi, i samverkan med Kemikalieinspektionen, KemI. Konsumenternas och användarnas roll i processen, är som framgått, helt fundamental. Konsumentverket har ett tydligt ansikte utåt med sin hemsida, köpguide och tidskriften "Råd & Rön" som når många människor. Det torde också vara en logisk utveckling av myndighetens verksamhet att aktivt medverka i hälso-/miljöanpassning av konsumentprodukter.

Beslut vid regeringssammanträde den 18 mars 2004.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att precisera begreppet hållbar konsumtion när det gäller hushållen samt att föreslå en handlingsplan med åtgärder för hur en ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar konsumtion ska uppnås.

Utgångspunkten för uppdraget är de slutsatser som antogs vid toppmötet i Johannesburg 2002. Tyngdpunkten i handlingsplanen ska ligga på resurshushållningen med en tydlig integrering av de ekonomiska och sociala dimensionerna, exempelvis hälsoaspekter.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2005. Ett delbetänkande ska lämnas senast den 1 november 2004.

Bakgrund

Vid toppmötet i Johannesburg 2002 enades världens länder bl.a. om att förändra ohållbara produktions- och konsumtionsmönster och att utveckla ett tioårigt ramverk av program för att åstadkomma detta. Det övergripande målet är att påskynda omställningen till en hållbar konsumtion och produktion för att med hänsyn till ekosystemens bärkraft främja social och ekonomisk utveckling. Man enades bl.a. om att åtgärder måste vidtas för att

- främja inkluderande av sociala aspekter och miljökostnader i priset på varor och tjänster,
- utforma program för att höja medvetenheten om vikten av hållbara produktions- och konsumtionsmönster, i synnerhet

- bland ungdomar, bland annat genom utbildning, offentlig information, konsumentinformation, reklam och media,
- utveckla och införa effektiva verktyg för konsumentupplysning bland annat om aspekter som rör människors hälsa och säkerhet samt
  - främja en politik för offentlig upphandling som uppmuntrar utveckling och spridning av miljöanpassade varor och tjänster.

En väsentlig del i arbetet för hållbar konsumtion gäller också människors hälsa, som en aspekt av den sociala dimensionen av begreppet. Sambandet mellan hälsa och miljö är starkt och vid toppmötet enades också världens länder om frågor rörande hälsa och hållbar utveckling.

Som en bakgrund till programmet nämner man att dagens samlade produktion och konsumtion överstiger jordens ekologiska kapacitet, vilket innebär att vi utnyttjar våra naturresurser i en ohållbar takt. Ansvaret för hur vi ska kunna bryta sambandet mellan ekonomisk tillväxt och miljöpåverkan vilar främst på de industrialiserade länderna. Stora effektiviseringar i energi- och resursanvändning har åstadkommit samtidigt som konsumtionen ökar i än större utsträckning. Det leder sammantaget till att den totala miljöbelastningen ökar.

Behovet av en nationell handlingsplan

Det krävs förändringar såväl när det gäller privat som offentlig konsumtion för att målet om en hållbar utveckling ska uppnås. Den totala konsumtionen spänner över ett mycket brett område. Uppdraget för den här utredningen har därför begränsats till att endast avse hushållens konsumtion. Regeringen avser att behandla såväl hushållens konsumtion som övrig konsumtion (såsom näringslivets och den offentliga förvaltningens) inom ramen för det fortsatta arbetet med att utveckla och genomföra en integrerad produktpolitik till lika inom ramen för uppföljningen på nationell nivå av världstoppmötet för hållbar utveckling i Johannesburg. Vid toppmötet antogs en politisk deklARATION och en genomförandeplan. I regeringens proposition Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling (prop. 2002/03:122, bet. 2003/04:UU03, rskr. 2003/04:112) anger regeringen att Sverige ska bidra till utvecklingen av

det tioåriga ramverk som enligt genomförandeplanen ska arbetas fram.

Verktyg och informationsinsatser för en hållbar konsumtion i form av ekonomiska styrmedel, miljömärkning, rättvisemärkning, miljövarudeklarationer och miljöklassificeringar, miljöcertifiering m.m. har utvecklats i syfte att komplettera andra åtgärder för en ren och effektiv produktion av produkter. Samtliga styrmedel bör samordnas, stärkas och utvecklas, t.ex. när det gäller hälsoaspekter på konsumtionen. Detta bör ske på ett sätt som är förenligt med den fria rörligheten av varor och tjänster. Det krävs också bredare insatser för att öka kunskapen och insikten om effekterna av konsumtion och hur enskilda konsumenter kan bidra till att minska de negativa effekterna av sin konsumtion. Alla sektorer i Baltic 21-samarbetet har påtalat behovet av ökad utbildning och medvetande om hållbar utveckling i sina handlingsplaner. Såväl formell som informell utbildning är central för individens kunskapsutveckling. Det krävs även verktyg och informationssystem som beaktar och integrerar de ekonomiska, miljömässiga och sociala aspekterna av konsumtion i begreppet hållbar utveckling. För att statens insatser ska bli effektiva är det viktigt att beakta att det är många olika aktörer med olika särintressen som styr deras agerande i processen om vilka produkter som kommer ut på marknaden.

Trots att miljöanpassningen ökar av varor och tjänster, samt att resurs- och energieffektiviteten ökar, har även den totala miljöbelastningen från produktion och konsumtion ökat. Produktivitetsökningar leder till ökat välbefinnande som kan tas ut i produktionsökning eller minskade insatser av resurser, energi och arbete. Produktionsbegränsningar kan dock i vissa fall motiveras med hänsyn till alltför stor negativ miljöpåverkan, om denna negativa påverkan inte kan begränsas på annat vis. Det finns en risk att effektiviseringsvinster motverkas av en ökad konsumtion (s.k. rekyleffekt). I det här hänseendet är det viktigt att klargöra hur skillnaderna mellan olika konsumtionsmönster påverkar miljön samt hur en ökad tillväxt görs möjlig utan att ha negativa hälso- och miljöeffekter. Att sambanden mellan hälsa och miljö är starka har konstaterats men behöver tydliggöras. Även perspektivet på hållbar konsumtion som ökad livskvalitet bör lyftas fram.

En ökad kunskap hos konsumenten är ingen garanti för en förändring mot ett mer miljöanpassat beteende, men en viktig förutsättning. Samma förhållande gäller avseende ekonomiska och sociala hänsynstaganden. Att identifiera, förstå och förändra

människors livsvillkor och att skapa incitament (t.ex. ekonomiska och infrastrukturella förutsättningar) är ofta en mer framgångsrik väg för att få till stånd ett hållbart beteende. För att uppnå ett mer miljöanpassat beteende gör regeringen i Kretsloppspropositionen (prop. 2002/03:117) bedömningen att det måste bli enklare för konsumenterna att delta i källsorteringen av förpackningar och returpapper. Det bör ske bl.a. genom att servicen till konsumenterna förbättras och att insamlingsystemen anpassas till lokala förutsättningar. Kommunerna bör få ett ansvar för planeringen av insamlingsystemen samt för informationen till hushållen. Andra exempel på initiativ som kan ge incitament till ett mer miljöanpassat beteende är en fungerande kollektivtrafik och informationssystem som inkluderar ekologiska och sociala aspekter. Ett annat är att likställa miljö- och socialt anpassade produkter ekonomiskt med konventionella produkter.

Det är också viktigt att framhålla att det inte alltid krävs stora uppoffringar för att agera miljöanpassat och med större socialt hänsynstagande, utan att det kan räcka med små medel. Information kan också bli mycket mer effektiv om den är målgruppsanpassad och ges i den situation och under de förhållanden där den önskvärda handlingen ska utföras, och inte bara i form av allmän information.

Enligt Naturvårdsverkets rapport nr 5225 "På väg mot miljöanpassade produkter" framgår att avseende hushållens konsumtion är områden som t.ex. bygga/bo, livsmedel och transporter särskilt relevanta ur miljösynpunkt.

Det finns många synergieffekter mellan hälsa och miljö. Att äta hälsosamt har ofta en positiv effekt på miljön. I diskussionen kring den sociala dimensionen av hållbar utveckling är därför hälsoaspekten av konsumtion viktig. Bra matvanor och säkra livsmedel förs fram som förutsättningar för en god hälsoutveckling hos människor.

Arbetet inom EU

Kommissionen antog den 18 juni 2003 ett meddelande om en integrerad produktpolitik (IPP) (Integrerad produktpolitik KOM (2003) 302 slutlig). I meddelandet betonas vikten av att arbeta med konsumtion och med att ge konsumenterna, inklusive näringsliv och offentlig förvaltning, tillgång till lättbegriplig, relevant och trovärdig information. En rad betingelser som påverkar de informativa

styrmedlens effekt redovisas, såsom livssituation, sociala normer, infrastruktur etc. Kommissionen säger också att det är upp till medlemsländerna att besluta om vad som behövs för att uppnå den nivå av medvetande som är nödvändig för att konsumenterna ska kunna ta sitt fulla ansvar i processen med att miljöanpassa produkter. Under hösten 2003 välkomnade miljöministrarna kommissionens meddelande (14405/03) och uppmanade i rådsslutsatserna medlemsstaterna att beakta meddelandets innehåll som riktlinjer för utarbetandet och genomförandet av berörda nationella strategier.

För att den integrerade produktpolitiken ska bidra till en hållbar utveckling, krävs ett brett spektrum av åtgärder för att förändra produktion och konsumtion så att bl.a. negativa miljökonsekvenser av energi- och materialanvändning samt utsläpp av skadliga ämnen totalt sett begränsas. Det behövs olika typer av åtgärder för att miljöanpassa produkter och produktionsprocesser. Åtgärder behövs även för att minska miljöproblem som uppstår vid konsumtion, dvs. vid användande av en vara eller tjänst och hur varan ska hanteras när den har brukats färdigt och blir avfall. Den totala miljöbelastningen som är förknippad med den samlade konsumtionen i samhället måste minska.

Flera studier pekar på att kunskapen i samhället om hur ändrade konsumtionsmönster kan bidra till ett hållbart samhälle är otillräcklig. Det krävs insatser för att öka denna kunskap, en kunskap som leder till att konsumenter ges förutsättningar och motiveras att förändra sitt beteende.

EU:s strategi för hållbar utveckling (KOM (2001) 264) fokuserar på ett antal problem som utgör allvariga hot mot en hållbar utveckling, som t.ex. klimatpåverkan och en ökning av antalet transporter.

Sverige skall verka för att reformeringen av den gemensamma jordbrukspolitikerna inriktas mot avreglering och prioritering av åtgärder som bidrar till ett hållbart jordbruk. Jordbrukspolitikerna har en komplex påverkan på flera viktiga områden för miljön och för folkhälsan, exempelvis konsumtion av hälsosam mat och andra jordbruksprodukter som tobak och alkohol. Subventionerade system för farliga produkter, exempelvis för fet mat och tobak, som styr konsumenternas beteende är ohållbart både ekonomiskt och ur hälsosynpunkt.

Arbetet inom FN och OECD

I uppföljningen av världstoppmötet om hållbar utveckling, i Johannesburg 2002, ska ett 10-årigt ramverk av program för hållbar produktion och konsumtion utvecklas i syfte att stödja nationella och regionala program. UNEP (United Nations Environmental Program) pekar i sin rapport från 2001, Consumption Opportunities, på att hållbar konsumtion har uppmärksammats för lite av regeringar, och uppmanar till att nationella handlingsplaner tas fram. Åtgärder bör inte endast riktas mot individer, utan ett antal olika aktörer, som t.ex. producenter, marknadsförare, handeln och myndigheter, måste involveras. UNEP har också tillsammans med en internationell konsumentorganisation, Consumers International, kartlagt hur olika länder genomfört FN:s riktlinjer för konsumentskydd och avsnittet om hållbar konsumtion (2002). Rapporten innehåller en rad rekommendationer för fortsatt arbete inom området. Inom OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) har man också de senaste åren gjort utvärderingar och analyser av medlemsländernas arbete med hållbar konsumtion. I OECD:s syntesrapport om hållbar konsumtion drar man slutsatsen att hushållen som grupp inte är de som till största del direkt bidrar till de flesta miljöproblemen. Deras påverkan är dock inte negligierbar och kommer dessutom att intensifieras de närmaste två decennierna konstateras i rapporten. För att komma till rätta med de miljöproblem som hushållens konsumtion förorsakar kan åtgärder behöva vidtas, t.ex. i produktionsledet.

Uppdraget

En särskild utredare tillkallas för att precisera begreppet hållbar konsumtion samt föreslå en handlingsplan för hållbar konsumtion. Med konsumtion avses här hushållens konsumtion av varor och tjänster.

Utgångspunkter

Utredaren bör i första hand fokusera på hushållens konsumtion inom områden som boende, transporter och livsmedel/dagligvaror inom vilka det finns en stor potential att göra förbättringar ur ett hållbarhetsperspektiv. Hälsoaspekter bör vägas in i utredningens

arbete, som en del av den sociala dimensionen av hållbar utveckling. I detta sammanhang bör utredaren även göra en översiktlig redogörelse för de offentliga aktörernas roll, t.ex. i fråga om tillsyn och offentlig upphandling, samt vilka förutsättningar de har att bidra till en hållbar konsumtion.

Såväl sociala, ekologiska som ekonomiska aspekter ska integreras i handlingsplanen liksom ett nationellt, regionalt och globalt perspektiv. De föreslagna åtgärderna i handlingsplanen bör i möjligaste mån bidra till positiva sysselsättningseffekter och inte heller medföra negativa konsekvenser för företag. Frågeställningar om jämställdhet och skillnader mellan mäns och kvinnors livsvillkor, förutsättningar och konsumtion ska belysas genomgående. Även förutsättningar och hinder för olika grupper i samhället ska belysas, såsom integration och olika utbildningsnivåers påverkan. Begreppet tidskonsumtion bör också analyseras och övervägas i utredarens förslag.

Av de 15 svenska miljökvalitetsmålen utgör framför allt Begränsad klimatpåverkan, Frisk luft, Giftfri miljö och God bebyggd miljö de överordnade målen för arbetet om en hållbar ekologisk utveckling inom konsumentområdet. Det nuvarande miljömålet för konsumentpolitiken är "att utveckla sådana konsumtions- och produktionsmönster som minskar påfrestningarna på miljön och som bidrar till en långsiktigt hållbar utveckling".

Utredningen bör utgå från befintlig kunskap samt från skrivelserna Johannesburg – FN:s världstoppmöte om hållbar utveckling (skr. 2002/03:29, bet. 2002/03:UMJU1, rskr. 2002/03:178), Nationella strategin för hållbar utveckling (skr. 2001/02:172), En miljöorienterad miljöpolitik (skr. 1999/2000:114), Konsumenterna och miljön – en handlingsplan för hållbar utveckling (skr. 1997/98:67, bet. 1997/98:LU21, rskr. 1997/98:220), Konsumenterna och miljön (skr. 2001/02:68, bet. 2001/02:LU18, rskr. 2001/02:207), Utvärdering av miljömålet i konsumentpolitiken (skr. 2002/03:31, bet. 2002/03:LU14, rskr. 2002/03:150), Transportpolitik för en hållbar utveckling (prop. 1997/98:56, bet. 1997/98:TU10, rskr. 1997/98:266), Infrastruktur för en långsiktigt hållbart transportsystem (prop. 2001/02:20, bet. 2001/02:TU02, rskr. 2001/02:126), Mål för folkhälsan (prop. 2002/03:35), betänkandet Effektiv hushållning med naturresurser (SOU 2001:2), Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling (prop. 2002/03:122, bet. 2003/04:UU03, rskr. 2003/04:112) samt Naturvårdsverkets rapporter nr 5225, På väg

mot miljöanpassade produkter och nr 5226, Att handla rätt från början.

De grundläggande EG-rättsliga principerna om fri rörlighet för varor och tjänster m.m. bör beaktas. Även den kommande revideringen av den Nationella strategin för en hållbar utveckling och den nya konsumentpolitiska strategin bör beaktas. Därutöver bör andra relevanta rapporter från myndigheter och nationella och internationella organisationer uppmärksammas.

Handlingsplanens förslag ska rymmas inom nuvarande resursramar.

Handlingsplanen

Handlingsplanen bör på ett tydligt sätt relatera till de nationella miljökvalitetsmålen. Den handlingsplan som utredningen föreslår bör omfatta nedan angivna delar. Uppdraget är omfattande och utredningen ska därför lämna ett delbetänkande den 1 november 2004 innehållande en redogörelse för uppdragets första del.

Begrepps- och omvärldsanalys

Handlingsplanens första del bör omfatta:

- en precisering av begreppen hållbar konsumtion och hållbara konsumtionsmönster,
- en analys av nödvändiga förutsättningar för en hållbar konsumtion såsom infrastruktur, ekonomi, sysselsättning, sociala villkor och kunskap, produktdesign, ohållbara komponenter i konsumtionskedjan (från inköp till avfall) samt eventuella behov av åtgärder för att bidra till en hållbar konsumtion,
- belysa hur livsstilar, trender, tidsaspekter och priser på olika typer av produkter påverkar konsumtionsmönster och om dessa är generations- och/eller könsbundna, om förändringar går att avläsa över tiden samt hur de påverkar transportbehov, energianvändning, tillväxt, sysselsättning, resurs- och avfallsflöden,
- en redogörelse för vilka aktörer som har ett starkt inflytande över hushållens konsumtion och som har förutsättningar att skapa mer hållbara konsumtionsmönster samt ange på vilket sätt de kan involveras och stimuleras,

- en beskrivning av hur staten kan skapa förutsättningar för hållbar konsumtion.

Förslag och konsekvensanalys

Handlingsplanens andra del bör omfatta:

- förslag på internalisering av de sociala och ekologiska kostnaderna i priset på varor och tjänster,
- förslag på åtgärder som bör prioriteras på kort och lång sikt t.ex. med inriktning på ekonomi, formell och informell utbildning, information, produktutformning och återkopplingar till konsumenten,
- en konsekvensanalys av de förslag som presenteras,
- förslag på mätbara indikatorer som möjliggör en uppföljning och utvärdering av handlingsplanen samt
- en ekonomisk bedömning på kort och lång sikt.

Arbetets bedrivande

Utredaren bör föra en nära dialog med såväl berörda myndigheter och organisationer som näringslivet.

Utredaren ska samråda med Näringslivets nämnd för regelgranskning när det gäller redovisning av förslagens konsekvenserna för små företag.

Formerna för utredningens arbete ska inspirera till debatt och nytänkande.

Redovisning av uppdraget, m.m.

Den första delen av uppdraget ska redovisas senast den 1 november 2004 och en slutlig redovisning ska lämnas senast den 31 maj 2005.

(Jordbruksdepartementet)

Utredningens referensgrupp och dess seminarieverksamhet

Stefan Fölster, chefsekonom, Svenskt Näringsliv

Allan Larsson, professor och f.d. statsråd

Inger Pehrson, LO och ordförande Sveriges Konsumentråd

Yvonne Ingman, vice VD Svensk Handel

Lena Söderberg, VD KRAV

Sven-Olof Bodenfors, senior advisor Forsman & Bodenfors

Gunnar Ågren, generaldirektör Folkhälsoinstitutet

Anders Wadeskog, ekonom

Anna Jonsson, ordförande i Miljöförbundet Jordens Vänner

Helen Ågren, kansliråd Statsrådsberedningens hållbarhetskansli

Sara Aulin, departementssekreterare Utrikesdepartementet

Ylva Eriksson, departementssekreterare Socialdepartementet

Britta Ahnmé Kågerman, departementsråd

Jordbruksdepartementet

Gunilla Blomquist, departementssekreterare Miljödepartementet

Herbert Silbermann, departementssekreterare

Näringsdepartementet

Per Nilsson, GD Ungdomsstyrelsen

Anita Aspegren, enhetschef Konsumentverket

Ragnar Unge, VD SIS Miljömärkning

Eva Smith, avdelningschef Naturvårdsverket

Jan-Erik Ljusberg, stf GD Konkurrensverket

Torbjörn Lundqvist, docent Institutet för framtidsstudier
Svante Axelsson, miljöekonom och generalsekreterare i SNF
Alice Bah Kuhnke, generalsekreterare Föreningen Rättvisemärkt
Lena Fidjeland, biolog Sveriges Kommuner och Landsting
Stefan Edman, biolog, författare

Halvdagsseminarium 1

Måndag 18 oktober 2004

Tema:

HÅLLBAR KONSUMTION – VAD ÄR DET?

Presentation av temat och utredningen. Grundfråga: Bilen, maten, boendet, livsrytmen – kan välfärdens innehåll förändras så att vi bättre främjar nuets och framtidens önskningar om god fysisk och mental hälsa och en mera skonsam och solidarisk användning av naturresurser och miljö? Kan en nationell konsumentpolitik spela roll för att uppnå dessa syften - i medias och den globaliserade ekonomins trendkänsliga och snabbt föränderliga värld?

Halvdagsseminarium 2

Tisdag 23 november 2004

Tema:

HOMO CONSUMENS – VARFÖR HANDLAR VI SOM VI GÖR?

Vilka faktorer styr konsumtionens innehåll och volym hos individer och hushållen – social bakgrund, uppväxt, utbildningsnivå, ekonomi, marknadens utbud, värderingar, media, reklam. konsumtion som social markör m.m. Variationer över tid och i olika grupper (åldrar, kön, etnisk tillhörighet), prognos för fem, tio år framåt i tiden. Vad vet forskningen, vilka reflektioner gör vi utifrån våra respektive arenor? Kan konsumtionsbeteenden aktivt påverkas, t.ex. i en mera ekologiskt, hälsomässigt och ekonomiskt hållbar riktning – och i så fall hur?

Halvdagsseminarium 3

Onsdag 9 februari 2005

Tema:

”GRÖNARE” MARKNAD

Hur kan producenterna och handeln erbjuda konsumtionsmarknaden ett rikhaltigare sortiment av prisvärda varor och tjänster med större ekologisk, hälsomässig (social) och ekonomisk hållbarhet? Fokus på transporter, livsmedel, bostäder. Vilken roll kan ny teknik spela? Och hur skulle finansmarknadens aktörer kunna driva på för en sådan positiv utveckling?

Halvdagsseminarium 4

Måndag 18 april 2005

Tema:

SNART EXAMEN FÖR UTREDNINGEN...

Presentation och diskussion av förslag och texter inför slutbetänkandet.

Statens offentliga utredningar 2005

Kronologisk förteckning

1. Radio och TV i allmänhetens tjänst. Riktlinjer för en ny tillståndsperiod. Ku.
2. Radio och TV i allmänhetens tjänst. Finansiering och skatter. Ku.
3. Sveriges tillträde till 1995 års Unidroit-konvention om stulna eller olagligt utförda kulturföremål. Ku.
4. Liberalisering, regler och marknader. + Bilagor. N.
5. Postmarknad i förändring. N.
6. Säkert inlåst?
En granskning av rymningarna från Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred 2004. Ju.
7. Försvarsfastigheter – information till riksdagen och effektiv lokalförsörjning. Fi.
8. Behov av rörlig ledningsstödsresurs. Fö.
9. KRUT
Reformerat regelverk för handel med försvarsmateriel. UD.
10. Handla för bättre klimat.
Från införande till utförande. M.
11. Välfärdsverksamhet för sjömän. N.
12. Bokpriskommissionens slutrapport. Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter. U.
13. Lördagsdistribution av dagstidningar. U.
14. Effektivare handläggning av anknýtningssärenden. UD.
15. Familjeäterförening och fri rörlighet för tredjelandsmedborgare. UD.
16. Reformerat system för insättningsgarantin. Fi.
17. Vem får jaga och fiska?
Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen. Jo.
18. Prospektansvar. Fi.
19. Beskattningen vid omstruktureringar enligt fusionsdirektivet. Fi.
20. Konsumentskydd vid modemkapning. Ju.
21. Vinstandelar. Fi.
22. Nya upphandlingsregler. Fi.
23. en BRASKatt? – beskattning av avfall som förbränns. Fi.
24. Arbetslivsinriktad rehabilitering.
Framtida organisation för Arbetslivstjänster och Samhall Resurs AB. N.
25. Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid. S.
26. Mobil med bil. Ett nytt synsätt på bilstöd och färdtjänst. + Bilaga, lättläst och Daisy. S.
27. Den svenska fiskerikontrollen – en utvärdering. Jo.
28. Dubbel bosättning för ökad rörlighet. Fi.
29. Storstad i rörelse.
Kunskapsöversikt över utvärderingar av storstadspolitikens lokala utvecklingsavtal. Ju.
30. Lagen om byggfelsförsäkring.
En utvärdering. M.
31. Stödet till utbildningsvetenskaplig forskning. U.
32. Regeringens stabsmyndigheter. Fi.
33. Fjärrvärme och kraftvärme i framtiden. M.
34. Socialtjänsten och den fria rörligheten. S.
35. Krav på kassaregister Effektivare utredning av ekobrott. Fi.
36. På väg mot ... En hållbar landsbygdsutveckling. Jo.

37. Tolkutbildning – nya former för nya krav. U.
38. Tillgång till elektronisk kommunikation i brottsutredningar m.m. Ju.
39. Skog till nytta för alla? N.
40. Rätten till mitt språk
Förstärkt minoritetsskydd. Ju.
41. Bortom Vi och Dom.
Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering. Ju.
42. Säker information. Förslag till informationssäkerhetspolitik. Fö.
43. Vårdnad – Boende – Umgänge
Barnets bästa, föräldrars ansvar.
Del A + B. Ju.
44. Smiley: Hygien och redlighet i livsmedelshanteringen. Jo.
45. Säkra förare på moped, snöskoter och terränghjuling. N.
46. Bättre arbetslivsinriktad rehabilitering.
En fusion mellan Arbetslivstjänster och Samhall Resurs AB. N.
47. Kärnavfall – barriärerna, biosfären och samhället. M.
48. Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning. U.
49. Unionsmedborgares rörlighet inom EU. UD.
50. Arbetskraftsinvandring till Sverige
– befolkningsutveckling, arbetsmarknad i förändring, internationell utblick. N.
51. Bilen, Biffen, Bostaden. Hållbara laster
– smartare konsumtion. Jo.

Statens offentliga utredningar 2005

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Säkert inläst?

En granskning av rymningarna från Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred 2004. [6]

Konsumentskydd vid modemkapning. [20]
Storstad i rörelse.

Kunskapsöversikt över utvärderingar av storstadspolitiken lokala utvecklingsavtal. [29]

Tillgång till elektronisk kommunikation i brottsutredningar m.m. [38]

Rätten till mitt språk

Förstärkt minoritetsskydd. [40]

Bortom Vi och Dom.

Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering. [41]

Vårdnad – Boende – Umgänge.

Barnets bästa, föräldrars ansvar.

Del A + B. [43]

Utrikesdepartementet

KRUT

Reformerat regelverk för handel med försvarsmateriel. [9]

Effektivare handläggning av anknytningsärenden. [14]

Familjeåterförening och fri rörlighet för tredjelandsmedborgare. [15]

Unionsmedborgares rörlighet inom EU. [49]

Försvarsdepartementet

Behov av rörlig ledningsstödsresurs. [8]

Säker information. Förslag till informations-säkerhetspolitik. [42]

Socialdepartementet

Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid. [25]

Mobil med bil. Ett nytt synsätt på bilstöd och färdtjänst. + Bilaga, lättläst och Daisy. [26]

Socialtjänsten och den fria rörligheten. [34]

Finansdepartementet

Försvarsfastigheter – information till riksdagen och effektiv lokal försörjning. [7]

Reformerat system för insättningsgarantin. [16]

Prospektansvar. [18]

Beskattningen vid omstruktureringar enligt fusionsdirektivet. [19]

Vinstandelar. [21]

Nya upphandlingsregler. [22]

en BRASKatt? – beskattning av avfall som förbränns. [23]

Dubbel bosättning för ökad rörlighet. [28]

Regeringens stabsmyndigheter. [32]

Krav på kassaregister Effektivare utredning av ekobrott. [35]

Utbildnings- och kulturdepartementet

Radio och TV i allmänhetens tjänst.

Riktlinjer för en ny tillståndperiod. [1]

Radio och TV i allmänhetens tjänst.

Finansiering och skatter. [2]

Sveriges tillträde till 1995 års Unidroitkonvention om stulna eller olagligt utförda kulturföremål. [3]

Bokpriskommissionens slutrapport.

Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter. [12]

Lördagsdistribution av dagstidningar. [13]
Stödet till utbildningsvetenskaplig
forskning. [31]
Tolkutbildning – nya former för nya krav.
[37]
Ett utvecklat resurstilldelningssystem
för högskolans grundutbildning. [48]

Jordbruksdepartementet

Vem får jaga och fiska?
Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna
och på renbetesfjällen. [17]
Den svenska fiskerikontrollen – en ut-
värdering. [27]
På väg mot ... En hållbar landsbygds-
utveckling. [36]
Smiley: Hygien och redlighet i livsmedels-
hanteringen. [44]
Bilen, Biffen, Bostaden. Hållbara laster
– smartare konsumtion. [51]

Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet

Handla för bättre klimat.
Från införande till utförande. [10]
Lagen om byggförsäkring.
En utvärdering. [30]
Fjärrvärme och kraftvärme i framtiden. [33]
Kärnavfall – barriärerna, biosfären och
samhället. [47]

Näringsdepartementet

Liberalisering, regler och marknader. [4]
Postmarknad i förändring. [5]
Välfärdsverksamhet för sjömän. [11]
Arbetslivsinriktad rehabilitering.
Framtida organisation för Arbetslivs-
tjänster och Samhall Resurs AB. [24]
Skog till nytta för alla? [39]
Säkra förare på moped, snöskoter och
terränghjuling. [45]
Bättre arbetslivsinriktad rehabilitering. En
fusion mellan Arbetslivstjänster och
Samhall Resurs AB. [46]
Arbetskraftsinvandring till Sverige
– befolkningsutveckling, arbetsmarknad
i förändring, internationell utblick. [50]